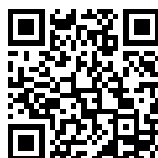

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

GoogleTM books

<http://books.google.com>

LYTSE
FRYSKE SPRAEKLEARE

it Westerlauwersk
om 1900 hinne oangeande,

FEN

G. Postma en P. de Clercq.

LJOUWERT,
R. VAN DER VELDE.
1904.

439.25
P8584
141234

**Opdroegen oan Skoallemasters, dy't
it Frysk troch hjar onderwiis yn dy tael
stypje wolle.**

Foarwird.

Dizze spraekleare bihannellet it jinwirdige *Westerlauwersk Lân Frysk*, sa as it yn it miene spritsen wirdt. Al syn tongslaggen kinne hjir onder gearfette wurde, bihalven dy fen Hynljippen & Molkwar en fen Skiermûntseach.

Hju waerd gearstald om Fryske taelkindige útdrukkings to krijen, sa't frysksprekkenden de bigjinsels oangeande wird- en sinleare yn it *Frysk* leare kinne, en is binammen for onderwizers oan Fryske folkeskoallen bistemd.

Yn de simmer fen 1901 hienen wy de opset klear, maer der waerd noch gâns hwet yn foroare. It fêststellen fen nije wurden hat syn eigenaerdige biswieren: men moat yn *koart bistek in bigryp dúdlikernôch oanjaen*, en soargje det de *útdrukking frij stiet en net yn it bigryp fen oare wurden as torint*. En net allinne dit stiet to biachtsjen: der moat ek *ôfwiksling yn de foarbylden wêze*, der is *oanhâldend skiftsjen en nei de rige setten* nedich, esfh. Sadwaende kaem der opkear, en soks waerd yette frijhwet onnofliker fordet de oard-onderteikene tal fen kearen dingen ôf to dwaen hic fen oare aerd, dy net wachtsje koenen en foargean moasten.

Us boekje is mei opsetsin sa ienfâldich hâlden as 't koe. Freamde en freamdfryske útdrukkings binne sa goed as weilitten; hwet wy der for yn it plak joegen is êf bisteand Frysk, êf yn dizze tael oerset nei Hollânske, Dútske en Skandinaviske (dos Germaenske, en *gjin* Romaenske*) foarbylden, êf eigen útfining nei soarchsom oerliz. As it him útwreidzje seil, hat it Frysk it klinsgjen tige forneden, binammen hwet it weinimmen fen Hollânsk en Frânsk (itsij suver ef forskaeid) út syn wirdfoarried oanbilanget; ek moatte der alhiel hwet nije wurden op Frysk makke wurde, seil it hwet skaplik oare talen bybliuwe. Hollânske

*) De Romaenske spraken biede op hjar sels natuerlik in skat fen wollûdigens, oanfalligens en eigen moayens, maer it is in ûnk det de Germaenske talen sonder needsaek safolle fen hjar oeruimme.

wirden yn wittenskip, kinst, esfh. for Fryske to brûken, is net oars as sleau to neamen.

It learen fen freamde spraken jowt nocht en geriif, doch it hat ek syn skaedkant: de skriftenkennisse fen de memmetael wirdt der net seldsum troch forsomine, en mannichien brûkt útlânske wurden en sinnen yn syn eigen tael, dy't er bêst yn de lêstneamde werjaen koe: onbikendens, onbihelprigens en maklikens dogge hjir folle skea. It is plicht for opbou en onderhâld fen yens sprake to soargjen op de wize as b.g. de Flamingen soks jinoer it Frânsk, en de lytsere Slaviske folken jinoer it Dútsk dien hawwe; den scil in weroplibjende tael hir nammens to better ontjaen kinne. In sprake dy sa to sizzen dellaei — lyk as mei it Frysk sa lang wêst hat — moat opfriske en oanfolle wurde: hwet fen syn âlde wirdforskaet noch tsjinje kin moat men tapasse, en hwet der oars fen nije útdrukkings ta biheart, moat útfoun wurde.

Hwet it lêste rekket, sa hawwe wy ytlike taelútdrukkings fêststeld dy it bigryp better ynhâlde as de bisteande, b.g.:

„ôfsonderwird” for „lidwoord”: it tsjinnet earder om *ôf to skieden*, as det it in lid útmeitsje scoe;

„foartsettend milwird” for „tegenwoordig deelwoord”: It *trochsetten* is de saek, en syn bigryp forbynt him net allinne mei de noutiid, doch *ek* mei de *do-* en *dentiid*;

„bihearskjende” for „onderwerp”: de bigripen „onderwerp” en „voorwerp” (Fransk „sujet” en „objet”) rane to folle yn enoar.

Ek binne útdrukkings *dietswize* forfryske: hwerfor scil men b.g. „regelmatic” brûke, wylst der „milmiettich” en „oermiettich” bisteane! It kin bêst „regelmiettich” bineamd wurde; nei de niisútkommene ôflevering Frysk Wirdboek komt it sels op „rigelmiettich” út.

Forliking fen nijfryske wurden mei âldere, mei freamde en mei tongslachfoarmen hawwe wy mijd. It is in griis hofolle fen dokke foarbylden yn *lytse* spraekkinsten foarkomme, for gûd'n dy hjar sokke foarbylden net bigripe en dy der lettertiid neat

mei fen dwaen hawwe. Offieding oan to wizen as men de oarspronkelike sprake net ken, bringt ta bleat neipraten en is onnedige ballêst for hwa sljuchtwei in tael oanleare scil.

De stavering fen dizze spraekleare slút hir yn haedsaek by it Frysk Wirdboek (ôfl. A—P) oan, om mear ienheit *en maklik lêzen en skriuwen by it Frysk to bifoarderjen*. Wy hienen wol sin hawn om, troch in pear lûdwizers mear, de onwisse klankfoarmen dy't yn skrift en printinge op enoar lykje (b.g. beide koarte *o'en*, beide *û'en*, *oe'en* en *ou'en*) to fordúdlíkjen, maer binne der net ta oergien, om it lêzen en skriuwen fen it hjoeddeiske Frysk net to forswierjen: dat lêzen en skriuwen moat as 't wêze mei *tan imme*, en it scoe de ljue der wer fen tobekhâlde kinne. Allinne hawwe wy op it stik fen útspraek en stavering de namme fen „sêftteiken” yn „skerpteiken” foroare, omt dit teiken ek yn it Frysk alhiel it eigen fen it Frânske „accent aigu” hat. By de persoanlike omnamwirden binne *hin*, *hju* en *hir* yn hjar eare herpleatse, ta ôfwiksling en ta forsterking yn de siu; by *ôf/ou-*, *ou/ûn-*, *onder/ûnder*, *ont/ûnt-* hawwe wy fen elts de foaropgeande foarm út it Wirdboek oernommen, hwet net tsjinkeart det men neffens de neikommende foarm ek útsprekke en staverje kin. En sa inkele mear.

De ynhâld fen dizze hânlieding is neijernôch ús eigen wirk, dêr wy ridlik for skrept hawwe, maer de Hearen O. H. Sytstra fen Ljouwert en J. Hornstra fen Roardhuzum wieren sa goed de opset fen 1900/01 nei to gean, en dêr hjar opmirkings oer to sizzen; de foarstneamde het ús bûtendat letter noch faken op it minlikst ynljochting jown, as wy twivel oer eat hienen. Us hertlike tank derfoar oan beiden, en fierlers oan dyjingen, dy't hjir en dêr ús in inkele fraech bianderen!

Juli 1904.

G. POSTMA,

Moarmwâld.

P. DE CLERCQ,

Fearwâlden.

439.25
P858L

141234

Ynlieding.

De Fryske tael biheart ta de West-Germaenske spraken en is it meast bisibbe oan it Angelsassisk, dat yn de tiid fen de Romeinske keizers yn it tsjinwirdige Sleeswyk-Holstein hiem wier, en letter fen yn de 5e oant yn de 12e ieu yn Ingellân as tael bistie.

Al foar ús tiidrekken wennen de Friezen oan de sêkant twisken lms en Ryn. Letter hawwe hja hjar sawol *east-* oan as *súdwestlik* útwreide, maer hjar tael gyng yn Hollân en Sélân linken oan wer to neate, binammen nei it ontstean fen de Sudersé (yn de 12e ieu) en de ôfskieding dêrtroch biwirke. Allinne de namme „Westfryslân” for de noarder- en noardeastlike kritten fen de provinsje Noardhollân wier noch lang yn brûkme.

Eastoan derjinoer hâlden hjar de Friezen mei hjar tael net allinne steande oant de Wezer ta, maer gû'n fen hjar forfoeren sels nei de westerich fen Sleeswyk en nei de eilânnen dernjunken, dêr hjar tael swiid oanwoeks. Dy dêr hûzen, krigen de namme fen Noardfriezen.

Skriften yn de âldfryske tael binne ús fen de 13e ieu ôf biwarre; it binne yn haedsaek wetten, bisluten en oarkonden, hokker tsjûge det it Frysk alearen de sprake fen it lânsbistjûr wier. Men kin de tael fen dy tiden skiftsje yn *âld-Westerlauwersk Frysk* en *âld-Eastfrysk*; it foarste spriek men yn ús tsjinwirdige provinsje, en it oarde bifette al de eastlike Fryske tongslaggen twisken Lauwers en Wezer. Fen de *âlde Noardfryske tael* binne der nin skriften bikend.

Noardfryslân kaem yn de 14e ieu onder Denemarken, en de oare Fryske lannen rekken troch oanhâldende skeel en kriich yn de 15e en 16e ieu onder de keizer fen Dútsklân. De stikken, dy sont do fen it biwâld útgyngen, waerden al nei de oarde fen útjefte yn it Deensk, Dútsk ef Hollânsk opmakke, en allinne de Fryske folkstael en skriuwerij bleau oer.

Yn Dútsklân en Denemarken binne der nei dy tiid maer inkele Fryske skriften útkommen, doch mei it Frysk praten is it dêr noch net ta 'n ein. Neffens Prof. SIEBS*) wieren der 1890 yn it troch fean omjowne en biskerme Saterlân yn Oldenboarch noch in 2500 minsken dy *Eastfrysk* sprieken, en oan de westkust en op de eilânnen fen Sleeswyk yn 1885 noch goed 26000 ynwenners dy *Noardfrysk* praetten.

It *Westerlauwersk Lânfrysk* oangeande, dat hjoeddeis fen mear as 200 tûzen ljue yn ús provinsje spritsen wurdt, roun it fen de 16e oant de 19e ieu mei de memmetael net to bêst: hja rekke onder de ynfloed fen it Hollânsk danich tobagge. Fen skriften kaem der net folle oan 't ljocht, en allinne GYSBERT JACOBS (JAPIX) kaem tige for it Frysk op en jooch wirk, dêr moais by wier. Maer de 19e ieu brocht gâns forbettering, dêr de broerren HALBERTSMA mei hjar „Lapekoor fen Gabe Skroar” (yn 1822) en mei de taspraek fen DR. JOOST by it eareteiken for GYSBERTOM to Boalsert (yn 1823) de ynset ta dienen. Oaren kamen mei dicht en ondicht nei, en soks giet oant nou ta sa foart: in lange rige fen skriften is ontstien, dêr rjue treflike onder binne. Toanielopfierings en foardrachten sleaten hjar der njunkentlytsen by oan.

De oprjuchting fen it „Selskip for Fryske tael- en skriftenkennisse” (yn 1844, troch T. R. DYKSTRA, J. VAN LOON Jz., H. S. SYTSTRA en oaren) hat der fierder jamk ta meiwirke om it Frysk to stypjen, nou gau 60 jier oanien.

Fen biteikenis en ynfloed wier ek it „Winterjounenocht”, dat WALING DYKSTRA 25 jiergongen (1860—'85) yn de measte Fryske pleatsen hold. Hwet hy efter enoar mei T. G. VAN DER MEULEN, mei G. COLMJON, mei A. BOONEMMER en yn 't lêst-oan allinne foarbrocht, hie neiwirking ta seine for de Fryske taelbifoardering.

Sont kamen der ek mindere tiden, b.g. do men yn 1862 tagelyk de fryksinnige H. S. SYTSTRA en T. R. DYKSTRA troch de dead forlear, en yn de jierren sawet twisken 1880 en 1890, do Fryslâns wolfeart slim efterútgyng en de bilangatelling for kinstnjue en sa mear, de sin for nocht en

*) THEODOR SIEBS, earder to Greifswald en nou to Breslau Professor yn de Germaenske talen, hat folle mei de stúdje fen it Frysk oanpield en skrept der noch wakker for.

wille fakernôch deltreun waerd. Lokkigerwize einge de 19e ieu dit oangeande mei betternis.

Ien saek bleau lang yn 't onwisse: de **wirdstaving**. Wy meije dêrom tankber wêze det it Frysk Selskip 1876 ienheit yn de staving biwirke hat, det dizze troch „Ph. van Blom's Spraekkinst” oanhâld krige en det hju troch it „Frysk Wirdboek” neijer bifêstige wirdt. Ofwikings binne net altiten to mijen, en foroaring fen telfoarmen giet nei it natúreigen stadich foart, mar soks is hwet oars as it brekme oan ynsjuch en efortocht, dêr de Fryske staving sa lang fen lit hat.

Mei in tael jowt men enoar syn tinzen ef fielingen to witten. Men docht soks yn **sinnen**.

De sin wirdt foarme troch **wirden**, dy't ienfâldich binne ef yn lidden fordiel wurde kinne.

In ienfâldich wird (**koartwird**) en in **wirdlid** litte hjar *yn ienen* útsprekke; beide binne *iepen* as hja op in **wirdlûd** eingje en *sletten* as hja mei in **wirdbipaler** slute. In wird hat allike folle lidden as it lûden bifettet (b.g. iepen: *sa, ri-ge*; sletten: *ek, gol-le*).

Elts wird hat in eigen biteikenis (en sims mear as ien). It kin út lûden allinne bistean, doch bifettet meastentiids lûden en bipalers tagelyk, dy't yn *skrift* ef *printinge* troch **stêven** en **lûdwizers** oantsjut wurde. Dêrtsjinoer jowe dizze teikens by it *lêzen* it *útsprekken* fen de werden oan.

De stêven fen in tael mei enoar neamt men it A-Bie.

EARSTE OFDIELING.

WIRDLEARE.

STEVEN EN LUDWIZERS.

Ut him sels hat it Frysk de stêven, dy hjir efternei komme:

a (spr. a)	i, y (spr. iejet)	p (spr. pie)
b (" bie)	ij (" ijjet)	r (" ar)
d (" die)	j (" jee)	s (" es)
e (" ee)	k (" ka)	t (" tie)
f (" ef)	l (" el)	u (" u)
g (" gie)	m (" em)	v (" vie)
ch (" chie)	n (" en)	w (" dûbel-u)
h (" ha)	o (" oo)	z (" zeddet).

De *ch* nimt it plak yn fen de *hirde g*, om't dêr nin ôfsonderlike stêf for bistiet. De *y* stiet for de *koarte i*-klank yn sletten koartwirden ef wirdlidden.

Bûtendat brûkt men yet de freamde stêven:

c (spr. sie) q (spr. kû) x (spr. ekset).

De stêven *a*, *e*, *i*, *y*, *ij*, *o*, *u* binne *wirdlûden*, de oare *wirdbipalers*. Men neamt *j* en *w* sims *heallûden*, om't hja as lûd en as bipaler stean kinne.

Wirdlûden jowe de klank fen it *wird* oan. *Wirdbipalers* foarmje yn de measte gefallen it *wird*; hja bigrinzje trochstrings de lûden.

De *wirdbipalers* hjitte nei it plak dat hja yn in *wird* ef syn lid bisette: *foarbipalers* as hja *foar*, en *einbipalers* as hja *after* in lûd geane; op dy wize kin men yn it miene (by *wirdlûden* en *wirdbipalers* trochenoar) ek fen *bigjin*-, *twisken*- en *einstêf* prate.

**Trije lûdwizers tsjinje om de klank fen de wirldlûden
nejier to omskriuwen:**

it **skerpteiken** (ʃ), ta forskerping op é, ú: *né, rún*;

" breed- " (^), " lûdforwiding " *hân, rêst, nôch, fiur*:

„ spjalt- „ (· ·), „ it útienhâlden fen klanken: *geaën*.

Greate bigjinstêven krije nin lûdwizer.

UTSPRAEK.

I. Utspraek fen de Wirdlûden.

Men onderskiedt de wirldlûden op twaderlei wize:

1. yn inkehlûden, twaflûden en trijflûden, al nei det men by it útsprekken ien ef mear toanen heart;
2. yn lange, koarte en doffe, forsafier de klank oanhâlden wirdt ef net, ef det it lûd forswakke klinkt.

De klanken fen de wirlûden kin men *for Frysk pratenden* as neikomt oanwize:

INKELLUDEN.

kl.	KLANKAERD.	FOARBYLDEN.	OANMERKINGS.
a	klear lang iepen	<i>pake</i>	
"	" koart "	<i>sa</i>	
"	" sletten	<i>par</i>	net foar l, n, s, t
"	{ dof " " }	<i>stalt, man,</i>	} Utsondering: <i>Anne,</i> <i>Kanne</i> (frouljues- nammen), as <i>par</i> .
"	{ mei hwet o-klank }	<i>as, dat</i>	
"	{ dof koart iepen }	<i>Blija</i>	yn eigennammen, as de a onbi- toane is.
"	{ mei doffe e-klank }		
ae	{ klear lang sletten }	<i>faem</i>	net to bitiezjen mei de <i>skate</i> aë : <i>kaën.</i>
"	{ as de lange a-klank }		
â	{ dof lang sletten }	<i>wâd, wâld,</i>	
"	{ mei hwet o-klank }	<i>mâl, sâlt, lân</i>	
e	klear lang iepen	<i>fele</i>	
"	" koart sletten	<i>wek</i>	

STEF.	KLANKAERD.	FOARBYLDEN.	OANMERKINGS.
e	dof koart $\frac{\text{iepen}}{\text{sletten}}$	de, aker	
ee	klear lang sletten	reek	
é	" koart iepen	fê	
ê	dof lang $\frac{\text{iepen}}{\text{sletten}}$	brêge, hêf	
(sims) eu	klear " $\frac{\text{iepen}}{\text{sletten}}$	sneu, kreut, deun	
i	klear lang iepen	bibel	foar sêfte wirdbipalers.
"	" koart "	trime	
"	" " sletten	wif	
"	dof " $\frac{\text{sletten}}{\text{iepen}}$	{ eptich, eptige, } { ienigje, ienige, } { noflik, noflike }	yn de útgongen -ich, -igje, -lik en by hjar bûging ef forfoarming -ige, -like.
ii	klear lang sletten	piid, lûf, rûs, krûch	
i	{ dof koart sletten } { mei doffe u-klank }	{ bird, wirk, girl, } { stirt, ditsen, litsen }	foar de neiby forsweine r en by forfoarming foar ts.
y	klear koart $\frac{\text{sletten}}{\text{iepen}}$	yn, (faek my, dy, hy, by)	sjuch ek by it twalûd ij.
o	klear lang iepen	stove	
"	" koart sletten	fok	
"	dof " "	tosk, (faek on-, ont-, onder, sonder)	{ to learen op it onthâld ôf, } { hokker wurden de foarste of } { de oarde útspraek krije. }
oo	klear lang "	smook	
ô	dof " $\frac{\text{iepen}}{\text{sletten}}$	bôle, hôf	
(sims) oe	{ klear koart $\frac{\text{iepen}}{\text{sletten}}$ } { mei û-lûd }	hoeke, hoep	{ to learen op it onthâld ôf, } { by hwet wurden dizze út- } { spraek biheart, en by hokker } { dy fen it twalûd oe tapast } { wirdt. }
u	klear lang iepen	suver	
"	" koart "	sunich	
"	dof " "	rju	
"	" " sletten	pjuk	

STĒP.	KLANKAERD.	FOARBYLDEN.	OANMERKINGS.
û	klear koart sletten	<i>nût</i>	} to learen op it onthâld ôf, hokker wird de foarste ef de oarde útspraek eigen is.
û	" " sletten mei oe-lûd	<i>pûde, mûs,</i> <i>(faek ûn-, ûnt-, ûnder, sûnder)</i>	
"	klear lang iepen sletten	<i>bûge, sûch</i>	

Niisneamde klanken ae, ee, eu, ii, oo, oe biheare ta de inkellûden, al bisteane hja út gearbrochte stêven, fort hja as *ien* lûd útspritsen wirde.

TWALUDEN.

STĒP.	KLANKAERD.	FOARBYLDEN.	OANMERKINGS.
ai	klear koart iepen	<i>laike</i>	de a dúdlik út to sprekken, jinoer ou.
aei	" lang "	<i>laei</i>	
au	" koart iepen sletten	<i>nau, hauk</i>	} to learen op it onthâld ôf, hwet wurden yn in sletten lid fen hjar de koarte útspraek hawwe.
ea	klear lang iepen sletten	<i>dea, beam</i>	
"	" koart sletten	<i>earm, beamke,</i>	
ei	" " iepen sletten	<i>eide, breid</i>	dizze eo stiet allinne foarn " eu " " " r " eau " " " n
eo	dof lang iepen sletten	<i>fleonen, gleon</i>	
(sims) eu	" " iepen sletten	<i>fleurich, geur</i>	
(") eau	" " sletten	<i>dreaun</i>	

Dizze lûden kin-
ke neby lyk.

STĒF.	KLANKAERD.	FOARBYLDEN.	OANMERKINGS.
ie	klear lang <u>iepen</u> sletten	<i>lieten, wiet</i>	} to learen op it onthâld ôf, hok for warden yn in sletten lid fen hjar de koarte út- spræk easkje.
"	" koart sletten	<i>ienich, wiette</i>	
iu	" lang <u>iepen</u> sletten	<i>riuwe, kliuwt</i>	} wol to onderskieden fen it trijlûd eau.
ye	" koart sletten	<i>yeske</i>	
ij	" " <u>iepen</u> sletten	<i>rij, nijs (faek wij, dij, hij, bij)</i>	} sjuch ek by it inkellûd y.
oa	dof lang <u>iepen</u> sletten	<i>boade, hoas</i>	
oa	" koart sletten	<i>hoazzen</i>	} to learen op it onthâld ôf, hwet warden yn in sletten wirdlid fen hjar de koarte útspræk eigen is.
(sims) oe	klear lang <u>iepen</u> sletten	<i>boeren, goes</i>	
(") oe	dof koart sletten	<i>schoen, goezzen</i>	} to learen op it onthâld ôf, hokker warden útspræk op ien fen dizze wizen hawwe, en hokker dy fen it inkel- lûd oe krije.
oi	klear " <u>iepen</u>	<i>boi</i>	
ou	" " <u>iepen</u> sletten	<i>bou, foud</i>	} by <i>iepen</i> wirdlidden to lea- ren op it onthâld ôf, hwet útspræk foreaske wirdt.
"	dof " <u>iepen</u>	<i>kou</i>	
"	klear lang <u>iepen</u> sletten	<i>oune, joun</i>	} dizze ou stiet allinne foar n.
(sims) oei	" " <u>iepen</u>	<i>groei, skroeije</i>	
û	dof koart sletten	<i>skûrre</i>	
eu	klear lang " <u>iepen</u> sletten	<i>flues</i>	
ui	" " <u>iepen</u> sletten	<i>bui, stuit</i>	

Justneamde aei, eau, oei binne twalûden, skjint hjir trije stêven gearnommen wurde. Ek biheare pasneamde ij en û ta de twalûden, alhowol hja elts maer ien stêf útmeitsje.

Oanm. De útspraak fen wurden mei ea, ie, oa, oe is net onder fêste regels to bringen; men hat lykwol de koarte en britsene útspraak it measte:

1. foar in koart wirdlid ef in efterheaksel,
2. as niisneamde klanken mei forlytsing gearhingje,
3. foar meartalsútgonen,
4. by graedbûging.

TRIJLUDEN.

Stêf.	KLANKAERD.	FOARBYLDEN.	OANMERKINGS.
eau	klear lang iepen	<i>leauwe</i>	} net to biwikseljen mei it twalûd iu.
"	" koart "	<i>reauke</i>	
ieu	" lang "	<i>lieu</i>	
oai	" " "	<i>loai</i>	allinne by ôfieding en graed- bûging.
oai	" koart "	<i>moaist</i>	
oei	" " "	<i>loaikert, loaikje</i> <i>roeikje</i>	
			" " forlytsing.

Lûdútspraak bûten de regel hawwe de neikommende wurden:

<i>hjar</i>	spr. haer ef hjaer.	<i>midle</i>	spr. mul.
<i>hwennear</i>	" hwannear.	<i>nidle</i>	" nul.
<i>hwent</i>	" hwant	<i>saun</i>	" sân ef soawn.
<i>hwet</i>	" hwat.	<i>hawn</i>	" hân " hoawn.
<i>great</i>	" grut ef greut.	<i>jown</i>	" joun " joen.

II. Utspraak fen de Wirdbipalers.

De wirdbipalers kin men nei hjar eigenskippen skiftsje yn:

sêfte	b, d, <u>g</u> , v, z
hirde	p, t, <u>ch</u> , k, f, s, h
floeijende	l, m, n, r
heallûden	j, w. (sjuch blds 4).

Oanm. Bisibbe sêfte en hirde bipalers binne hjir boppe enoar set.

Yn it miene kin men sizze, det hwet ôffieding, gear-setting, bûging en forfoarming oanbilangt sêfte bipalers ek safolle dwaenlik sêft hâlden wirde, en hirde hîrd.

Floeiende bipalers rane gear mei somlike lûden der hja op folgje, en jowe der foroaring oan.

In oare skiftinge by de wirdbipalers giet nei de mûledielen, dêr hja troch útspritsen wirde, yn:

lippestêven	b, f, m, p, v, w
tonge- "	d, l, n, r, s, t, z
kiel- "	ch, g, j, h, k, n foar <i>g</i> en <i>k</i> .

De útspraek fen de wirdbipalers is lyk as yn it A-Bie, mei útsondering fen hwet neikomt:

b, d foar hirde wirdbipalers klinke hwet skerper: *hab-sucht*, *bedtsje*;

f, s foar d heart men as v en z: *weefd*, *wiisd*;

f yn it foar ef efterheaksel ôf klinkt as v en w, ef wirdt binei net útspritsen: *ôfdwaen*, *komôf*;

n foar b, m, p lûkt alhiel nei m: *oanbine*, *oanminge*, *oanpasse*;

n klinkt troch de noas foar j (*njirre*) en efter e, i, oa: *wenje*, *stins*, *moanje*;

r foar d, l, n, s, t is maer efkes hearber: *aerd*, *girl*, *jern*, *wêrs*, *stirt*;

s efter in lang lûd as einstêf steande, wirdt as z útspritsen, ek as hja folge wirdt fen in hirde bipaler: *griis*, *baesrider*, *iiskâld*. Allinne foar de útgongen *-leas*, *-lik*, *ling* klinkt hja skerp: *húsleas*, *yslik*, *earsling*; s heart men as z yn de wurden *as*, *is*, *ús* foar in lûd ef in sêfte bipaler;

tj, ts, tsj, tz geane yn it sprekken troch enoar: *tjilling*, *tsien*, *tsjerke*, *Tzum*, doch meastentiids heart men tsj.

Net útspritsen wirde:

d foar t: *ridtsje*, en yn it wird *nidle* (spr. nulle);

l foaropgien fen â en folge troch d ef t (*âld*, *sâlt*), en yn it wird *mounle* (spr. moene);

c yn de foarmen fen *scille*: *scil*, *scoe*.

It útsprekken fen freamde wurden bart sims nei it oarspronkelike en sims mei foroarings: *invalid*, *almanak*; *controleur*, *party*. Freamde wurden, dy for in diel forfryske

binne, hawwe de útspraak fien itjinge der net yn wizige is neffens it oarspronklike: *rangearje, journael*.

Hwet de *wirdklam* oangiet, sa jildt yn it *miene* det yn ôfsiedings de klam op it haeddiel bliuwt: *sette, bisetting, onforsetlikens*, doch ek *opset, delsetting*. Yn gearsette wurden hat meast it earste lid de klam: *túnark, wolfeart*, doch der binne ek útsonderings: *keamersdoar, bûthúsflier*.

It brûkme fien wurden tsjin enoar oer kin sims ynfloed hawwe op it fallen fien de klam: *de sédyk, de sédyk* (it foarste yn de midlike wei opfette, it oarde yn forliking mei oare soarten fien diken); *it rint der oer, it is oerrinnende fol*.

For de wollûdigens ef de koartens (sa't de wurden mear gearrinne) kinne lûden ef bipalers troch it *weilitteiken* forfongen wurde: *mei 't, oan 'e* (= *mei det, oan de*). Om de selde reden wirdt faek nei in wird dat mei in lûd einget — binammen as it folgjende wird mei in *lûd* bigjint — in t ynlasse (de wollûdigens-t): *do't er, dy't hy*. Lykwol is it saek, dy helpmiddels mei miette ta to passen, omt ôfsliting fien wurden yn it *miene* ljeaver keard wurde moat en in to ryklik brûkme fien de wollûdigens-t forfelend klinkt.

STAVING.

De skriuwwize fien de lûden en bipalers fien wurden, dy yn it Frysk hiem binne, skikt hir yn it *miene* neffens de útspraak, mei it bitrachtsjen fien de regels dy't efternei komme.

Oann. By dizze regels steane ta fordúdling deselde foarbylden as yn de útspraak-opstelling fien de *wirdlûden*, mei noch inkele oare.

Freamde wurden, dy men yn it Frysk brûkt, hâlde sims hjar eigen stavering, doch in great tal dêrfen binne ek (foaral oan it ein) min efte mear forfryske.

I. De Wirdlûden by de Stavering.

Lûden yn iepen koartwirden ef iepen *wirdlidden* for-
dúbelet men net.

De lange lûden yn sletten koartwirden ef sletten *wirdlidden* binne:

1. fen de inkellûden: ae, â, ee, ê, ea, eu, ii, oo, ô, oa, oe, û;
2. „ „ twalûden: ea, ei, eo, eu, eau, ie, iu, oe, ou, ue, ui.

INKELLUDEN.

De doffe koarte a mei hwet o-klank kriget foar l, n, s, t
nin lûdwizer: *stalt, man, as, dat.*

Fen mannich eigennamme wirdt it onbitoane diel, skjint
men syn lûd as doffe e útsprekt, mei a skreaun: *Blija,*
Barradiel, Burmania.

As doffe lange klank easket de a in breedteiken, en stiet
hju foar d, l, n: *wâd, wâld, mâl, sâlt, lân.* Hwennear
dat lûd oan l foaropgiet, moat men acht jaen eft men â
den wol ô tsjinnet to brûken.

De kleare iepene e yn koartwirden en hjar gearsettings
wirdt mei in skerpteiken skreaun: *fé, fêsteapel, hokfé.*

In úttynde doffe e wirdt mei in breedteiken forsjoen:
brêge, hêf.

By it brûkme fen it inkellûd eu foar n forwikselje men
dit net mei de twalûden eo en eau: *deun, gleon, dreaun.*

It k'leare iepene i lûd byldet men op allike wize ôf, it
mei lang ef koart wêze: *bibel, trime.*

De efterheaksels *-ich, -igje, -lik* yn hjar bûging ef for-
foarming (*-ige, -like*), skjin mei doffe e klinkend, skriuwe
hjar mei in i.

In dof u-lûd foar r wirdt mei i ôfbylde: *bird, wirk, girl,*
stirt, bihalven yn de wurden *ljurk, lust, skurf, skurk, turf,*
Turk; bûtendat fynt men foarstneamde skriuwwize foar ts
by forfoarming fen de lûdwikseljende sechdewirden (sjuch
dêrre onder II 5b en II 7a): *britsen, stritsen, litsen.*

De kleare i-klank yn in sletten koartwird ef sletten
wirdlid jowt men troch y wer: *yn.* Al nei de oarde fen
útspraak kin dit ek jilde for de iepen koartwirden: *my, dy,*
hy, by.

Op twaderlei wize kin men de koarte o útsprekke, doch
yn it staverjen bliuwt hja lyk: *fok, tosk.*

In lange doffe o wirdt mei ô oantsjut: *bôle, hôf.* As hju
foar l stiet, is jin forwikseling mei doffe â to hoedzjen:
rôle jinoer *bâlte.*

De stavering fen de koarte inkellûden oe en û jildt faek for ienselde útspraek: *hoeke, hoep; pûde, mûs*. Men moat hir tapassing yen ynprintsje, sawol dizze beide lûden oangeande, as jinoer it lange twalûd oe yn b.g. *boeren, goes*.

For it kleare iepene u-lûd, itsij lang ef koart, tsjinnet deselde stêf, al is de útspraek forskillend: *suver, sunich*.

In doffe u komt iepen foar yn de wurden: *hju, ju, nju(e), rju*.

Mei help fen it skerpteiken wirdt it kleare u-lûd yn in sletten koartwird ef sletten wirdlid oanjown: *gût, tûnerf*.

Alhowol de u mei breedteiken as inkellûd sawol koart as lang útspritsen wurde kin (*pûde, mûs; bûge, sûch*), bliuwt hju op allike wize skreaun.

TWALUDEN.

De forbinning fen de lange a- en i-klanken wirdt mei aei, dy fen de koarte ai oanjown: *laei, laiike*.

Men meitsje onderskied by it skriuwen fen de lûden au en ou; by it foarste hat men mear kleare koarte a-klank': *nau, hauk, jinoer bou, foud*.

It kleare lûd é gearlitsen mei it doffe e-lûd wirdt yn skrift troch it twalûd ea werjown: *dea, beam; earm, beamke*.

To achtsjen falt op it forskil twisken de stavering foar n fen twalûden eo eu eau jinoer dy fen it inkellûd eu: *gleun, dreaun, deun*.

As de i britsen wirdt, sa't men in e efternei lûdzjen heart, jowt men dit twalûd mei ie oan, sawol lang as koart: *lieten, wiet; ienich, wiette*.

Men stelt de koarte twalûden ea en ie sims troch je en ji foar: *freamd, frjemd; wiette, wjitte*. De stavering ea en ie is de âldste.

Der moat for soarge wurde, it twalûd iu en de trijlûden eau en ieu goed út enoar to hâlden, binammen by it foarmjen fen sechdewurden: *bliuwe, ik bliuw, ik bleau; de lieu, ik leau*.

It staverjen mei ye bart allinne oan it bigjin fen de wurden: *yelmisse, yen, yeske, yester, yet(te), yetti^k_{ea}*.

De twalûden ei en ij moatte by it werjaen tige onderskaet wirde: *neimakke, nijmakke*. Al nei de oarde fen útspraak staveret men de wurden: *mij, dij, wij, bij*.

Lange en koarte oa stelt men op ien wize foar: *boade, hoas, hoazzen*.

By it staverjen moat it lange twalûd *oe* (*boeren, goes*) net biwiksele wirde mei de inkellûden koarte *oe* en 2 × *û* (*hoeke, hoep; pûde, mûs; bûge, sûch*) en likemin mei de twalûden koarte *oe* (*skoen, goezzen*) en *ou* foar *n* (*oune, joun*).

De forbining fen it kleare koarte *o-lûd* mei de *i* wirdt troch *oi* foarsteld: *boi, koi*. Men meitsje onderskaet yn it staverjen fen dit twalûd en de trijlûden *oai*.

Sawol de kleare *as* de doffe *o* mei *u* forboun, skriuwt men mei *ou*: *bou, foud jinoer kou; fûgelkouwe jinoer kouwehûd*.

Op it onthâld ôf moat men it twalûd *û* by it staverjen onderskiede kinne fen it doffe koarte *oe-lûd*: *skûrre jinoer broerren*.

It klear-koarte *oe-lûd* forboun mei *i* wirdt ôfbylde mei *oei* as twalûd: *groeï, skroeije*.

De úttynde *u* wirdt as *ue* oanjown: *flues, druef*.

It bisondere klankaerd fen it twalûd *ui* makket, det it jinoer oare klanken dúdlik kenber is (*bui, stuit*).

TRIJLUDEN.

De trijlûden wirde stavere op de wize as hja út de twalûden ontstien binne:

twalûd *ea* gearraend mei *u* = *eau* (*leauwe, reauke*)

” *ie* ” ” *u* = *ieu* (*lieu*)

” *oa* ” ” *i* = *oai* (*loai, moaist*)

” *oe* ” ” *i* = *oei* (*roeikje*).

Lyk as to foaren meidiel is, moat der op forwiksling fen trijlûden mei somlike twalûden past wirde.

Heallûden ta forbining fen Lûden.

As klanken, dy't op *i* ef *u* eingje, by ôflieding, gearsetting, bûging ef forfoarming in wirdlid efter hjar krije

dat mei in lûd bigjint, sa tajinje de heallûden j en w (dy ta de wirdbipalers rekkene wurde) as forbryn- ef oergongsstêf. Soks docht him foar by de klanken :

1. aei, oai, oei en ui: *aeijen, maeijejoun, mouije, djoiejende, struijer* ;
2. ei, oi: *eijen, koijich* ;
3. eau, reu: *kreauwer, sleauwe, (hja) treauwen, lieuwebek, Sieuwen* ;
4. au, ou: *nauwe, gauwens, skouwe, douwematte*.

II. De Wirdbipalers by de Stavering.

Stiet men yn kiif eft men in sêfte ef de bisibbe hirde bipaler brûke moat, sa kin in forlanging fen it wird tajin- stich wêze om it út to finen: *skob, skobben* ; *skip, skippen*.

Yn de regel geane de lykaerdige wirdbipalers (sêfte mei sêfte, en hirde mei hirde) it bêst mei enoar op: *blabze, ampt* ; *slodze, flits* ; *hoegd, rjucht, brûkt* ; *krêft* ; *meepe, hast*.

Sêfte en hirde bipalers.

D, t. Oangeande dizze stêven falt mark to slaen :

1. det by de sechdewirden, forsafier de stamme op in d einget, yn de 3e persoan iental fen de noutiid de for- bining *dt* foarkomt: *hy wirdt* ;
2. det by sechdewirden, der de nammefoarm fen op *-ve* ef *-ze* útgiet, yn de onfolseine dotiid en it ôfslútend milwird op f ef s in d folgje kin: *sweefde, raesd*.

G, ch, k. Fen dizze stêven komt de g trochgeans oan it bigjin fen in wird ef syn lidden foar ; oan it ein dêrfen stiet follentiids de *ch*.

Yn de folgjende haedgefallen is de g einstêf :

1. yn lûdfêste sechdewirden foar de útgong *-je*: *driigje, reagje* ;
2. as de stêfforbinning *gd* skaet wirdt: *deug-delik*.
3. hwennear warden, dy as grounwird op *ch* nei in koart lûd eingje, bibûgd, forfoarme, ôflaet ef gear- set foarkomme en fen in dof lûd folge wurde: *slach, slaggen* ; *fluch, flugge* ; *doch, dogge* ; *foardoggers* ; *miggestek*.

De *ch* wirdt net dúbele, om't hju al út twa stêven bistiet. Soks wier oars wol op syn plak; men scoe in *dwêrsstreekje oer hir oanbringe*, en mei *ch-ch* ôfbrekke kinne: *kachel, kach-chel; richel, rich-chel*.

F, v. As foarbipaler fen in wird tsjinnet altiten f. By in twade ef fierder folgjend wirdlid kin v bigjinstêf wêze:

1. as hju fen in lang en iepen lûd foaropgien wirdt: *brieven, brievekaert; rôve, rôver*. Binammen teant him soks ek yn wurden op *el, en, ens, er, ert, ich, inne* eingjend: *grevel, biljeaven, stivens, nuver, ljeavert, salvich, grevinne*, en as oan dokke wurden de sechde-wirdsútgong *-je* oanheakke wurde kin: *twivelje, iverje; bûtendat foar de healfreamde útgong -earje: lavearje;*
2. yn it meartal en de ôfliedings fen wurden, dy't op *lf* ef *rf* útgeane en net fen freamde wurden ôfstamje: *erf, erven, skelf, skelvich*; doch b.g. net: *nimf, nimfen*.

De f jowt trochstrings it slot oan in koartwird ef wirdlid. Dochs kin de v de lêste wirdbipaler fen de stam yn in swak sechdewird wêze:

1. as in lang lûd oan de v foaropgiet: *heevje, kiivje*;
2. as in l ef r foar de v stiet: *golvje, kervje*.

S, z. Dizze stêven oangeande, brûkt men oan it bigjin fen in wird allinne s. In twade ef fierder folgjend wirdlid kin mei z bigjinne:

1. hwennear hju foaropgien wirdt fen in lang en iepen lûd: *mûzen, mûzerid*. Dit komt binammen út yn wurden, útgeande op *el, em, ens, er, ert, ich, inne*: *riezel, azem, wizens, tsjizer, boazert, prûzich, bazinne*, en as fen dokke troch oanheak fen *-je* sechdewurden ontsteane: *pizelje* esfh. De freamdfryske útgong *-earje* bihâldt de s foar hir, skjint hju as z útspritsen wirdt: *visearje, posearje*;
2. yn it meartal en de ôfliedings fen wurden dy op *ls, ms, ns, rs* eingje: *pelzen, brimzen, spûnzen, pearzich*. Utsonderings binne *kearsen, kersen*;
3. by wurdeu dêr't it foargeande lid fen mei in z slút: *hazze, koezze, dizze, lizze, sizze; kiezzen, hoazzen, goezzen*; (it bern) *poezzet, moezzet*;

4. as útgrong by sechdewirden, hwennear de stamme op in sêfte wirdbipaler inget: **blabzje, speldzje, hirdzje**, wylst men yn forlytswirden fen dy stamme yen fen de s bitsjinnnet: *spjeldtsje, hirdtsje*.

Oan it ein fen in wird ef in lid dêrfen wirdt almeast de s brûkt. Lykwol kin de z yn in wirdlid — mits nin einlid — sa foarkomme:

- a. yn sechdewirden op *-je* eingjend, dêr de stamme in lang lûd hat: *aezje, griizje, rûzje*;
- b. by sechdewirden op *-je* útgeande, as de stamme mei *ls, ms, ns, rs* sletten wirdt: *halzje, teamzje, bounzje, gêrzje, bihalven* yn it wird *dounsje*, en as de oanheak *-gje* ef *-kje* is: *drinsgje, polskje*;
- c. yn it meartal fen haednammen, dêr yn it iental in s allinne efter in lang lûd stiet: *goes, goezzen; kies, kiezzzen; hoas, hoazzzen*;
- d. yn de sechdewirdlike persoansfoarmen: *lêz, wêz; liz, siz*.

Floeiende Wirdbipalers.

Fen dizze is it by l en r eigen, det hja forboun mei in oare wirdbipaler faek yn it útsprekken neiby forkrongen wurde, sa't men by it delskriuwen fen dy stêfforbinings hoedend wêze moat.

Dochs heart men om de ôfkomstige de l foar d en t efter in lang lûd to skriuwen: *aerd, jern, wêrs, stirt, âldwrâldsk, kâltsje*, en ek de l nei r oan it ein fen in wird: *kerl, girl*.

Op allike wize bliuwt ek r bihâlden foar d, n, s, t: *wird, moarn, earst, barte*.

Onderskate Stêven.

De h komt yn forbining mei j én w foar yn de wirden: *hja, hjidde, hjir, hjit* (as *hyt*, en as stamme fen *hite*), *hjoed, hjouwe, hjouwer, hju, hwa, hwennear, hwent, hwer, hwet*, en hjar ôfliedings.

Ks, chs, x. Fen dizze foarmen wirdt hjoeddeis de x net mear brûkt, omt it in freamde stêf is. De skriuwwise ks is it measte oan to rieden: *fiks, okse*.

Sk, sc. Tjinwirdich wirdt sk tapast: *sken, eask*, omt

c yn it Frysk net thús heart. Allinne *scille* en syn foararming hat se bihâlden: *scil*, *scoe*.

Mei de stavering *tj*, *ts*, *tsj*, *tz* rint it troch enoar, foaral by eigennammen. It measte wirdt *tsj* brûkt: *tsjûge*, *meltsje*.

Nin regel hat de stavering fen:

1. de onregelmiettige wurden by de lûdútspraak neamd;
2. „ wurden *jow* en *jowe*, by de foararming fen *jaen*.

STAVERING FEN FREAMDE WIRDEN.

De freamde wurden yn in tael kin men skiftsj:

- I. neffens de stavering yn
 - a. dy hjar onforoare foardogge,
 - b. dy min efte mear foroare binne;
- II. neffens it bigryp en it brûkme yn
 - a. dy hjar net goed oersetten litte,
 - b. dy bêst oerset wurde kinne.

It is riedsum yn goed Frysk to skriuwen ef gear to stallen hwet him dêrta eigenet. Yn it Frysk binne fierstofolle wurden út it Hollânsk en Frânsk yn brûk, dy tige bêst forfryske wurde kinne.

De Hollânske útdrukkings bliuwe yn haedsaek lyk, wylst de Frânske trochgeans foroaring hawwe. Oare talen oangeande, is it brûkme fen útlânske wurden net oermietch.

Utlânske wurden, dy in eigenaerdich bigryp werjowe en net goed oersetber binne, skriuwt men it bêste lyk as yn it oarspronkelike ef sa nei mûlk dêr oan ta: *pyramide*, *sphinx*, *thé*; *cirkel*, *cel*, *citroen*. Greate foroarings — binammen tsjinoer mei it Frysk net bisibbe talen — binne hjir net oan to rieden, omt men dokke freamde wurden hjar rjucht ontnimme scoe sonder in eigentlik goede stavering dêrfor yn 't plak to krijen.

Men sjucht by Frânske wurden de wizigings tapast, dy neikomme:

c foar sêfte lûden wirdt s: *avansearje* (avancer), *aksedint* (accident); desliken de yn it Frânsk forsêfte c foar hirde lûden: *remplasant* (remplaçant);

c wirdt **k**: 1. foar hirde lûden: *kanael* (canal), *kontrakt* (contract); 2. foar **l**, **r** ef **t**: *artikel* (article), *kriminiel* (criminel), *strikt* (strict); 3. oan it ein fen in wird ef syn lid: *triktrak* (trictrac);

ch wirdt mei **k**, **sj** ef **s** omwiksele: *kronyk* (chronique), *sjalot* (échalote), *sûkere* (chicorée), *sûkelarje* (chocolat);

qu wirdt as **kw** ef **k** stavere: *kwaliteit* (qualité), *markys* (marquis);

ex wirdt as **eks** skreaun: *eksimpel* (exemple), *ekskús* (excuse).

Doch bûtendat binne in mannichte Frânske wurden oernommen, op sa'n wize det hjar *útgongen* faek *slim foroare* binne, sa as efternei kommende wird-rige (neffens de Frânske einlidden opset) bliken docht:

Frânsk.	Neifolging.	Fryske Utdrukking.
	(freamdfrysk).	(forskellige bigripen mei <i>stipskrapke</i> skaet).
<i>miserable</i>	miserabel	ellindich, jammerlik.
<i>grimaces</i>	grimats(en)	gebearte(n), fratsen.
<i>camarade</i>	kameraet	spylfeint, maet.
<i>plantation</i>	plantaezje	biplanting, bibeammig.
<i>campagne</i>	kampanje	fjildtocht; bidriuwtiid, ôfwirk- tiid; roerfordek.
<i>porte-monnaie</i>	portemonné	jildtaske.
<i>médaille</i>	medalje	bikroan-, ear-, húchnispeinje.
<i>médailjon</i>	medaljon	doaskesiersel.
<i>refrain</i>	refrein	wirdherhelling, herhelrym; eamelpraet, geneul.
<i>d' ordinaire</i>		
<i>pour l' ordinaire</i>	ornaris	meastentiids, trochgeans, fol- lentiids.
<i>égal</i>	egael	lyk, lykop, effen.
<i>ovale</i>	ovael	airoun, lang-roun.
<i>infame</i>	ynfaem	skandlik, earleas.
<i>vétérán</i>	feteraen	âldstrider, âldamptner; âld- bitroude.
<i>usage</i>	wisansje	brúkme, âldbrúkme, sede, wenst.

vacant	fakant	onbiset, iepensteand, onfor- jown.
sténographe	stenograef	gau-, rêd-, koartskriuwer.
monarque	monarch	foarst, allinnehearsker.
paillasse	pyas	biis, bysfeint, snaek, hâna- woarst.
contrast	kontrast	tsjinstelling, tsjinoerstelling.
certificat	certifikaet	biwys, blyk; forklearring.
contrat	kontrakt	oerienkomst.
automate	automaet	selsbiweger, selsdriuwer.
cadavre	kadaver	kreng (kring).
correct	krekt	allyk, lyk, even; ynacht- nimmend, nau-opnimmend, nau, nei; niis.
collecte	kollekte	ynsamling.
entrée	entré	tagong; tagongspriis.
corvée	krewei	wirk; geskrep, dreechwirk.
provisionnel	provisoniel	foarenrst; foaropgeand.
paralèle	paralel	evenwidich, lykopgeand.
système	sistiem	stelsel, yndieling; wirkwize.
conscience	konsjensje	gewisse, binnenst.
avancement	avensaesje	foartgong, bifoardering.
traitement	traktemint	onthael; moanne-, jierjild.
bibliothèque	bibliotheek	boekerij(e).
accorder	akkordearje	oerienkomme, ôfprate, iens wirde.
galerie	galerij	kreake; sulengong, ditsengong; omgong (fen in toer); kinst- samling, kinstseale.
lanterne	lantearne	skynfet.
succès	sukses	slagjen; byfal.
modeste	modest	sedich, dimmen; skaplik.
trajet	trajekt	oerfeart, oertocht; wei, ôfstân, lân-, reisdien.
cachet	kasjet	tichtsjer, lakstempel; mark, markteiken, kenmark, (it)- „ken”.
complet	kompleet	byenoar, byien; folledich, fol- tallich.

arrêt	arrest	útspraek; fêststelling; bislachlizzing; fêsthâlding.
banquette	banket	fynbakwirk; feestmiel, gastmiel; wâlförleging.
porte-feuille	portefûlje	brievetas.
curieux	kurieus	nuver, bryk.
prétexte	pretekst	foardochsel, foargedoch, útflecht, ynwining, skynreden.
praticien	praktisyn	saekwaernimmer.
matière	matearje	otter.
théâtre	triatr	toanielhûs, fortoanhûs.
débattre	debattearje	praetstriidzje, biakselje.
qualité	kwaliteit	holikens, hodianheit, steldheit.
santé	santé	sounens.
horrible	oeribel	freeslik, erch, slim, gryslik.
public	publyk	iepenbier, húsriem, iepentlik; minsken, bikikers, bisjuggers, tahearders.
offiçe	offysje	bidriuw, ampt, birop; boadskip, opdracht.
affiche	affysje	roloanjeffe, rolbriefke; oanplakbrief.
harmonie	harmonije	ynstimming, oerienstimming; toanstikbou, gearstimming (yn de muzyk).
furie	fúrje	forwoastens, forwoastheit; oerlilkens.
actif	aktyf	krigel, warber, iverjend, skreppend.
famille	famylje	sibben; hússibben.
tranquille	trankyl	bidacrd, lykmoedich.
pavillon	paviljoen	simmerhûs, tún-, útsjuch-, biskûlhúske; dekhutte; roerkajút.
minime	minym	lyts, binypt, skriel.
venin	fenyn	gif, forgif; bitterens; forkeardens.
médecine	medisyn	genêsmiddel.

machine	masjine	gearstal (b.g. driuw-, krêft-, steamgearstal).
comique	komyk	geastich, potsich.
plaisir	plezier	nocht, wille.
offrir	offrearje	oanbiede.
conflit	konflikt	batsing, striid.
(h)ermite	hearremyt	kluzener.
épître	epistel	geskriuw, droktebrief, omhaelbrief; formoan-, brombrief; klei-, eamelbrief.
négoce	negoasje	hânnel, sutelerij(e), swietelerij(e).
période	perioade	tydfek, tydrûmte; liddesin.
horloge	haloazje	bûsûrwirk.
besogne	besonje	drokte, bezichheit; omslach, bislommernis.
histoire	(hi)stoarje	skiednis, forhael; gefal.
symbole	simboal	sinbyld.
idiome	idioam	(it) „eigen” (b.g. tael-, minske-eigen).
rançon	rantsoen	losgjild.
saison	seizoen	jiertiid; bidriuwtiid, ôfwirktiid.
religion	relysje	godforkear, godtawijing, godforearing, godstsjinst.
opinion	opynje	miening, opfetting.
division	diviizje	ôfdieling.
concession	konsesje	giunning, tastimming; ynsljuchting.
permission	permisje	tastimming, forlof.
discussion	diskusje	praetstriid, biakseling.
ration	rantsoen	evendiel.
taxation	taksaesje	skatting; bigreating.
réaction	re-aksje	tobekfal, efterûtgong; tsjinopkear.
invention	invensje	útfining, út- of optinksel.
absolution	absolúsje	frijspraek, ontsondiging.
portion	poarsje	jefte; evendiel.
cargador	kargadoar	skipbifrachter, frachtbirêdder.

accord	akkoart	lyk; treffing, gearbislút; gearklank (yn de muzyk).
complot	komplot	gearspanning, gearswarring.
jalous	jaloersk	ôfginstich, neigeande, misginstich.

rompu	rampoai	britsen, stikken.
caduc	kadúk	brekfallich, forfallen.
centrifuge	centrifúzje(fúlje)	mâlke-, reammeskieder.
posture	postuer	hâlding, bistek.
aventure(s)	aventûr(en)	lofskâns; foarfal; lotgefallen.
illustre	illuster	fier-, wiidforneamd, útblinkend.

De hjir foaropgeande foarbylden binne der mear as 100; fen eltse freamdfryske útgong is maer ien wird neamd, wylst fen dy op *-ael*, *-aezje*, *aesj* esfh. gâns mear opjown wurde koe; ek binne de wurden, dêr in oersetting yn ien wird it oarspronkelike net goed werjowt ef dy in lange omskriuwing foreaskje scoenen, weilitten, l. a.: *kaptein* (capitaine), *kansel(dery)* (chancellerie), *kantoar* (comptoir). De saek is dos net oerdreaun foarsteld.*)

Ytlike Frânske wurden hawwe troch misforstean sels in forkearde biteikenis krige, b.g.:

<i>durable</i> (dûrsum)	formakke ta	<i>djûrabel</i> (djûrkeap);
<i>piquant</i> (prippend)	" "	<i>bikant</i> (stikelich, wylst <i>bikant</i> „mei kanten” bitsjut);
<i>vilain</i> (gemien, min)	" "	<i>fûleindich</i> (forheftich).

Men kin net oars sizze as det folle fen sokke wirdforoarings tsjin it wêzen fen in tael yn geane, en det men better docht for dy skeinde útlânske wurden goede bisteande Fryske yn 't plak to setten, ef nije Fryske, dy mei oerliz keazen binne, sawol taelkindich as hwet ynhâld oanbilangt.

*) Dizze list waard yn enoar set, foart it aerdige stik »Freamde wurden yn 'e Fryske tael« fen W. P. yn »Forjit my net« (Juli—Augustus 1901) útkaem. As men dat stik ef it Frysk Wirdboek neigiet, seil der noch wol mear forskaet fen Frânskfryske útgongen oan 't ljocht reitsje.

Staving (oanhingsel).

Wirden, dy't allyk útspritsen ef allike skreaun wurde,
maer onderskate biteikenis hawwe, binne:

bier (<i>draech-ark</i>)	bier (<i>drank</i>)
dou (<i>fûgel, dûst</i>)	dou (<i>dû, do</i>)
driuwe (<i>oansette</i>)	driuwe (<i>yn 'e loft swaeije, op focht forwege</i>)
ear (<i>sintuech</i>)	ear (<i>earre, hilde</i>)
ein (<i>fûgel</i>)	ein (<i>bislút, útein; diel, stik</i>)
er (<i>hy</i>)	'er (<i>der</i>)
fet (<i>loune, deakiste</i>)	fet (<i>fette waer; tsjok</i>)
flok (<i>hier-, snie-</i>)	flok (<i>kweade útrop ef winsk, slimme útwirking</i>)
hert (<i>djier</i>)	hert (<i>lichsmsdiel, midden ef middenlyn fen in flak</i>)
hwer (<i>op hwet plak</i>)	wer (<i>op 'e nij</i>)
joun (<i>ein fen 'e dei</i>)	jown (<i>jaen forfoarme</i>)
jitte (<i>focht útsmite</i>)	yette (<i>noch</i>)
koal (<i>plant</i>)	koal (<i>stien-, douve</i>)
krite (<i>gebied</i>)	krite (<i>sêft gûle</i>)
lea (<i>lichsmslidden</i>)	ljea (<i>ljeave!</i>)
leaf (<i>blêd</i>)	ljeaf (<i>minlik</i>)
leech (<i>yn 'e bidelte</i>)	leech (<i>sonder ynhâld</i>)
maer (<i>lykwol</i>)	mar (<i>omsletten wetterflak</i>)
minne (<i>neare</i>)	minne (<i>fiedster</i>)
moanne (<i>byplaneet</i>)	moanne (<i>1/12 diel fen 't jier</i>)
ploegen (<i>meartal fen in ploech wirkfolk</i>)	ploegen (<i>meartal fen in ploege yn 'e landbou</i>)
rau (<i>ongear</i>)	rou (<i>onbiskoft</i>)
reach (<i>spinne-</i>)	rêch (<i>lichsmsdiel</i>)
ringen (<i>finger-; preek-</i>)	ringen (<i>gau</i>)
sân (<i>minerael</i>)	saun (<i>tal 7</i>)
seal (<i>for in hynsder</i>)	seal(e) (<i>great fortrek</i>)
sneije (<i>it fallen fen snie</i>)	snije (<i>mei in mës</i>)
stoppe (<i>ophâlde</i>)	stoppe (<i>fen in krûk ef stop- flesse</i>)
telle (<i>optelle</i>)	telle (<i>terskfler</i>)
weaze (<i>modder</i>)	wêze (<i>binne</i>).

Men skriuwt mei in haedstêf:

1. It earste wird fen in folsin, fen in fêrsrigel en fen in taspraek;
2. Nei in stip, ef as der in fraech- ef útropteiken for yn 't plak komt; nei in dûbelstip, as dizze in wirdlike oanhelling ynlaet; nei in skrapke ef stipskrapke, yn it gefal fen in *onder enoar* steande opsomming fen wurden ef sinnen;
3. De bineaming fen it Opperwêzen: *God, Jahveh, it Heechbiwâld*;
4. Eigennammen en hjar onmidlike ôfiedings, ef as hja as miene haednamme brûkt wurde: *Menno — Mennist, Snits — Snitser; Coehoorns wurde seltsum oantroffen*;
5. Miene haedmannen, dy't as eigennamme foarkomme, b.g. in mearkes ef teltajes: *Poes, W'olf*;
6. Wirden, dy troch hjar eigenaerdige biteikenis dúdlik oantsjut wurde moatte: *de Swarte Pêst, it Mantsje mei Sân*;
7. Titels ef bipalings yn skiednis, ierdrykskinde en stjerrekinde: *Greate Pier, De Lytse Wielen, Earste Kertier*;
8. Nammen fen wykdagen en moannen, feest- en húchnisdagen: *Sneon, Gêrsmoanne, Peaske, Allerhilgen*;
9. De wichtichste wurden fen opskriften, en de oanspraek yn brieven sawol as de onnamwirden dy der op slagge: *De Reis nei de Jichtmasters. „Nommele Hear! Ut Jins lêste skriuwen fornim ik esfh.”*
10. Bikoartings der nammen fen titels, fen selskippen ef forienigings, fen wynrichtings en mear sokke: *H. M. (Hir Majesteit), Fr. Sskip. (Frysk Selskip), S.-E. Súd-East.*

WIRDSPJALTING.

De spjalting fen in wird yn lidden bart yn it Frysk *nei de útspraek*, net nei de taelkindige fordieling.

Ta it ôfbrekken oan 'e ein fen de rigel tsjinnet it skiedteiken, en ek wol it bynteiken: $\frac{koa}{len}, \frac{koa}{len}$. Midden yn in

rigel brûkt men allinne it bynteiken: *tik-tak*, ef as men it ynhâlden fen de stemme oantsjutte wol, it ôfbrekteiken: „*lib . . je . . wol!*” Ofskieding fen lûden yn in wird dat oanien stiet (inkel for útspraek ef rjucht bigryp) docht men troch it spjalteiken: *kaën*.

Koartwirden spjaltet men net. Likemin de *ch* (*ra-che*) en de freamde forbinings *gn*, *ph*, *qu*, *th*: *compa-gnon*, *phos-phorus*, *ro-quearje*, *me-thode*.

In inkele wirdbipaler bitwisken twa lûden giet nei it twade wirdlid oer: *ea-re*.

As twa lûden in forbining fen twa ef mear wirdbipalers twiskeny hawwe, mei dok in oanhefting britsen wirde: *njum-mel*, *Pink-ster*.

De foarheaksels bliuwe yn hjar gehiel, en desgeliken de efterheaksels dy mei in wirdbipaler bigjinne: *for-war*, *bi-hâld*, *langst-me*, *tsjel-tsje*; soks bart ek mei de warden, dêr gearsettings út bisteane: *amer-bank*, *ei-laem*. By efterheaksels dy mei in lûd bigjinne slute hjar, as it wird spjalte wirdt, ien ef mear wirdbipalers fen it grounwird oan: *blie-rens*, *earn-stich*.

Wirdôfkoartings.

Dizze wirde brûkt ta forkoarting fen faek foarkommende sizwizen. Hjir biheare ta:

b.g. = bygelyks
l. a. = lyk as
a. n. = as niisneamd
s. n. = sa neamd
t. o. = tear om
sj. = sjuch
sj. fk. = sjuch foarkant
sj. ek. = sjuch efterkant
e. n. = en neikommende
e. s. t. = en sa trochsettend
esfh. = en sa foart hinne
e. o. = en oars, en oare(n)
e. s. = en sokke(n)
e. m. o. = en mear oare(n)
e. s. m. = en sokke(n) mear

o. o. = onder oare(n)
spr. = sprek út
a. s. = as sein
dsgl. = desgelyks
bn. = binammen
nl. = nammentlik
d. w. s. = dat wol sizze
m. o. w. = mei oare warden
y. pl. f. = yn pleats fen
m. y. f. = mei ynbigryp fen
oerbr. = nei de oare side
oerbrocht
Oanm. = Oanmirking
N.S. = Neiskrift
§ = Kêst

blds. = blêdside	St. = Sint
nr. = nûmer	S. M. = Syn Majesteit
hdst. = haedstik	H. M. = Hir Majesteit
frs. = fêrs	S. H. = Syn Heechheit
mns. = moarns	H. H. = Hir Heechheit
fms. = foarmiddeis	Mr. = Master yn de Rjuchten
ems., nms. = efter-, neimiddeis	Ds. = Dominij
jns. = jouns	Dr. = Dokter
f. d. w. = fen dizze wike	Mhr. = Mynhear
f. d. m. = fen dizze moanne	Mfr. = Mefrou
f. d. j. = fen dit jier	Mej. = Mejiffter
E. K. = Earste Kertier	f. l. e. s. = follê lok en seine
L-M. = Ljochtmoanne	m. l. = mei lokwinsk
L. K. = Lêste Kertier	m. d. = mei dielnimming
T-M. = Tjustermoanne	a. f. = andert forwachte
f. Chr. = foar Christus berte	m. w. o. a. = men wachtet
n. Chr. = nei Christus berte	op andert
* = berne	$\frac{0}{100}$ = op de hûndert
† = stoarn	$\frac{0}{100}$ = op de tûzend,

bineffens de ôfkoartings fen miette, wicht, mint en wyn-streken, l. a. : pm. = poun(s)miette, ¢ = âld poun ef heal kilo, f = goune, N.-E. Noard-East, esfh., en de fakteikens (b.g. dy yn de rekkenkinde).

WIRDFOARMING.

De wurden binne al ef net foroarber. De foroarings barre yn- ef útwindich, en omfetsje de **wirdfoarming**.

Troch wirdfoarming kinne fen inkelfâldige wurden (stammen) nije wurden komme. Soks hat pleats lâns de wei fen **ôflieding** en **gearsetting**.

Oflieding.

Oflieding bistiet yn ynwindige foroaring fen it wird troch wiskel fen lûd ef fen wirdbipaler, ef útwindige troch **foar-ef efterheaksels** (d. w. s. sokke dy net allinne brûkt wurde kinne).

Foroaring troch lûdwiksel komt foar yn :

Haednammen: *kâld* — *keald*,
Eigenskipswirden: *fûl* — *fel*,
Talwirden: *trije* — *tredde*,
Omnamwirden: *my* — *mines*,
Sechdewirden: *blink* — *blonk*,
Bipaelwirden: *tiid* — *tydlings*.

De ôffieding troch foarheaksels bart by:

Haednammen: *aertsfjân*, *antwird*, *bigear*, *eartsdogeneat*,
forwin, *gewier*, *herberte*, *oarlof*, *onlân*;
Eigenskipswirden: *aertsdom*, *bihindich*, *eartsondogensk*,
forwoast, *gemien*, *onmak*;
Sechdewirden: *bidjerre*, *forsiikje*, *geriivje*, *herhelje*, *to-*
skûrre, *ontstride*;
Bipaelwirden: *ongraech*.

Efterheaksels tsjinje ta ôffieding by:

Haednammen: *fjân*, *kinde*, *frijdom*, *bûkel*, *fylsel*, *boayem*,
sounens, *tinker*, *swylder*, *Nessemer*, *koai-*
ker, *widner*. *stêdsjer*, *Jouster*, *loaikert*,
foudesse, *blierheit*, *boerinne*, *wijing*, *bekke-*
ling, *greatme*, *betternis*, *masterske*, *deilis-*
skip, *helte*, en sa ek by:

1. de forlytsingsútgonen: *heite*, *rechje*, *plûmke*,
fetsje, *apeltsje*;
2. de freamde útgonen, itsij by warden fen freamde
kom-ôf (*prinsepeal*, *avansemint*), èf by oare healfream-
de warden (*ergewaesje*, *groundearje*). Ek hat men
noch efterheaksels, dy mei de wurdstammen *near*
bigroeid binne, l. a. *deugd*, *bloeisem*, *swolm*, *bern*,
ginst, *grêft*;

Eigenskipswirden: *bernaftich*, *kriichshaftich*, *gieleftich*,
warber, *earnen*, *rjuchter*, *Geastmer*,
Damwâldster, *krudich*, *praterich*,
deistich, *herteleas*, *noedlik*, *jierliks*,
hânsum, en fierders ek by de mei in
efterheaksel bigroeide warden: *gapsk*,
swift;

Talwirden: *fyftich, toalfde, -ste, -te, hûnderterlei, tweintichfâld, treddehande, seisresum;*

Sechdewirden. De wenstige útgongen binne -e en -je: *fierê, fierje.* By de útgong -e kin allinne for-
dûbeling fen de lêste wirdbipaler yn de
stamme pleats hawwe: *bar-re.* De útgong
-je wirdt lykwol soms troch oare stêven
foaropgien, op de folgjende wize: *treastgje,*
hildigje, slierkje, wytsje, spjeldzje;

Bipaelwirden: *tofoaren, heechstens, ridlik, wikeliks, ein-
lings, droechjes, nyskes, onderweis, sûn-
tsjes.* As graeddoanjowend, foar in eigen-
skipswird ef oar bipaelwird: *danige skoan.*

GEARSETTING.

Dizze ontstiet troch it gearfoegjen fen wirden ta in nij
wird mei in mear bipaeld bigryp. Hju hat altiten ien
grounwird, dat mei ien ef mear omskriuwirden foriene
stiet; it grounwird en it omskreaune wird kinne for hjar
sels ek gearset wêze.

De forbining bart sonder heftstêven ef mei bihelp fen de
ynfoegsels e, el, en, er, ns, s: *bernewille, gongelsiok,*
rutenaes, goederhôch, farjensfolk, pounsmiette.

Men fynt de gearsettings yn:

I. Haednammen forboun mei in

- a. haednamme: *eidetine,*
- b. eigenskipswird: *hegeskoalle,*
- c. talwird: *achtendiel,*
- d. sechdewird: *driuwpoê,*
- e. bipaelwird: *kweadogger,*
- f. forhâldingswird: *foarsimmer;*

II. Eigenskipswirden forboun mei in

- a. haednamme: *spegelklear,*
- b. eigenskipswird: *domdryst,*
- c. talwird: *twastimmich,*
- d. omnamwird: *deskindich,*
- e. sechdewird: *wytgraech,*
- f. bipaelwird: *letryp,*
- g. forhâldingswird: *oerâld;*

- III. Talwirden forboun mei in
 a. haednamme: *deimannich*,
 b. talwird: *oardeheal*;
- IV. Omnamwirden forboun mei in
 a. eigenskipswird: *mitselde*,
 b. ôfsonderwird: *itjinge*;
- V. Sechdewirden forboun mei in
 a. haednamme: *toudounsje*,
 b. eigenskipswird: *goedneitsje*,
 c. sechdewird: *klappertoskje*,
 d. bipaelwird: *delbarne*,
 e. forhâldingswird: *tasizze*;
- VI. Bipaelwirden troch gearfoeging fen
 a. haednamme en eigenskipswird: *breanochteren*,
 b. eigenskipswird en sechdewird: *koartlyn*,
 c. omnamwird en haednamme: *minentwege*,
 d. twa bipaelwirden: *hwerearne*,
 e. forhâldingswird en haednamme: *yndied*,
 f. " " eigenskipswird: *forgoed*.
 g. " " omnamwird: *bûtendat*,
 h. " " bipaelwird: *trochjerne*,
 i. haednamme en forhâldingswird: *eastoan*,
 j. twa forhâldingswirden: *onderút*;
- VII. Forhâldingswirden forboun mei in
 a. haednamme: *bisiden*,
 b. bipaelwird: *efterlâns*,
 c. forhâldingswird: *foaroan*;
- VIII. Bynwirden: troch gearfoeging fen
 a. omnamwird en sechdewird: *itsij*,
 b. twa bipaelwirden: *sawol*,
 c. forhâldingswird en bynwird: *foardet*,
 d. twa bynwirden: *alhowol*.

Ytlike gearsette warden litte tagelyk *bûging*, *forfoarming* ef *ôflieding* sjen: *bleatfoets*, *stadigerwize*; *wolmienend*, *earstberne*; *ienriedich*, *ondernimming*.

Twisken de dielen fen somlike gearsette warden skriuwt men in bynteiken, sawol for it goed bigryp as for it each: *East-Fryslân*, *Gouverneur-Generael*, *âldewive-fabels*, *forjimmy-net*, *ta-doar*, *broer-mei*, *de Frânsk-Dútske krûch*.

In Wirdeskaei : STRIKE.

Ondersteande opstelling jowt in foarbyld oan, hofolle wurden troch ôflieding ef gearsetting wol fen ien wird komme kinne.

- I. strike; bi-, del-, foar-, foart-, for-, hinne-, oan-, oer-, ont-, op-, ta-, troch-, út-, weistrike; flak-, glêd-, lyk-, platstrike; strikelings, strikenderwijs;

strykboerd, -bout, -daem, -goed, -hout (by in folle miette), -inket, -ystremint (strykark), -izer, -ynrjuchting, -jild, -kachel, -kalk, -kwartet (strykfjouwerspil), -lape, -fmuzyk (1. stryk-toanspil, *yn 't miene*; 2. stryk-toanwark, *for it stik mei de noaten*), -net, -orkest, (stryk-toanboun) -planke, -ster, -stôk, -tekken, -wark; gestryk; strykje, glêd-, plûm-, troch-, útstrykje;

striker, plûmkestriker; strikerij, strikerich;

strikel, messe-, pik-, seinestrikel, gestrikel; strikel-hout, -stien; strikelder, strikelje;

- II. streek (1. mei strykark, ferve, esfh. 2. as rige fen huzen; 3. as set ef list); del-, dwêrs-, foart-, op-, troch-, útstreek; fet-, ferve, inket-, pinne-, potlead-streek; wynstreek (troch wolken foarme); foarstreek (by de yngong fen in stêd); bize- esfh. streek; gestreek; strekerich; streekje; bi-, oan-, ôf-, onder-, ta-, troch-, útstreekje; streekjerinne, -skriuwe, -smite, -springe; streekjeskriuwer (mâlker yn 't skriuwen);

- III. streakje; gestreak; streaker, streakerich.

DE WIRDSOARTEN.

Men onderskiedt de wurden fen de Fryske tael yn tsien soarten:

1. Haednammen,
2. Ofsonderwirden,
3. Eigenskipswirden,
4. Talwirden,
5. Omnamwirden,

6. Sechdewirden,
7. Bipaelwirden,
8. Forhâldingswirden,
9. Bynwirden,
10. Utropwirden.

Haednammen, eigenskipswirden en sechdewirden binne de wichtichste fien dizze soarten, omt eltse sin tominsten ien haednamme forboun mei in sechdewird ef forboun mei in eigenskipswird troch in helpsechdewird bifettet, en ta dizze grounwirden tobekbrocht wurde kin. Men neamt yn rûmer opfetting de haednamme dêrom wol selsstannichheit, en it eigenskipswird sawol as it sechdewird byfoeging.

HAEDNAMMEN.

De haednamme tsjinnet ta it bineamen fien wêzens en fien saken, ita hja bisteane ef allinne in foarstelling yn tins oanjowe: *God, minske, houn, team, Woden; beam, nûl, knyft, mar, izer; jelne, dei; gollens, ôfskie, rêst, wea, hope.*

De haednammen fordient men yn:

1. **Eigennammen**, de bineamings fien it Opperwêzen (*God, it Albistjûr, de Alwitende*), en de nammen dy in bipaelde selsstannichheit onderskiede fien alle oare fien syn soarte: *Gjalt, Reonts, Fike, Germanje, Starum, Tjonger, Harkesyl, Aldehou; Thâner, Kreil, Flevo;*
2. **Soartenammen**, bineamings for ôfsonderlike persoanen ef dingen fien it selde slach: *skroar, ljip, aei, iper, jelt; poun, jier;*
3. **Samlingsnammen**, gearfoegings fien persoanen ef dingen fien it selde slach, hokker allinne nommen in oare namme jown wirdt as de gâns dêrfen: *slachte, leger, keppel, flecht, wâld, gewaeks;*
4. **Stofnammen**, bineamings fien saken dy't yn hjar gehiel nin oare namme hawwe as in diel dêrfen: *lead, kwik, sân, hout, wol, moul, yettich, steam;*
5. **Bigrypsnammen**, dy haednamlik (dos yn haednammefoarm) in eigenskip, tastân ef hânling werjaen: *moaijens, greatme; krapte, nocht; died, gebear;*

Eigen en stofnammen kinne de biteikenis fen soartenammen krije, en oarsom: *Tsjerk Hiddessen binne der net sa folle: „To maer, Fiskje, hap, hap, hap!” Bûter, de Fryske bûter; sâlt, de sâltten; it fleisk fen de kou, wy ite fleisk.*

Onderskate haednammen kinne sawol bigryps- as soartenammen wêze: *djipte, in djipte; siikme, hjar siiktmen; gong, de gong (yn in hús).*

Ek oare wirdsoarten, en sels sinnen kinne as haednammen stean: *de forstoarne, it reedriden, it „mines en dines”, it „earlik dûrret langst”.*

Bûging.

De haednammen wirde, al nei de wize hwerop hja yn de sin foarkomme troch bûging foroare. Hjir binne **slachte, tal en fal** to bitrachtsjen; it lêste doelt op de forhâlding fen in bûgber wird tsjinoer de onderskate dielen fen de sin.

IT SLACHTE.

Dit kin manlik, froulik ef onsidich wêze. It brûkme foaral moat leare, hokker haednammen manlik binne ef froulik; it onsidich slachte is maklik kenber, en blykt as it ôfsonderwird it en faek ek in eigenskipswird yn de sterke bûging der foar passe wol. Hjir folgje inkele regels for de twa earstneamde slachten:

Manlik binne:

1. De nammen fen it Heechste Wêzen;
2. dy fen manlike persoanen en djier. Hwer nin onderskied fen binamming is, wirde greate en sterke djier as manlik biskôge, forsafier it slachte der net bipaeld op oankomt. Oars wirdt de útdrukking *mantsje* ef *wyfke* foaropset: *mantsje-kanarje, wyfke-putter*; by somlike fûgels praet men ek wol fen de *hij* en de *sij*;
3. de nammen fen beammen: *boek, line*.
4. dy fen jiertiden, moannen en dagen, bûten Maeije en de forbinings mei moanne, b.g. *Rispmoanne*;
5. de measte haednammen, dy út de stamme fen in sechdewird bisteane en de wirking sels as sadanich oanjowe: *rit (reed), bouns*;

6. de fen sechdewirden ôflae haednammen, dy't op er en ert útgeane: *keatser, knikkert*;
7. de haednammen útgeande op el, m ef em, bihalven (it) *lichem*: *pikel, earm, boazen*;
8. sokke dy op dom eingje, teffens fen eigenskipswirden ôflae binne, en in tastân ef weardichheit útdrukke: *âlderdom, weadom, de eigendom is oan my*. Dêrsjinoer: *it minskdom, dit is syn eigendom* (omt *eigendom* hjir in bipaeld foarwerp oantsjut).

Froulik binne:

1. De nammen fen froulike persoanen en djier;
2. dy fen de measte blommen, strûken en nôtsoarten: *roas, hulst, weet*;
3. sokke fen stêven, muzyk- (toanwirk-)noaten en talmerken: *de „i“, de „bes“, de „z“*;
4. de wirden dy fen sechdewirden ôflae binne en op st eingje: *fynst*;
5. de measte wirden dy't op in toanloaze e útgeane, *skoalle, wille*. Utsonderings binne sokke, dy in manlik wêzen oantsjutte as *heite, bolle*, en inkele onsidige as *herte*;
6. de wirden, dy op 't ein de útgongen heit, *te, ij(e), me, ens ef nis(se)* hawwe, en ek dy op skip útgear forsafier hja net onsidich binne: *boasheit, folte, grietenij(e), hjitme, sounens, witnis, freonskip*;
7. de op *ing(e)* útgeande wirden as hja fen sechdewirden ôflae binne: *forliking(e)*;
8. de fryskfreemde wirden mei de útgongen aezje, *sje, teit*: *koeraezje, reaksje, soasjeteit*.

By gearsette wirden foegjet it slachte him nei it lêste diel dêrfen: *de bûtermakker, de brievekaart, it widzekleed*. Utsonderings binne: *it sketjef, de steamboat*.

In dûbel slachte hawwe:

de bier (lyk-)	it bier (drank)
„ blik (eachopslach)	„ blik (túch-, metael)

de board (fen linnen makke)	it board (fen in skip)
" boat (halssiersel; steam-boat)	" boat (oare fartugen)
" bocht (bûging, krûmte)	" bocht (minne waer)
" boek (beam)	" boek (lêz-, skriuw-)
" bosk (wâld)	" bosk (bindel)
" bout (doarskoatel; pile-, stryk-, tikselbout)	" bout (fleisk)
" doek (bûs-, hals-)	" doek (weefsel)
" ein (bislút, fûgel)	" ein (uterste diel)
" fal (delfallen; forslimmering; stimbûging)	" fal (fallúk; gefal; foech)
" fortsjinst (yn hegere sin)	" fortsjinst (jildlik)
" hear (persoan)	" hear (persoan yn ongingstige sin; leger, de gearkommenden)
" heil (fêrzene rein)	" heil (loksteat)
" lear (learinge, onderwiis; stelsel)	" lear (loaide hûd)
" lêst (parsing; soarch; hjit)	" lêst (miette; lading; drokte, pleach; onhoflikens)
" moed (dapperens)	" moed (gemoet)
" rym (froast)	" rym (boune styl)
" seal (great fortrek)	" seal (ryd-)
" sin (biteikenis, opfetting; gesintheit)	" sin (langst; tins; foarnimmen)
" skrift (bibel)	" skrift (skriuwen)
" soal (foet-, skoech-)	" soal (wetterbaen troch it iis en twiske ondjipten)
" spoar (prikel)	" spoar (trein)
" stof (grounstof; weefsel; foarried; oanlieding; onderwerp)	" stof (túch)
" swé (fortoaning)	" swé (it droegjen fen gêrs, hea ef nôt op 't fjild)
" team (bytling)	" team (skaei)
" wiel (spinwiel; draeikolk)	" wiel (rêd, tsjel).

Ytlike haednammen, binne **mienslachtich**, d. i. hja binne òf manlik, òf froulik, al nei de biteikenis dy hja yn de sm hawwe, l. a.

- a. de wurden op ling, neat, noat: *tsjusterling, dogeneat, lotgenoat*;
- b. losse wurden as: *boade, erfgenamt, gidze, kammeraet, klant, lidmaet, miich, tsjûge*.

IT TAL.

Men onderskiedt iental en meartal: it foarste om ien persoan ef saek, it oarde om mear fen dizze oan to tsjuten. De meartalsútgingen binne:

- 1. e allinne for de wurden *beane, earte*, hwer sims ek wol in n oan tafoege wirdt;
- 2. en, ef n as it wird op in e einget: *rampen, fûrgen*;
- 3. s, I. efter de útgingen el, em, en, er, ert, ier, ing: *ikels, halsems, tekkens, protters, loaikerts, kas-siers, fielings*;
II. efter de forlytsútgingen je, ke, sje, tsje: *burchjes, twierkes, eartsjes, hountsjes, kladtsjes*.

Bisondere meartalsútgingen binne as neikomt:

- a. wurden op el, em, en, er, ing(e) krije yn de hegere styl en tafoege: *himelen, biezemen, teikenen, wetteren, forsikingen*;
- b. in wird, dat op heit útgiet, foroaret dit efterheaksel yn heden: *beuzichheden*;
- c. wurden, dy op i ef u eingje, krije jen en wen derta: *raei, raeijen; lieu, lieuwen*;
- d. haednammen, yn it iental efter in lang lûd ef in wirdbipaler op ch, f ef s útgeande, forwikselje dizze stêven yn g, v ef z forsafier de regels oer birde en sêfte wirdbipalers soks easkje: *sûch, sûgen; grêf, grêven; flues, fluzen; berch, bergen; skerf, skerven; fêrs, fêrzen*;
- e. wurden mei in sletten koart lûd bihâlde dit yn it meartal troch dûbeling fen de einbipaler: *plakken, sketten, drippen, podden, krukken*; for ch komme twa g's yn 't plak: *slach, slaggen*. Utsonderings binne: (*ôf*)*god, goaden; lid, leden*;

- f. ienige wurden mei sletten lang lûd fordûbelje de ein-
bipaler en krije in koarte klank: *faem, fammen; peal, peallen; stien, stiennen; koer, koerren; soan, soannen;*
- g. de onregelmiettige foarmen, as efternei opjown.

Der hawwe nin iental:

1. inkele gearnommene soartenammen: *âffaers, faksen, gritsen, harsens, ynhouten, kosten, metten, moedfearren, oanslaggen, raenjen, spitsen, trouwers;*
2. somlike eigennammen, l. a.: *de Fluessen, de Lege Geaën, de Trynwâlden;*

wylst gjin meartal foarkomt by:

1. folle eigen- en de measte samlings-, stof- en bigrypsnammen: *Europa, Leechlân; folts, bislach, reau, gewaeks, stiente; sink, moarmer; hjittens, geniet, kuijerjen.* Bûtendat giet *âlden* sawol for ien as for de beide âlden, en *âlders* yn ientalsfoarm as *âlder*.
2. wurden dy, howol hja yn 't meartal stean kinne, dochs om miette, wicht, tiid, jild ef mannichte oan to tsjuten, yn 't iental bliuwe, as: *twa jelne, trije poun, fjouwer goune, fiif wike, seis dozyn.*

Sonder foroaring yn bigryp skriuwt men: *it yngewant ef de yngewanten; gûd en gûds for saken, towylst for persoanen de meartalsfoarmen gûdden, gûd'n en gûn brûkt wurde.*

Meartal mei twaderlei opfetting hawwe:

hier	<i>hieren</i> (lân-)	<i>hierren</i> (op 'e holle)
kleet	<i>kleden</i> (fier-, glês-)	<i>klean</i> (lyfdracht)
lid	<i>lidden</i> (finger-; pot-)	<i>leden</i> (fen in selskip)
	<i>lea</i> (fen it lichem, yn 't miene sein)	
reed	<i>reden</i> (by wedstriden; rydwegen oer 't fjild)	
	<i>redens</i> (ark ta it reedriden)	
riem	<i>riem</i> (miette for pompier)	<i>riemmen</i> (boats-; learen)
spier	<i>spieren</i> (licems-)	<i>spierren</i> (houten)
frou	<i>frouwen</i> (mear bipaeld)	<i>frouljue</i> (yn miene sin)
man	<i>mannen</i> (" ")	<i>manljue</i> (" " ").

As lêste diel fen in gearsetting wirdt *-frou* yn it meartal *-frouwen* ef *-frouljue*: *keapfrouwen*, *bûrfrouljue*; *-man* wirdt den *-ljue* yn miene opfetting: *keapljue*, *bûrljue*, maer *-mannen* as men in weardichheit oantsjutte wol: *doarpsmannen*, *bre(id)gemannen*.

De wurden

bij	meartal:	bij	bijen
djier	"	djier	djierren
fear	"	fear	fearren
goes	"	gies	goezzen
hynsder	"	hynsder	hynsders
skiep	"	skiep	skieppen

steane onforoare hwer men hjar yn miene opfetting meartallich brûkt; moat der in bipaeld tal by oanjown wurde, sa nimme hja de meartalsfoarmen oan.

Onregelmietich binne fierder:

bern	meartal:	bern	kou	meartal:	kij
dei	"	dagen	lears	"	learzens
wei	"	wegen	skoech	"	skoen.

Gearsettings fen in haednamme foarop en in eigenskipswird efteroan, troch in bynteiken foriene, krije allinne meartalsútgong for de haednamme: *advokaten-generael*.

IT FAL.

It fal wirdt yn it Frysk op fjirderlei wize onderskaet, as

- 1e fal Bihearskjende foarm ef Hwafal
- 2e " Bisitsfoarm " Hwaensfal
- 3e " Bilûkingsfoarm " Hwaemfal
- 4e " Ondergeande foarm " Hwaenfal,

dêr de útgongen lykwol meastentiids fen forsidde binne.

Yn de bihearskjende foarm ef it hwafal stiet:

- a. it bihearskjende *) fen in sin: *De fûgel sjongt. It boask waerd sletten. Der ontstie danige krapte;*
- b. de taspritsene persoan: *„Heite, kom hjir ris! Dat wiste dochs wol, ju!”*

*) De omskriuwing fen de wurden *bihearskjende*, *sechde ondergeande* esth. tynt men letter onder **Sinbou**.

De bisitsfoarm ef it hwaensfal tsjut oan :

- a. bisibbe wêzen en kom-ôf: *De sister des kenings; Fenna's bern; Ybele reed. Waling Dykstra's winterjounenocht; de geast der ljeafde;*
- b. bisit en eigendom: *Bearne skaef; Gepke mûtse. Bûrmans finne; memme skirte;*
- c. dwaen ef ondergean fen in hânling: *It stribjen des flitige; it gûlen der ûlen. De oanbidding des Heare; it ynnimmen der stêd;*
- d. de gâns der in homannichte ef in diel fen foarsteld wirdt: *de sek earte; it stik koeke; in swolch wetter; dy samling skilderijen. De falsútgong is hjir net mear sjenber;*
- e. bipaling fen tiid ef wize: *moarns, heaks, dy in haednamme lykwol ta bipaelwird makket.*

Mei de bilûkingsfoarm ef it hwaemfal wirdt oanwiisd :

- a. det immen ef eat hwet oandien wirdt: *hy joech master de hân. It boike bringt pake de krante;*
- b. det immen ef eat hwet al ef net past: *it sinniget de dielnimmers tige bêst. Dat wirdt de bisten in lijen;*
- c. in omsette bisitsfoarm: *De fjildwachter hat de wyldskearder yn de skonk rekke (= yn de skonk fen de wyldskearder troffen);*
- d. de regearring troch ytlike forhâldingswirden: *Hy is de saek by machte. Hju naem it ter herte.*

De ondergeande foarm ef it hwaenfal jowt oan :

- a. it ondergeande yn de sin: *De houn lûkt de wein;*
- b. itjinge dat in holikens fen in ondergeande neamt: *Wy achtsje dy man in feardich persoan;*
- c. de bipalings oangeande miette, wicht, priis, mannichte: *Dy sleat is tsien roede lang. It skiep weacht hûndert poun. Dat flueks kostet de bindel in daelder. Dit pakje is twa ploegen priemmen great;*
- d. de regearring troch in forhâldingswird, yn de measte gefallen: *Men slacht op it ambyld. It foel yn de saed.*

Njunkenstellings en bineamingssechden dy út haednammen bisteane, krije it selde fal as de wurden dêr hja op doele: *Kruger, de President fen de Transfael, reisge nei Europa. Wy seagen Kruger, de President fen de Transfael. In jong hynsder wirdt in fôle hjitten. It moeide my hin as âld man dêr noch mei bilêstgje to moatten.*

OFSONDERWIRDEN.

Skjint de haednammen inkele kearen op hjar sels bûgd foarkomme, hat hjar bûging yn de regel pleats as in ôfsonderwird lyk mei hjar opgiet. Om dizze reden fynt men hjirefter de bûging fen beide sims tagelyk bihânle.

It ôfsonderwird docht dy tsjinst om it wird, dat it foaropgiet, as in persoan ef in saek op him sels oan to wizen (dos út syn miene bigryp to nimmen en ôf to sonderjen). Dêrtroch kriget elk sa'n wird — ta hwet soarte it ek biheart — de wearde en de bitsjutting fen in haednamme: *de kûper, it stoart, in blom; it goede, de saun, de hij, it dwaen, it ja, it tsjin, it maer, it hei en fj.*

Men hat twaderlei ôfsonderwirden:

1. it boune	de, it,
2. „ onboune	in,

alhowol hjar bigryp ek wol yn enoar rint en sels yn wêzen mei it weilitten fen it ôfsonderwird lyk stean kin. Nei hjar ynhâld is der b.g. nin onderskied twisken de útdrukkings: *It rekke yn it wetter, yn in wetter, to-wetter.*

Yn it meartal wirdt it troch de forfongen en falt in wei sonder det der hwet for yn 't plak komt.

It onboune ôfsonderwird hat de néhjittende foarmen *gjin* en *nin*, hwer dizze yn de opfetting fen net in foarkomme: *Dit is nin einfûgel en ek gjin smient.* Oars binne dy wurden tal- ef omnamwirden.

Yn forbining mei talwirden (l. a. in *mannich, in tsien, gjin tritich, nin hûndert*) as gearnimmende ienheit, nimt it ôfsonderwird it plak fen *in, gjin, nin tal fen* yn: it bihâldt dos it bigryp fen iental, wylst it talwird de neikommende haednamme yn it meartal set.

It hwaensfal fen de ôfsonderwirden hat yet bûging, to witten yn it

iental manlik en onsidich des, ins,

„ frou'lik en meartal for alle slachten der,

foarmen dy meast yn de hegere styl tapast wurde. Bûtendat litte inkele útdrukkings yn hwaem- en hwaenfal noch âlde regearrings fen forhâldingswirden sjen, lyk as: *mei 'er tiid, út 'e hûs* (e fal), *op 'en baen* (3e ef 4e fal).

De bisitsfoarm en de bilûkingsfoarm wurde meastentiids troch *fen de* (it, in) en troch *oan de* (it, in) ef *for de* (it, in) werjown, doch mei it sa to dwaen bringt men dat hwet bûgd wirdt yn it hwaenfal.

Ôfsonderwirden kinne yn forbining mei forhâldingswirden faek ta 'e, 't ef 'n bikoarte wurde (althowol it — om ôfsliting to kearen — saek is soks mei miette to dwaen), b.g. om it stjitten fen lûden ef wirdbipalers foar to kommen: *op 'e strjitte, yn 't sin, ta'n ein, út 'e liken*.

Weilitten wirdt it ôfsonderwird:

- a. by eigennammen trochgeans: *Harmen Sytzes Sytstra hat folle for it Frysk dien. Starum, Dokkum en Boalswert binne de âldste stêdden fen Fryslân, dy yet bisteane;*
- b. foar rju sibbenammen: *Omke en Moaike binne thús;*
- c. by oansprekking: „*Jonges, hâlde jimme goed!*”
- d. as in haednamme yn de bisitsfoarm in oare haednamme foaropgiet: *Salverda's dichten; geale liet;*
- e. by titels en opskriften: *Keninginne Wilhelmina. Rimen en Teltsjes fen de broerren Halbertsma;*

wylst by stofnammen tafoeging sawol as weilitting tapast wirdt: *Stiel is hird; it stiel is hird.*

Lykwol nimme eigennammen it boune ôfsonderwird oan:

1. by somlike ierdrykskindige nammen: *it Bildt, de Geasten, de Boskberch, it Hearenfean, de Pikmar, de Ie;*
2. by it oantsjuten fen in skaei: *de Goslinga's, de Martena's;*
3. as hja mei in eigenskipswird steane: *de onforfearde Gemme fen Burmania;*

en krije hja it onboune ôfsonderwird:

1. as men út in skaei in inkel lid hwet neijer oantsjut:
Willem de Forswijer wier sawol in Oranje as in Nassau;
2. as de eigennammen as soartenamme foarkomme:
in Marijkemol fortsjinnet yn oantinken to bliuwen.

BUGING FEN DE HAEDNAMMEN.

Men onderskiedt by de haednammen in **sterke** en in **swakke** bûging. It forskil (dat binammen opfalt as twa haednammen as bisitter en bisitting daelk op enoar folgje) leit dêryn, det by de *sterke* bûging yn de bisitsfoarm iental in **s** ef **es** efter de haednamme komt, en by de *swakke* bûging in **e**.

By de *sterke* bûging fen ien haednamme foaropgien fen it ôfsonderwird, krije beide de hwaensfalsûtgong yn it iental manlik en onsidich slachte: *des sweagers, des wirts*. It froulik en it meartal yn alle slachten hawwe yn dit gefal nin útgong.

Komme twa haednammen op enoar, sa kriget de foarste de *sterke* bûging yn alle slachten, dos b.g. *snoars onthjit*. Ek it meartal kin it den sims hawwe: *lea's tsjeppens*.

Sterk forbûgt men:

1. de haednammen, op in klear lûd útgeande: *Poat's boadskip, fê's batten, ra's langte;*
2. sokke haednammen, dy koartwird binne ef wirdlidden hawwe, en op ien ef mear wirdbipalers eingje, *bûten* de gefallen onder 1° en 3° by de *swakke* bûging neamd: *Martsens tastân, dofferts koeren, simmers moaijens.*

Swak wurde bûgd:

1. alle **persoansnammen** mei in koartwird skreaun en op ien ef mear wirdbipalers útgeande: *Ruerde skip, Sjouke jûpe;*
2. alle haednammen, dy't op in doffe **e** eingje: *Teake jild, beppe skelk, (de) merkedei, (it) fôle boartsjen;*
3. inkelde soartenammen: *heit, mem, bern; greef, hear, boer, feint; hyngst, kou, baerch, hin, ein, geal, fink, roek, ka, gib, slak; stjer, blom, doas, spoen, joun.*

As twa haednammen lyk as yn de niisneamde foarbylden mei it ofsonderwird foarop steane (b.g. *de breids toai, it berne nocht*), en de oarde haednamme moat ek it hwaensfal krije, sa wirdt dizze mei fen allinne omskreaun, dos: *de glâns fen de breids toai, de onskild fen it berne nocht*.

Eigenskipswirden, dy as haednammen brûkt wurde, hâlde hjar oan de swakke bûging: *des swide, der keine*. Komme hja as bisitter foar in oarde haednamme to stean, sa moatte hja altiten it ôfsonderwird yn it hwaensfal foar hjar hawwe, sa't it haednamlik bigryp net forlern giet: *des swide krêft*. Yn de *swide krêft* scoe *swiid* wer ta eigenskipswird omset wurde, en de útdrukking in oare bitsjutting krije. Moat yn sa'n gefal de oarde haednamme de bisitsfoarm oannimme, sa is it nedich dat ek mei fen to dwaen: *it biwâld fen des swide krêft*.

Twa haednammen, dy as bisitter on bisitting enoar daelk neikomme, kinne faek it ôfsonderwird misse. By eigen- en sibbennammen bart soks neiby útslutend: *Fryslâns wolfeart, Ate jierdei, Pake klok*.

Haednammen, dy't yn it meartal op en eingje, nimme as hja in oarde haednamme bipale, en for hjar sels nin ôfsonderwird by hjar hawwe, yn it meartal in doffe e efter-oan, forsafier de útspraak it talit mei gearlûking fen de e foar de n: (de) *Friezne seden*, (de) *famme kreazens*, (it) *minskene oerliz*. Stiet de bipalende haednamme mei it ôfsonderwird, sa bliuwt er yn it meartal sonder bûgings-útgong en falt de gearlûking wei: *de seden der (fen de) Friezen, esfh*.

Gearsette wurden, dy út twa haednammen bisteane, litte faken by de foarste dêrfen de bisitsfoarm sjen: *it boere-hynsder, de mansklean*.

FOARBYLDEN.

Sterke Bûging.

Iental.	Manlik.	Froulik.	Onsidich.
wafal	de mar, swingel	de grêft, rydster	it each, lekken
waensfal	des mars, swingels	der grêft, rydster	des eachs, lekkens
waemfal	de mar, swingel	de grêft, rydster	it each, lekken
waenfal	de mar, swingel	de grêft, rydster	it each, lekken.

Meartal.	Manlik.	Froulik.	Onsidich.
Hwafal	de marren, swingels	de grêften, rydsters	de eagen, lekkens
Hwaensfal	der marren, swingels	der grêften, rydsters	der eagen, lekkens
Hwaemfal	de marren, swingels	de grêften, rydsters	de eagen, lekkens
Hwaenfal	de marren, swingels	de grêften, rydsters	de eagen, lekkens.

De sterke hwaensfalsútgong es komt maer by inkele haednammen foar: *des geastes, des fletskes (fleises)*.

Swakke bûging.

Iental.	Manlik.	Froulik.	Onsidich.
Hwafal	de heit, fôle	de mem, pûde	it bern, herte
Hwaensfal	des heite, fôle	der mem, pûde	des berne, herte
Hwaemfal	de heite, fôle	de mem, pûde	it berne, herte
Hwaenfal	de heit, fôle	de mem, pûde	it bern, herte.
Meartal.			
Hwafal	de heiten, fôlen	de memmen, pûden	de bern, herten
Hwaensfal	der heiten, fôlen	der memmen, pûden	der bern, herten
Hwaemfal	de heiten, fôlen	de memmen, pûden	de bern, herten
Hwaenfal	de heiten, fôlen	de memmen, pûden	de bern, herten.

By âldere skriuwers en yn de hegere en boune styl wirdt mannich kear fen it 2e en 3e fal brûkme makke: *mürre heechte, gesichts fierte, roaze rook; de wei des kruses, de rêst des tsjerkhôfs, it joelen des gearsets; Gode haechlik, to groune, by libbene live*. Hwer in frije bihânling it talit en de styl der flotter fen wirdt, is dok brûkme ek yn it miene oan to rieden.

Oer de bisitsfoarm falt noch op to merken:

- it hwaensfal komt ek yn gearsettings mei oare wirdsoarten foar: *goederlaeks, hokkerdeis, lungernôch*;
- wirden, dy op i ef u útgeane, krije sawol yn it iental as yn it meartal j en w oan 'e ein as oergongsstêven: *kueije glâns, haei(je)ne toskens; douwe matte, lieu(we)ne hoale*;
- hwennear in eigen- ef sibbenamme as bipalend wird stiet, maer it bipaelde wird forswein is, nimt it foarste in s oan, ek by in oars swak to bûgen wird en as

it bigryp meartallich is: *Dit (gereid) is pakes, is Algra's. By dokters (hûs) rint gâns folk.* Faek ek lit men it bipalend wird onforoare, en brâkt it persoanlik omnamwird yn it hwaensfal, hwet it meartal oangiet mei ynskouwring fen it bynwird en: *Dit is pake sines, Algra hjarres. By dokter en hjarres rint gâns folk;*

- d. as haednammen yn de bisitsfoarm ta bipaelwirden fen tiid tsjinje, krije hja nin ôfsonderwird as hja yn miene opfetting (bûten neijere bipaling) steane: *Deis arbeidzjen en nachts sliepen is for de measten sa't it heart.* Seil lykwol it forline (de dotiid) oantsjut wirde, sa moat it boune ôfsonderwird de onforoare oan de haednamme yn it hwaensfal foaropgien: *Wy hienen de jouns út wêst;*
- e. men kin for it boune ôfsonderwird yn it 2e fal ek it bisitlik omnamwird fen de 3e persoan sette, foaral as it bipalende wird in persoan ef djier oantsjut: *de jonge syn ankel, de merje hir hoegen, it ezel syn earen, de slatters hjar lean.*

EIGENSKIPSWIRDEN.

It eigenskipswird jowt oan ho't eat is. It stiet by in haednamme op twa wizen:

- I. **meigeand** (anderjend op de fraech „hwet for ien?“), sa't it mei de haednamme lyk opgiet, him as **eigen-skiplike oanfolling** in neijere biteikenis jowt, en syn slachte, tal en fal oannimt: *de snoade keapman, it deistich brea;*
- II. **sechdelik** (anderjend op de fraech „ho is hy, hju, it? ho binne hja?“), sa't it as sechde de haednamme neijer oantsjut; beide wirdsoarten krije den keppeling troch in helpsechdewird. *De terp is great. It waer bliuwt kâld.*

Milwirden, sawol foartsettend as ôfslutend, kinne as mei-geand eigenskipswird stean: *de bolderjende stoarm, it toskûrde brief.* Dêrtsjinoer kinne eigenskipswirden as haednamme

en as bipaelwird brûkt wirde: *De gnapse hie de kar út de prizen. Hja libben dúger en dimmen.*

In meigeand eigenskipswird kin sterke en swakke bûging krije, hwer nedich mei stêfforoaring ef stêffordûbeling op de wize as by de stavering en de haednammen oanwiisd is. By de sterke bûging bliuwt it eigenskipswird yn it iental 1e, 3e en 4e fal onforoare, en wirdt it 2e fal mei fen omskreaun, wylst it meartal swak bûgd wirdt. Lykwol binne der inkele útdrukkings, dy falbihearsking sjen litte, as yn it hwaensfal: *hwet nijs, follerlei* (iental), *allerwegen* (meartal), en yn it hwaemfal: *út alderwenst, to kweader ûre, fen hegerhân*. Ta de swakke bûging kriget it eigenskipswird yn alle fallen in e oanheakke.

De sterke bûging bart yn haedsaek by it onsidich slachte, as neikomt:

1. bûten ôfsonderwird: *wyt iis*;
2. mei it onboune ôfsonderwird en it talwird ien: *in hird fjûr, ien droech plak*. Yn dit gefal kin it manlik en froulik slachte sims ek swak bûgd wirde: *in tsjep faem, ien froed man*;
3. nou en den nei it boune ôfsonderwird, binammen as it eigenskipswird ôfset is: *it moai hynsder, it minlik wêzen*;
4. mei alle bisitlike omnamwirden, en mei freegjende en onbipaelde dy't yn ientalsfoarm en eigenskiplik steane: *syn griis bird; hokker iepen brief? ider leech fet*.

Stofflike eigenskipswirden tsjutte de stoffe oan, dêr eat út bistiet. Hja wirde bûgd as de oare eigenskipswirden: *de leadene goate, in gouden earizer*, hjir en dêr mei gearlûking: *it kooprene hânsel, houtne pinnen*.

Underskate eigenskipswirden kinne sawol sterke as swakke bûging oannimme, en inkele dêrfen krije sa twaderlei bi-tsjutting. Sterk bûgd wirdt mear doeld op de ynhâld fen de haednamme, swak bûgd op dy fen it eigenskipswird:

- in great skilder* = in skilder, dy syn fak tige forstiet,
in greate skilder = in skilder, dy lang fen bistek is;
de âld grytman = ien dy grytman wêst hat,
de âlde grytman = in grytman, dy âld fen jierren is.

Yn it meartal sjucht men trochgeans de swakke foarm: *Hollân hat op greate skilders to romjen*; doch as it eigenskipswird yn de sterke foarm oan de haednamme as gearsetting forboun stean kin, bliuwt it eigenskipswird sonder e: *de âldgrytmannen wieren ek by de ynhildiging*.

Ta bikrêftiging wirdt sims yn it iental manlik in n oan it eigenskipswird heakke: *Us ljeaven Heare. Pabe wier in skoanen arbeider*.

Eigenskipswirden, dy as haednammen tsjinje, krije yn it iental in e efteroan: *de earne, it rjje* (hwer nedich mei stêfforoaring ef stêffordûbeling: *de wize, it toarre*). Komme sokke wurden yn it meartal foar en bitsjutte hja persoanen, sa wirdt in n efteroan skreaun: *de bliden, de dregen*. By djier en saken bliuwt de útgong as yn it iental: *de njûte* (= einen), *de skiere* (= hoazzen).

By inkele útdrukkings stiet it eigenskipswird, skjin meigeand, nei de haednamme; yn dokke gefallen kin it sims bûgd wurde: *De rjuchtspraak stiet yn us lân for alle minsken iepen, for de earne sawol as for de rike* (minsk). Maer it komt ek onforoare foar: *Steaten-Generael. Frouljeuf! Sa gaedlik in kâns . . !*

Fen de eigenskipswirden binne net bûgber:

- a. dy fen plaknammen ôflaet binne: *Harnser, Ljemster*;
- b. de wurden *rjuchter* en *lofter*;
- c. dy jinge fen twa ef mear wirdlidden, dy yn de forlykjende treppe to stean komme: *kloeker, digerder húshâlding is der net to finen*;
- d. de sechdelik brûkte (as sechde steande) eigenskipswirden: *De keamer is himmel*.

Eigenskipswirden kinne sims fallen regearje:

2e fal: *In boarstens folle sek. Hy is libbens sêd*;

3e „ *Hju is hir mem ienlyk. Wy wieren lânhearre wolkom*.

Graedbûging der Eigenskipswirden.

Fen de eigenskipswirden litte hjar foarmen meitsje, dy't in forliking oanjowe en dy men neamt:

it grounwird (1e graed),
 de forlykjende treppe (2e ef hegere graed),
 „ oertreffende treppe (3e ef heechste graed).

De forlykjende treppe foarmet men mei oanheaking fen **er** ef **r** oan it grounwird, de oertreffende mei oanheaking fen **st** ef **t**: *eang, eanger, eangst*. Yn somlike gefallen wirdt neat oanheakke en de bipaelwirden yn 'e 2e en 3e graed **mear** en **meast** oan it eigenskipswird foarop set.

Eigenskipswirden, dy op in dof koart sletten lûd mei ien wirdbipaler oan 't ein útgeane, krije yn de forlykjende treppe fordûbeling fen dy einbipaler as it lûd gjin doffe e is: *rêd, rêdder*. Einget in eigenskipswird op in doffe e, den nimt it yn de forlykjende treppe in **r** oan: *oranje, oranjer*. Giet it grounwird op **s** út, sa kriget it yn de oertreffende treppe allinne in **t**: *wis, wist; fits, fitst; let* wirdt *letter, lêst*.

Yn de forlykjende treppe kin men al ef net in **d** ynlaskje efter **l** en **n**, as hjar in bitoane lûd foaropgiet, en soks moat altiten efter **r**: *skril, skriller (skrilder); deun, deuner (deunder); near, nearer*. Wirden, dy op **sk** en **st** útgeane, foarmje de oertreffende treppe troch omskriuwing mei it bipaelwird **meast**: *hoask, hoasker, it measte hoask; dryst, dryster, it meast dryst*.

As twa eigenskippen fen deselde persoan, djier ef saek forlike wirde, sa moat de graedbûging ek troch **mear** barre: *Dat wirk is mear nochlik as nuttich. De man wier mear freonlik as feardich*. Fierder komt it brûkme fen **mear** en **meast** by milwirden foar: *Hja nimme in mear ôfwachtsjende hâlding oan. Der waerd yn de meast forhoalen hernen socht*.

Inkele wirden hawwe — al nei hjar bitsjutting — sawol regelmiettige as ôfwikende graedbûging:

goed	{	goeder, goedst (goedich)	
	{	better, bêst (miene opfetting),	
	{	kweader, kweast (dryst)	
kwea	{	erger, erchst	miene opfetting,
	{	minder, minst	
	{	slimmer, slimst	
ier	{	ierder, ierst (bytiid)	
	{	earder, earst (gau).	

Kwikker, skoander en *bêst* foaropgien fen in boun ôfsonderwird yn it onsidich slachte ef in onboun ôfsonderwird,

jowe nin graedbûging, maer allinne in forsterking oan: *de kwikkere jonge, it skoander iten, in bêst aerd.*

Fen ytlike bipaelwirden wirdt de oertreffende treppe teffens as eigenskipswird brûkt: *de boppeste planke, it efterste laed.* Allinne yn de oertreffende treppe komt foar *eindeste: de eindeste beam út de rige; it eindeste hûs fen de strjitte.*

Nin treppen hawwe:

1. Eigenskipswirden, dêr in bipaelwird oan foaropgiet dat alreets graedbûging hat: *de heger lizzende plakken, in uterst maklike wize;*
2. stoflike eigenskipswirden: *earnen, stiennen;*
3. eigenskipswirden, dy (los ef gearset) in wird foarop stean hawwe dat hjar for graedbûging ongeskikt makket: *tige iensfâldich, bjuster forkeard; yngoed, troch-wiet;*
4. wirden, dêr de biteikenis suver fen bipaeld is, lyk as: *blyn, stom, dea, wekker, iwich, gânsk, rjuchter, lofter, deistich, wykliks, skriftlik, achtflakkich, stroefswart.* Dizze wirden kinne lykwol troch gearsetting forsterke wurde: *stôkblyn, klearwekker.* Yn byldspraek ef on-eigentliche sin komt by inkele dochs graedbûging foar: *Bliner driuwen kin men yen net tinke. De lytsfeint wier it wekkerst fen allegearre.*

De eigenskipswirden yn de 2e en 3e graed bûge op allike wize as it grounwird.

By forliking twisken twa wêzens ef saken wirdt meast as en sims den as bynwird brûkt: *dy man is tsjokker den syn maet; de beam is grouwer as de strâk; in langere koarde as dy tarre is der net by.* Ek kin graedbûging fen meigeande eigenskipswirden bynwirden by hir hawwe, dêr it foarste fen op de oarsaek doelt en it oarde op it gefolch ef op in graed: *hwet gystener died, hwet onwisser folge; ho lichter lân, ho snoader folk.*

TALWIRDEN.

De talwirden tsjinje om it tal en de mannichte, itsij fen binaemde ef fen onbinaemde greatheden, oan to tsjuten. Men onderskiedt hjar yn bipaelde en onbipaelde talwirden.

Bipaelde Talwirden.

Bipaelde talwirden jowe de ienheit oan, ef in mannichfâld yn fêste opfetting fen tal. Hja wirde onderskaet yn:

1. **haedtallen**, de grounwirden: *ien, twa* esfh., en hjar néhjittende foarmen: *nul, nin, gjin*;
2. **samlingstallen**, brûkber a) by allerlei persoanen ef saken: *beide, allebeide, togearre, beidegearre, pear, dozyn*, ef b) allinne for bipaelde dingen: *in snies* (20) *aeijen*, *in skok* (60) *sipels*;
3. **dieltallen**: *heal, tredde, fearn* (*fjirde*), *fyfte, hûndertste*;
4. **gearsette tallen**: *oardel, tredde, fjirdel, fyftel* (*fifel*), *sechstel* (*sechel*), fierder folút *saundeheal* esfh.

Haedtallen hawwe hjir en dêr **bûging** (binammen yn de meartalsfoarm), as hja onbineamd steane maer it bineamde dêr by tocht is. Dit docht him foar yn 't plak fen:

- a. **minsken en djier**: *twader miening, tredder opfetting, diele mei seizen, sonder ús trijen, de skiep rounen mei hjar fiven yn it lân*;
- b. **ûren fen de klok**: *foar ienen, twisken fiven en saunen, oer (ef nei) achten*;
- c. **alderhânne saken**: *hy sit yn de tritigen* (jier), *de kij rinne yn 'e five, achteheale* (pounsmiette, d. w. s. lannen fen dy greatens), *fen twaën* (= 2 dingen) *ien to kiezen; yn trijen dwaen, by twaën telle* (kear); *hy is fen seizen klear* (oarspronkelik sein fen djier: 4 poaten en 2 cagen); *fiif tsjienden, nul hûndersten, njuggen tûzensten* (= dieltallen, by it rekkenjen); *hy frege nei hearrings, maer der wieren gjin*.

As *ien* op de wize fen it onbipaelde ôfsonderwird stiet, wirdt it sterk bûgd: *ien dôf ear*; komt it eigenskiplik foar, sa bûgt it swak: *it iene ear*.

It néhjittende by in tal leit yn de wurden *gjin*, *nin*, *nul* (opfette as net *ien*), dy alle trije onforoare bliuwe en meigeand brûkt wurde. Bûtendat kinne *gjin* en *nin* onboun ôfsonderwird wêze en *gjin* (lyk as niisneamd lêste foarbyld onder *c* oanwiist) op him sels foarkomme. De gearsettings *gjinien* en *ninien* steane yn it iental sawol selsstannich as meigeand.

De samlingstallen *beide* en *allebeide* wurde bûgd as eigenskiptsworden. Tsjinje hja dos as haednamme for persoanen, sa komt der yn it hwafal en it hwaenfal in *n* efteroan: *Beiden hawwe it sein*; *beider forklearring wier onwis*. *Beide* (bisten) *binne like great*; *jow beiden hwet hea*! *Beider bannen* (fen de rodens) *binne ta 'n ein*.

Haedtallen kinne mei efterheaksels forboun wurde, dy hjar ta eigenskiptsworden ef bipaelworden meitsje, skjint dizze yn it brûkme deun oan it talwird steane. De measte fen dy efterheaksels wieren alearen selsstannige worden; as men hjar by in tal oanslút, sa wurde der eigentlik gearsettings foarme. Allinne de earste fen neikommende gefallen teant wenstige ôfieding:

1. de (d), ste (st), te (t), dy in rang foarstelle. Dizze ôflate wurden kinne in sterke ef in swakke foarm oannimme; yn it foarste gefal hawwe hja *nin* e efteroan en *nin* ôfsonderwird by hjar: *hy is earst, twad, tred* (ef *hy is de ef it earste*, esfh.). For *earste* en *twade* wirdt ek *foarste* en *oarde* brûkt; de lêste twa wurden litte hjar goed tapasse as der maer twa wêzens ef saken yn rang neamd wurde. *Fiif, âlve, toâlve* hawwe dûbele rangfoarmen: *fiifde ef fyfte, âlfde (-te), toalfde (-te)*;
2. -esum (sims om de wollûdens mei *r* der foar), hokker útgong doelt op in *byienhâlden* fen in tal persoanen, dy lykaerdich binne ef mei enoar gearhingje: *hja wieren achtesum (seisresum) oan it ongetiidzjen* (d. w. s. de boer en syn folk). Sonder dit bigryp falt de útgong wei: *der wieren wol hûndert minsken it fjild yn*;

3. -fâld (dêr him ek it wird dûbel by oanslút), dat in mannichfâld to kennen jowt: *dûbel, dûbel-dûbel; sechstichfâld*;
4. -kear, -mels, -ris, -werf, dêr in herhelling mei oantsjut wirdt: *fjouwerkear, ienmels, twaris, trijewerf*;
5. -hânne, -lei, -slachs, dy op in forskaet wize: *twaderhânne, ien(d)erlei, trijeslachs*.

Onbipaelde Talwirden.

Men brûkt dizze ta it oanjaen fen in onbigrinze tal. Hja wurde onderskaet yn:

1. **foroarbere**: *alle, elts, folle, forskate, ider, ienich, inkel, ytlike, mannich, in mannichte, onderskate, somlike*;
2. **onforoarbere**: *al, gâns, hwet, in lyts, in mannich, party, rju*;

Fen dizze warden kinne de measte sawol talwird as omnam-wird wêze: **meigeand** (eigenskiplik) rekkenet men hjar op it bêst by de onbipaelde talwirden, selsstannich ta de onbipaelde omnamwirden. Dêrneffens regelet hir ek hjar bûging, sa 't de onbipaelde talwirden, dy foroarber binne, mei de eigenskipswirden yn bûging lykop gean.

Alle kin yn it iental ek for onsidige haednammen stean: *alle biggin, alle hout, alle wirk*.

Elts, ider, ienich, inkel, mannich wurde yn it iental foar onsidige en sims foar manlike haednammen sterk bûgd; oars brûkt men den *eltse, idere, ienige, inkele, mannige*. Yn it meartal tsjinje *ienige* en *inkele* forfêst, *eltse* en *idere* allinne yn oneigentlike sin (b.g. yn útdrukkings as: *eltse twa wike — idere fjirtjin dagen — giet der in steamboat nei Amerika*), wylst *mannich* net eigenskiplik yn it meartal stean kin, doch wol selsstannich: *mei ús mannigen*.

Forskate, ytlike, onderskate, somlike komme allinne yn it meartal foar. *Folle* kin yn beide tallen stean, doch moat yn it iental foar samlings- en stofnammen fen in bipalend wird foaropgien wurde: *Der stiet to folle wetter op it lân. Men hat der hwet folle jild oan bistege. Hjir waekset net folle beamte*. Foar bigrypsnammen wirdt *folle* ek sonder dokke byfoeging brûkt: *folle goeds, folle lok en seine winskje*.

Ut de onforoarbere wurden, hjir to foaren neamd, kin *party* maer allinne by ef for persoansnammen stean, en *in lyts* net oars as by ef for de nammen fen saken.

In mannich lit him op twaderlei wize by in haednamme focgje: foarop mei de haednamme yn it meartal: *in mannich apels, prikken, sinten*, ef twiske *in en mannich* yn, dêr de haednamme it iental by hawwo moat en teffens oan *mannich* fêstheakke wirdt: *in foet-, in poun-, in stûrmannich*.

Al komt as talwird net allinnesteand foar, doch kin biselskippe wirde fen:

- a. it boune ôfsonderwird: *al de, al it, meartal al de*;
- b. it bisitlik ef it oanwizend omnamwird: *al syn, al dy esfh.*;

de dêr byfoege wirdsoarten hawwe hjar wenstige bûging.

Onbipaelde talwirden kinne ek, mei efterheaksels forboun, in rang foarstelle: *De hofolste fen de moanne hawwe wy? It homannichste brief moat er nou al bianderje?* en bûten-dat gearsetting ondergean lyk as de haedtallen: *alderhânne, iderkear, follerlei, mannichwerf*. Inkele fen hjarren hawwe graedbûging: *folle, mear, meast; in lyts, minder, minst*.

Yn it plak fen onbipaelde talwirden tsjinje ek rju samlingsnammen, dy it bigryp fen *in lyts* ef fen *in mannichte* yn hâlde, maer eigentlik op it gearfetsjen fen in bipaeld slach wêzens ef dingen doele (b.g. *in byt iten, in flecht fûgels*); hja wirde yn it iental fen it onboune ôfsonderwird foaropgien. Dêr steane for

1. *in lyts*: *in bytsje, in greveltsje, in grissel (grizel, gruzel), in hufke, in kerl, in krûm, in sierke, in skyltsje, in skym, in skyn, in sprût*. Dizze wurden eigenje hjar ta forlytsing, en somlike fen hjarren moatte dy altiten hawwe as men hjar yn it miene opfette mei bifêstiging brûkt, wylst de néhjitting sonder forlytsing útdrukt wirdt: *in bytsje, nin byt; in greveltsje, gjin grevel*. Ek it meartal teant him by inkele: *bytsjes jild, grûzels koaltsjes (koalfjûr)*;
2. *in mannichte*: *in broute, in bulte, in dracht, in espel, in flecht, in flite (float), in heap, in keppel, in kliber, in kloft, in leger, in pôle, in protte, in rige, in sjouw, in skep, in slompe, in smite, in steapel, in*

tôch. Dizze wurden komme faken yn it meartal foar (natúrlík sonder in der foar, en mei talbúging).

Alhowol sokke útdrukkings hiel hwet tapassing fine, binne hja nei hjar eigenaerdige biteikenis net oars as swakke helpmiddels for it miene brûkme fen tal: haednammen yn pleats fen talwirden. *In lyts* (meartal *inkele*) en *in mannichte* ef *tal fen* (*mannichten fen*, *tallen fen*) wirde it bêste for it doel bezige, hwent sa hat men it fikse, klearre bigryp fen in talwird.

OMNAMWIRDEN.

Dizze steane yn it plak fen haednammen èf bipale hjar eigenskiplik. Hja wirde onderskaet yn: persoanlike, bisitlike, oanwizende, freegjende, bilûkende, onbipaelde. Onder de earstneamde soarte rekkenet men yet de weromwirkjende en de wjersidichwirkjende omnamwirden.

Persoonlike omnamwirden hawwe de haednamlike ef selsstannige, bisitlike omnamwirden de eigenskiplike ef meigeande foarm, wylst by de oare hjar beide foarmen foardwaen kinne.

Oanwizende, freegjende en bilûkende omnamwirden, foaropgien fen in forhâldingswird, kinne mei it lêstneamde troch omsetting forboun wirde, b.g. *dêrfen* (= *fen dat*), *hwerta* (= *ta hwet*), *hweroan* (= *oan hokker*). Dizze forbinings, dêr it omnamwird in bipaelwirdlike foarm by kriget, en dy men ta de bipaelwirden (sj. dizze) rekkenet, litte hjar ek skiede en wirde sa it measte tapast: *Dêr haw ik net fen heard.* *Hwer scoe dat ta tsjinje?* *De minsken, dêr't er oan skreaun hie, wieren forfearn.* By de bilûkende omnamwirden wirdt den faek *dêr* for *hwer* set, as it hânnelt oer eat dat net yn kiif stiet.

Persoonlike Omnamwirden.

Dizze komme for persoanen en saken op, en tsjutte oan yn praet ef skrift:

- 1°. de sprekker ef it sprekkend foarstelde (1e persoan),
- 2°. " ef it taspritsene (2e persoan),
- 3°. " " " bispritsene (3e ").

Hja hawwe bûging mei tal en fal, en hwet de 3e persoan oangiet ek mei slachte, lyk as neikomt.

IENTAL.

1e Persoan.

2e Persoan,

oarspronkelike wize.

hoaskensfoarm.

1e fal	ik	dû, do, dou	y, jy (jo)
2e "	myns, mines	dyns, dines	jins, jouwes
3e "	my	dy	jo
4e "	my	dy	jo.

3e Persoan.

manlik.

froulik.

onsidich.

1e fal	hy, er	hju, se (hja)	it
2e "	syns, sines	hirs (hjars)	syns, sines
3e "	him	hir (hjar)	him (it)
4e "	hin (him)	hir, se (hjar)	it (him).

MEARTAL.

1e Persoan.

2e Persoan.

3e Persoan,
alle slachten.

1e fal	wy	y, jim (jimme)	hja, se
2e "	uzes	jimmes	hjars, hjarres
3e "	ús	jimme	hjarren
4e "	ús	jimme	hjar, se.

Oanm. De twisken dûbelheak steande wurden binne yn gebrûk, maer it is for de ôfwikseling better de oare ta to passen.

As oanropsfoarm hat men yn it iental twade persoan „ju!” It kin op him sels stean ef mei in foarnamme: „Hark ris, ju!” „Bearn ju, kom hjir ris!”

Yn 't gebet wirdt sawol *Dû* as *Jo* mei de bûgingsfoarm brûkt.

De tapassing fen de oarspronkelike 2e persoansfoarm is net sa hiem as yn oare spraken; sels twisken neibisibben heart men faken de miene hoaskensfoarm neamen. Bern

wirde lykwol fen hjar âlden esfh. mei *dû*, *do* ef *dou* taspritsen, en soks dogge oaren hjar ek oant hja sahwet folwoeksen binne; bern fen hjar kant prate den yn de 3e persoan: *Giet heit nei stêd? Binne omke en moaike fiks soun? Wol master myn wirk ris neisjen? Kin juf my ek effen foart-helpe?*

Moat men earbied ef ôfstân biwarje, den nimt men for de 2e persoan iental de bineaming fen de oanspritsene mei forfoarming fen it sechdewird yn de 3e persoan: „*Hawwe de boeren de list al trochsjoen? Wolle de heuren ris oanstekke? Scille de jiffers hwet kuijerje? Mynhear moat dêr nedich by wêze.*” Troude adel wirdt fen boeren en boargers mei *Mynhear*, *Mefrou*, net-boaske adel mei *Jonker*, *Frelle* yn 't praet bineamd, en hwet den neikomt yn de 3e persoan sein (*Jonker* en *Frelle* hjir mei *de* foarop); adelike bern wirde yn dat gefal, oant hjar wenstige leartiid ôfroun is, by de foarnamme en mei *Jy* en *Jo* taspritsen; hwa fen heger stân binne den boarger ef boer, hânnelje by dit alles nei hjar stelling yn de maetskippij, en nei't hja miensum binne mei de oanspritsene. In Prins ef Prinseesse andert men mei *Jins Heechheit*, de Kening ef Keninginne mei *Jins Majesteit*, fierders mei brûkme fen de 3e persoan. Sjuch for de skriftelike tapassing fen de oanspraek hwet oan it *ein fen dit boekje* onder *Brieveskriuwen* stiet.

Daelk folgjende nei in sechdewird, nei mannich bynwird ef bynwirdlike útdrukking, en ek sims nei in omnamwird, wirde *dû*, *do*, *dou* foroare en oanlaske as *-stû*, *-sto*, *-stou*, *-ste*, *-st*, en kinne *hy* yn *er*, en *hju* en *hja* yn *se* omset wirde: *Wierstû allinne? Asto net makkeste detsto foart komste, wirdt it to let! Hwaemstou it jowst, bliuwt lyk. Nouste ark hast, moaste ek ljeaf wêze! Dyst nou heare scist, wit it skoan to uterjen. Is er werom? Klirket se yen wol ris? Do't er kaem.. Hwaen se ek bineamden... esfh.*

Y wirdt mear yn de hegere styl bezige. It is better *Jou* as persoanlik omnamwird net to brûken, omt it ek as bisittlik tsjinst docht.

De 3e persoansfoarmen

manlik	4e fal	hin	yn	pleats	fen	<i>him</i>
froulik	1e „	hju	„	„	„	<i>hja</i>
„	3e en 4e „	hir	„	„	„	<i>hjar</i> ,

skjint men hjar net faken mear heart, fortajinje om forskaet to hawwen yn brûk to bliuwen, ja mear tapast to warden.

Er kin net oan it bigjin fen in sin stean, en ek net brûkt wurde as men der klam op lizze moat.

Wol men in persoan mei syn folk ef húsgezin oantsjutte, sa docht men dat mei efteroanhingjen fen *-en-hja* (persoanlik omnamwird) ef *-en-dy* (oanwizend omnamwird), hwer nedich mei búging: *Pier-en-hja (-en-dy) binne út. Dizze greiden binne Pake-en-dy's (en-hjarres). By Sierk-en-hjarren giet it bêst. Wy bisochten Rinske-en-hjar.*

In persoanlik omnamwird yn it hwaensfal stiet faken yn 't plak fen it bisittlik omnamwird, ef fen dit en in haednamme dy forswein is: *Dit jild is sines, hjarres* (= dit is syn, hjar jild). *Hja wieren to mines (by uzes) op 'e thê* (= yn myn hús, op ús pleats).

Sims stelt it bihearskjende yn in folsin de like persoan ef saek foar as it ondergeande ef it bilitseene (d. w. s. is de persoan ef saek dy eat docht de selde dy de hânling ondergiet, ef de selde for hwaen de wirking bart): it bilitseene wirt den mei it 3e en it ondergeande mei it 4e fal fen in persoanlik omnamwird werjown, yn de persoan dêr it bihearskjende yn stiet; for it 4e fal onsidich slachte tsjinnnet den *him*. Dok wirt is in weromwirkjend omnamwird: *De jonge roun him de fœtten iepen. Hy ontklaeit hin. Hju bitinkt hir. It katsje bislikket him. Hja forsinden hjar.*

For neidruk en ta fordúdling set men efter in haednamme sawol as efter it persoanlik en it weromwirkjend omnamwird de útdrukking *sels*, dy yn it hwaemfal manlik en onsidich *selme* wirt: *De persoan sels (hy sels) hat it my opdroegen. It bern spriek yn him selme. Do bidraechst dy sels ek. Hja hawwe it hjar selme oandien.* Om allike reden kinne persoanlike omnamwarden

- a. foar in eigennamme as oanwizend stean: *Do Sytsk wist wol fen better! Hy Geart waerd gau likk. Hju Frouk wier noch al kein. Hja Eppinga's hawwe wol middels;*
- b. yn it meartal de tafoeging *-ljue* oannimme: *wy-ljue, ús-ljue, jim-ljue, hja-ljue tinke dêr oars oer.*

As men in hânling twisken persoanen ef saken as oer en weroer (as fen de iene op de oare, en fen de oare op de iene torêch) oantajutte wol, brûkt men *elkoar* ef *eltsoar*, *mankoar* ef *malkoar*, *ienoar* ef *enoar*. Hjar bûging is yn it hwaensfal mei s: *Toaije enoars lêsten!* wylst de twa earste pear warden yn it hwaemfal it oanheaksel *me* krije: *Hja hawwe elkoarme freonskip tasein. Broer en sister wieren mankoarme ontmirken.* Sokke warden neamt men **wjersidichwirkjende omnamwirden**. Meartalsfoarmen as *eltsoarren*, *malkoarren*, *enoarren* (2e fal mei s) litte hjar allinne tapasse hwer der fen ider partij mear as ien binne: *Malkoarrens lêsten drage. Men joech eltsoarren lykop skild.*

Bisitlike Omnamwirden.

Bisitlike omnamwirden dogge hjar foar as eigenskiipsfoarmen, dy fen de persoanlike omnamwirden ôfstamje. Hja binne:

	Iental.	Meartal.
1e Persoan	myn	ús
2e "	dyn, jou, jins	jimme
3e " (for hy en it, hju)	syn, hir (hjar)	hjar
" " (" men)	yens	—.

Hja bliuwe meastentiids onbibûgd, maer it hwaensfal komt dochs foar, en inkelde kearen ek it hwaemfal: *De moaiste dei myns libbens. It scil ta siner skea útpakke.*

It brûkme fen *dyn* tsjinoer *jou* en *jins*, en fen *hir* yn 't plak fen *hjar* (iental), sawol as de fierdere tapassing fen 2e en 3e persoan, is op de wize to meitsjen as by de persoanlike omnamwirden oanjown waerd.

By omnammings, dêr't it slachte fen in wird net strykt mei dat fen de persoan, nimt it persoanlik ef bisitlik omnamwird it natúrljik slachte for kar: *Syn Majesteit hold hin dêr in toarn op. It wiif woe hir biddeljnen net opjaen.*

Oangeande âlden en bern, oare sibben, bazen en tsjinstfolk wirdt it meartallich omnamwird brûkt, as der mear as ien bisitter is: *Us mem, jimme omke.* Yn gefal fen ien bisitter seit men, om by de selde foarbylden to bliuwen: *mem, omke.*

Oanwizende Omnamwirden.

Dizze forwize nei haednammen en litte dêr by útkomme:
 det de wêzens ef saken hjar tichte by ef fierder ôf
 bifine (*dizze, dy, esfh.*), ef
 det hja al bispritsen ef noch to bisprekken binne
 (*sok, dyjinge, esfh.*).

Oanwizende omnamwirden kinne sawol selsstannich as
 eigenskiplik foarkomme, en wirde bûgd lyk as folget.

Iental.		Meartal.	
Manlik.	Froulik.	Onsidich.	Alle slachten.
dizze	dizze	dit	dizze
dizzes	dizzer	dizzes	dizzer
dizze	dizze	dit	dizze
dizze	dizze	dit	dizze.
dy	dy	dat	dy
—	—	—	der, dy's
dy	dy	dat	dy
dy	dy	dat	dy.

It hwaens- en it hwaemfal wirde faken troch fen en oan
 (bineffens it omnamwird yn it hwaenfal) omskreaun. Brûkt
 men de selsstannige foarm, sa kin *fen* ef oan *dizze, dit, dy,*
dat ek mei *dêrfen, dêroan, hwerfen, hveroan* werjown wirde,
 hwet meastentiids skaet bart: *hju hie dêr neat fen sein,*
esfh.

Dizze selsstannich for persoanen steande, kriget yn it
 meartal in n oanheakke: *Ien fen dizzen moat it sjoen hawwe.*

Dy komt ek yn de oanhing *-en-dy* (= *-en-hja*) foar, lyk
 as by de persoanlike omnamwirden opmirken waard. Allinne
 yn dit gefal kin it de foarm fen it hwaensfal krije: *Beppe-*
en-dy's lampe; us sweager-en-dy's reau.

Jinge bliuwt follentiids onbibûgd; as it selsstannich giet,
 nimt it for persoanen yn it meartal in n efteroan: *Dizze*
en jinge soarten binne prizich. It wier dizzen en jingen
bikend.

Om neijer oan to wizen, binammen yn mear as twa onder-
 skiedings, foeget men *hjr(re), dêr(re), jinsen* ta:

- a. ôfsonderwirden: *de yester hjir, de finnen dêr*;
- b. oanwizende omnamwirden: *dizze hjir, dy dêr*;
- c. oare omnamwirden: *hy hjirre, mines dêrre, dyn boulân jinsen*;

it forlingjen to *hjirre, dêrre* jowt dêrby oan, det itjinge hwer op doeld wirdt yn in tastân fen rêst is.

De oanwizende omnamwirden, dy nei bispritsene ef nei noch to bisprekken selsstannichheden forwize, binne: *dyjinge, datjinge, itjinge*; *dyselde, datselde, itselde*; *hwa, hwet*; *dok, hok, sok, ho'nen, ho'n, sa'nen, sa'n*. Byhwennear ien fen dizze wirden yn it meartal op e einget, wirdt in n oanlaske as it selsstannich en for persoanen giet.

Gearsettings mei *jinge* steane yn forbân mei in sinsdiel, dat fen in bilûkend omnamwird foaropgien wirdt. Hja kinne tagelyk mei it lêstneamde troch *hwa* en *hwet* forfongen wurde: *Dyjingen, dy dat sizze, binne mis. Itjinge, dat men nou easket, rint hwet fier. Hwa't it sein hat, koe it net witte. Hwet foarop stie, is delfallen.*

For de gearsettings mei *selde* brûkt men ta bikrêftiging ek de foarm *seldige*: *dy seldige kear is it bard. Ek ien-selde, it eigen* biheare ta dizze soarte fen útdrukkings: *Hja hienen ienselde bigryp. Wy seagen it eigen hûs werom.*

Dok, hok en *sok* wize op it aerd fen wêzen ef saek, en hawwe yn it froulik iental en yn it meartal de bûging fen *dizze: dokke* esfh. *Sok*, selsstannich wêzende, kin ek onsidich bûgd wurde: *Soks forstean ik net fen dy!*

As oanwizende omnamwirden tsjinje ek de bipaelwirden *sa* en *ho* forboun mei *ien*. *Sa'nen* (= *sa ien*) en *ho'nen* (= *hok ien*) wurde selsstannich brûkt, *sa'n* en *ho'n* eigenskiplik: *Sa'nen haw ik net. Jy witte ho'n wirk dat is.*

Freegjende Omnamwirden.

Mei dizze omnamwirden wirdt nei wêzens ef saken *frege*, ef nei in bisonderheit dêrfen. Ek komme hja yn útroppen foar. Hja binne: *hwa, hwet, hok* en *hjar* forbinings.

Hwa freget nei persoanen en djier. *Hwa hat dat dien? Hwa stiet noch op stâl?* It wirdt mei de folle bûging selsstannich brûkt; eigenskiplik allinne yn de bisitsfoarm (2e fal):

	Iental.	Meartal.
1e fal	hwa	hwa
2e "	hwaens (hwa's)	hwaens (hwa's)
3e "	hwaem	hwa
4e "	hwaen (hwa)	hwa.

Hwet selsstannich brûkt, freget yn 't onbipaelde nei saken en hat in omskreaune 2e en 3e fal hwerfen en hweroan; lêstneamde gearsettings wurde yn de sin trochgeans losheakke: Hwet scil er bigjinne? Hwer tinkste oan? Eigenskiplik tapast, freget it nei bisonderheden fen persoanen ef saken, en hat it yn it 2e en 3e fal fen hwet en oan hwet: Hwet minsken binne dat? Fen hwet moal is dit daei knette? Oan hwet siikme is er stoarn?

Hok en hokker teane hjar folle yn de eigenskiptsfoarm. Hok freget nei it aerd fen in persoan ef saek; it bliuwt yn it iental onforoare, maer faek mei it ôfsonderwird in efternei, en wirt yn it meartal hokke, yn beide tallen mei brûkme fen fen en oan for it oantsjuten fen hwaens- en hwaemfal. Hok (in) minske hat hju wêst? Hokke tsjellen binne dat? Hokker wiist op in persoan ef saek fen it selde slach, út mear oare(n) út; it nimt de s as teiken fen hwaensfal oan: Hokker earmfoud hawwe Jy spritsen? Hokkers leasten sjugge wy dêrre yn 't sân?

Fen hwet en hok hat men forbinings yn it iental mei for ien, for in, for 'n, in, 'n, yn it meartal mei for. It iental hat de bûging fen ien en in; it meartal wirt net bûgd: Hok for in ploege hawwe hja dêrre? Hwet for siedden binne dat? Ek it bipaelwird ho, forboun mei in ef 'n kin as freegjend omnamwird stean: Ho'n nûmer hat er tritsen?

Bilûkende Omnamwirden.

Bilûkende omnamwirden steane oan it haed fen in forfangsin en slaen tobek op in foaropgeande haednamme ef omnamwird.

Oarspronkelike foarmen dêrfen binne: *der, dij: De eide, der efter de skûrre leit. De leane, dij op de pûnwei út-komt.* Fen der bisteane foarbylden, det it yn it 1e, 3e en 4e fal onforoare foarkomt; it 2e fal is hwaens for persoanen en djier, en dêrfen ef hwerfen for saken.

Bûtendat wurde de oanwizende omnamwirden *dy*, *dat*, en de freegjende *hwa*, *hwet* as bilûkende brûkt: de lêste jowe der ek mear in twiveljende útdrukking oan.

Doelt it bilûkende omnamwird op in persoan ef djier, sa bûgt men it 2e en 3e fal ta *hwaens* en *hwaem*. Is de persoan dúdlik oanwiisd, sa brûkt men *dy* yn it 1e en 4e fal; is er onbikend, sa wirdt *hwa* en *hwaen* yn dizze bûgingsfoarm tapast.

Giet it oer in saek, sa bart it selde yn it 1e en 4e fal mei *dat* tsjinoer *hwet*. Yn it 2e en 3e fal steane den *dêrfen* en *hwerfen*, *dêroan* en *hweroan*, al nei't it past oanien skreaun, ef mei *dêr* ef *hwer* foarop en it forhâldingswird nei oare wurden folgjend. Ek mei oare forhâldingswirden kinne *dat* en *hwet* op de selde wize gearbrocht wurde: *It fet, dêr noch bûter yn wier. De houn, hwer men om socht.*

Onbipaelde Omnamwirden.

Kin ef wol men wêzens ef saken net sa nau omneame, sa makket men brûkme fen onbipaelde omnamwirden. Hjirta biheare:

1. sokke, dy útslutend as omnamwird tsjinje: *eat*, *gûden* (*gû'n*, *gûds*), *hwa*, *immen*, *men*, *neat*, *nimmen*, *in oar*;
2. dyjinge, hokker men selsstannich ta de omnamwirden, en eigenskiplik ta de talwirden rekkenet: *al*, *alle*, *elts*, *folle*, *forscate*, *gjin*, *ider*, *ien*, *ienige*, *inkele*, *ytlike*, *mannich*, *onderscate*, *somlike*; *gâns*, *hwet*, *in lyts*, *party*, *rju*.

Eat en *neat* steane allinne yn it iental. It lêste hat hwaenfalsfoarm yn *to neate*, en *eat* eigenet him to bûging yn it hwaensfal: *Eats moaijens en dregens mark to slaen, ontjowt yen. Neat kin foar gjin en nin ek meigeand foarkomme: Ik wol der neat gjin (nin) drokte oer meitsje.*

Hwa hat de bûging lyk as yn it freegjend brûkme fen dat wird: *Der is hwa. Scille der hwa lotsje? It is dochs hwa syn skild. Hat er hwaem hwet oerlange? Men hat hwa(en) yngean sjoen.*

Ien, *immen*, *nimmen*, en ek *ider* hawwe it 2e fal mei *s* en *nin* meartal.

Men stiet altiten yn it hwafal; syn bûging wirdt yn it 2e fal mei yens, yn it 3e en 4e fal mei yen oanfold: Men hat yens dwaen en wirk. It jowt yen gâns hollebrekken. Dit wird komt op onderskate wizen foar:

- 1°. yn for wy-ljue' ef for wy-ljue en oaren: *Hja hawwe hjir folle mear drokte en omhalen as men. Men hat Jo yn lange tiid net troffen;*
- 2°. yn it plak fen immen: *Men tikket oan de doar. Hy jowt yen folle miette;*
- 3°. for de minsken: *Men libbet net om to iten. Men seit det it wier is;*

yn gefallen as it lêstneamde foarbyld kin men ek *hja tapasse*. Sins kin *men* mei de meartalsfoarm fen in sechdewird forboun stean; ek tsjinnet *yen* as weromwirkjend omnam-wird: *Men scoene sizze det it net oars koe. Men skammet yen.*

In oar en mannich hawwe it hwaensfal iental mei s, en wurde yn it meartal oare en mannige, dy as folle esfh. bûgd wurde.

Al forselskippe fen de omnamwirden dit, dizze (meartal), dat, dy (meartal), hwa, hwet kriget in selsstannich bigryp: Al dit hie net hoegd. Al hwa soks heart, stiet forbjustere.

Alle hat nin iental, maer yn it meartal folle bûging; mei elts is dit just oarsom:

Meartal.

Iental.

1. alle (for persoanen allen)	1. elts (elk)
2. aller	2. eltsjums (elkums, elkmes)
3. allen	3. eltsjum (elkum)
4. alle (for persoanen allen)	4. elts (elk).

Folle, forskate, ienige, inkele, ytlike, onderskate komme allinne yn it meartal foar, en hawwe dêr it 2e fal mei r en it 3e mei n by, wylst oan it 1e en 4e fal for persoanen steande in n tafoege wirdt.

As gearsetting sjucht men de onbipaelde omnamwirden *eltsien (elkenien), iderien, mannichien, ien-en-oar, in-oaren-ien, in elts (in elk) in ider*, dy't ientallich binne, en onbibûgd bliuwe bihalven yn it hwaensfal, dêr dizze gearsettings oan hjar ein in s krije. *Allegearre* ondergiet alhiel nin foroaring.

SECHDEWIRDEN.

Sechdewirden meitsje almeast it sechde fen in sin út; allinne as hja keppelwird en helpsechdewird binne, komt it oars (sjuch letter onder Sinbou). Hja kinne in wirkjng ef in tastân oanjaen, en biskôge wirde mei hjar forhâlding jinoer oare sindielen en nei hjar forfoarming.

De Sechdewirden nei hjar forhâlding jinoer
oare sindielen.

Dizze forhâlding bistiet jinoer de measte sindielen, maer komt binammen út jinoer it bihearskjende en it ondergeande.

Sjende op it aerd fen it bihearskjende kin men de sechdewirden fordiele yn persoanlike en onpersoanlike.

Persoanlike jowe it dwaen ef de tastân fen in bipæld wêzen ef ding to kennen: *De skroar knipt. Der wirdt boelgoed hâlden. De wâl tilt. De âldfrou forklait hir.*

Onpersoanlike sechdewirden binne sokke, by hwaem de persoan ef saek, dêr de died fen útgiet, yn it onbistemde útkomt: *It sneit. My eanget. It twirret. Dat tocht my wisser. Der wirdt kloppe.*

De persoanlike sechdewirden skiftet men yn:

- a. oerbringende (fordield yn 4 soarten),
- b. lykhâldende.

Oerbringende jowe in hânling oan, dy op in persoan ef saek (it ondergeande) oergiet: *De jonge tept it flaeks út.*

By de lykhâldende bliuwt itjinge it sechde oantsjut yn it bihearskjende bihâlden: *De mûrre brokkelet ôf.*

De sechdewirden kinne it bilitsene (3e fal) en it ondergeande (4e fal) op fjirderlei wize regearje:

1. mei hwaemfal allinne: *It liket my goed ta.*
2. „ hwaemfal „ *Hy hat de priis woun.*
3. „ 3e en 4e fal: *Do hast my dat brief skreaun?*
4. „ twa 4e fallen: *Men neamde hin in tysker.*

Oare kinne beide oerbringend en lykhâldend brûkt wirde, lyk as: *brekke, eingje, genêze, hjitte, koaitsje, rinne, slaen, b.g. Hy brekt in glês; it iis brekt, esfh.*

De oerbringende sechdewirden kinne

1. wenstich foarkomme, en bûtendat
2. weromwirkjend, dêr de hânneljende persoan ef saek tagelyk de ondergeande is, en de hânling op de bi-driuwer tobekfalt, hwet foarbrocht wirdt mei help fen in weromwirkjend omnamwird yn it 3e ef 4e fal;
3. wjersidichwirkjend (allinne yn de meartalsfoarm to brûken), dêr de hânneljende persoanen ef saken, dy it bihearskjende omfettet, de hânling oer en weroer op hjar tapasse, hwet mei help fen in wjersidich-wirkjend omnamwird yn it 3e ef 4e fal oanteand wirdt;
4. omset, yn forbining mei it helpsechdewird *wirde*, as it bihearskjende de hânling ondergiet en de saneamde lījende foarm oannimt. Neiby alle oerbringende sechdewirden, dij it hwaenfal regearje, kin men op dy wise omsette; it ondergeande wirdt den it bihearskjende, en it lêstneamde in oanfolling forsafier men dizze net forawiget.

Foarbylden mei ienselde sechdewird fen niisneamde soarten :

1. *De bakker jout it brea oan.*
2. *Hy joech hinsels wei.*
3. *Hja jowe enoar de hân.*
4. *It brea wirdt fen de bakker oanjown.*

Helpsechdewirden.

Bynei alle sechdewirden binne helpsechdewirden brek, itsij dizze binne fen :

- a. tiid: *hawwe, wêze, scille; wirde, bliuwe;*
- b. keppeling: *wêze, wirde, bliuwe, hjitte, lykje, skine;*
- c. foarstelling as

{	1. mogelikens: <i>kinne, meije;</i> 2. needsaek: <i>moatte, scille;</i> 3. tajaen: <i>kinne, litte, meije;</i> 4. wil: <i>wolle, scille.</i>
---	---

De helpsechdewirden tsjinje ta it opstellen fen de gearsette tiden by de forfoarming. Yn it miene stiet hjirre it brûkme fen *hawwe* foar by dat fen *wêze*.

Oerbringende sechdewirden hâlde hjar oan de help fen *hawwe*, bihalven yn de omsette foarm, der *wirde* de stipe fen *wêze* forneden hat.

Wêze heart mei bihelp fen *hawwe* forfoarme to wirden.

De lykhâldende sechdewirden forbynt men mei *hawwe* ef mei *wêze*, en wol mei

1. *hawwe* as allinne de hânling útkomme moat: *ik haw fallen, ik haw roun*;
2. *wêze* as in omstannichheit by de hânling oanjown is, ef in tastân: *Ik bin fen de souder fallen. Hja is danige slim fallen. Do bist sa fallen, det dy twa fingers tokniesd binne*;

bûtendat kinne inkele lykhâldende sechdewirden ek as weromwirkjend foarkomme: *Hy hat hin fallen*.

Kinne, meije, moatte, scille, wolle, forboun mei in sechdewird fen biweging en in bipaelwird ef bipaelwirdlike útdrukking, kinne dêr it bigryp fen oernimme sa't it eigenlike sechdewird binefter bliuwt: *Do kinst wol mei* (farre). *Jim meije wol foart* (ride). *Ik moat fierder* (reisgje). *Wy scille nei Warkum* (rinne). *Hja wolle útfenhûs* (gean).

FORFOARMING.

De sechdewirden *hawwe* lyk as de haednammen in stamme; dizze kin

- a. fêste foarheaksels krije,
- b. wikseljende útgongen oannimme,
- c. lûdforoaring ondergean.

De twa lêste eigenskippen meitsje hjar fetber ta **forfoarming**.

Men onderskiedt hjirby:

- I. de miene forfoarming, yn forbân mei hjar brûkme yn de folsin. Hju hâldt rekken mei:
 1. helpfoarmen,
 2. foarstelswizen,
 3. tiidsfoarmen,
 4. persoansfoarmen,
 5. talsfoarmen;

II. de neijere forfoarming, it stammelûd oangeande, en to fordielen yn:

1. lûdfêste (ef saneamde swakke) forfoarming,
2. lûdwikseljende (ef „sterke) „
3. onregelmiettige forfoarming.

Inkele sechdewirden binne breklik en hawwe hjar forfoarming onfolledich; binammen jildt soks fen de onpersoanlike sechdewirden: *Ik plichte. Hy is ús ontstoarn. It blommet. Us wêrzet (wêrsget).*

Forfoarming nei brúkme yn de folsin.
(Miene forfoarming).

DE HELPFOARMEN.

Dizze foarmen heare ta it sechdewird, maer binne bisibbe mei de haednamme ef mei it eigenskipswird.

It Frysk hat fen sokke:

- a. de **nammefoarm**, op him sels it miene bigryp fen it sechdewird oanjaende, doch meastentiids forboun mei in oar sechdewird ta help: *fieler, libje*;
- b. de **doelfoarm**, by hokker in sechdewird tsjinnet om de biteikenis fen in oar wird oan to follen: *bigjinne to fielen, kloek to libjen*;
- c. de **milwirden**, twiskenfoarmen dy forboun mei in helpsechdewird ef as eigenskipswird steane: *fielende, field; libjende, libbe*.

Sechdewirden, dy yn it onbipaelde ef de nammefoarm foarkomme, hawwe de útgongen e ef je efter hjar stamme. Onder de foarste hat men inkele wirden, dy út oare sechdewirden ontstien binne en teffens lûdforoaring ondergean: *knipe, knippe*. Onder de oarde falle dy sechdewirden alle gearre, hwa's stamme in haednamme, in eigenskipswird, en sime in oare wirdsoarte is: *boarje, grienje, saunje, doukje, duchtje, forgoedlikje, uterje, maerje, susje*; ytlike dêrfen kinne ek *g, ig, k, el, er* foar de útgong *je* ynlaske krije: *priisgje, sinnigje, blierkje, kwattelje, longerje*. Utsonderings binne de onregelmiettige sechdewirden: *dwaen, jaen, slaen; gean, stean; sjen, tsjen*.

De helpfoarmen sels onderfine gjin ynwirking fen tiid, persoan ef tal, ef hja steane onder ynfloed fen tiidsbipaling.

Sonder it bigryp fen tiid, persoan ef tal to bifetsjen wurde brûkt:

1. onforoare, de meigeande nammefoarm, ta it gearstallen fen
 - a. de takomst- ef dentiid: *Ik scil rinne*;
 - b. de bitingjende foarstelswize: *Wy scoenen keatse, maer de rein hat ús tsjinkeard*;
 - c. de doelfoarm, as dizze mei in helpsechdewird forboun stiet: *Eat farre to litten falt faken swier*;
2. mei tafoeging fen n, de selsstannige nammefoarm, dy fen it sechdewird in haednamme makket: *Swinmen is for de measten in soun fortier*;
3. oanheak fen n, ta it forkrijen fen de doelfoarm, (dy trochstrings fen to foaropgien wirdt): *Hy komt to praten. Hja hearden him sizzen.*

Tiidsbigryp krije de helpfoarmen as foartsettend ef as ôfslutend milwird.

It foartsettend milwird jowt in hânling oan as pleats hawwende, slút hin oan alle tiidsfoarmen oan, en freget de tafoeging fen *end(e)* ef *jend(e)* oan de stamme fen it sechdewird: *It fjâr is (wier) barnend(e), reekjend(e).*

It ôfslutend milwird hat it bigryp fen in ôfroune hânling en wiist dos nei it forline hinne. It nimt efter de wenstige ef foroare stamme de útgong d, t, en, e oan: *teard, lokt, hirden, dylge*, doch bliuwt sims onforoare: *hju hat it rêd, set.*

Sawol de milwirden as de doelfoarm kinne as eigenskipswirden tajinst dwaen, en as haednammen. De milwirden nimme ek wol graedbûging oan, al ef net omskreaun: *In geand úrcirk, de forljochte seale, dat is sprekender, de bisochtste oarden, in mear foldwaend undert, it meast bileanne wirk, de to hirdzjene wei, it to hieren hûs, de to djippjene farwetter, de weitsjende en de slipe, de libben(d)en en de stoarnen.* Wirden l. a. *hoeden, libben, mijen*, dy as eigenskipswird ef bipaelwird steane, binne foartsettende milwirden dêr de útgong fen ôfsliten is.

DE FOARSTELSWIZEN.

Dizze binne allinne eigen oan it sechdewird en komme foar alneidet

- a. eat as barrend ef wêzend yn in sin oantsjut wirdt (wêzentlike foarstelswize);
- b. soks ôfhinget fen hwet oars (mooglike foarstelswize);
- c. eat hjitten ef forsocht wirdt (hjittende foarstelswize).

De wezentlike foarstelswize.

Hju is fen hir soarte it rykste bidield mei taelkindich forskaet, sawol yn útgong as yn lûdforoaring. Foarbylden: *Ik fetsje it. Do priptest hirdernôch. Hy scil meane.*

De mooglike foarstelswize.

Dizze wirdt tapast as:

1. ôfhingjend: *Hy kriget byslach, det er in stûr oerhâlde* (= oerhâlde scil ef mei). *Dêr waerd wol ris freze det hju hjir kame* (= komme mocht ef scoe);
2. winskjend: *Hie ik it maer earder witten, sa wier it sa fier net roun! Ik hoopje det er slagje* (= slagje mei ef scil). *De kening libje! d. i. Ik winskje de kening ta det er lang libje* (= libje mei ef scil);
3. bitingjend: *Hy bleau net wei, koe er it maer birinne. Ik scoe it him wol ôfleare, as it my oangie;*
4. ynskikkend: *It rinne* (= it mei gean) *sa as it wol! It sij slim to dwaen, lit it dochs in fêst wyt wêze!*

De mooglikheidswize giet eigentlik nea op hjar sels, hwent stiet hju allinne yn in sin, sa is der in oare sin dy der mei gearhinget forswain.

Dizze foarstelswize hat faek it wird det foar it bihearskjende, as dit oan it sechdewird foaropgiet. Hju kin ek mei help fen *meije* ef *scille* werjown wirde, hwet meastentiids dien wirdt.

Yn de bidingjende foarm (as it sechde fen in *bidingst* ôfhinget, ef in *winsk mei in forsweine bidingst* oanjown wirdt) brûkt men de dotiid ef foardotiid fen de mooglikheidswize ef bitajinnet yen fen *scoe* (*scoeden*): *Hied er der maer wêst, sa wier it net bard. It scoe net bard wêze, as er der wêst hie.*

De hjittende foarstelswize.

Men brûkt dizze wize yn hir eigenste foarm allinne yn de beide tallen fen de twade persoan noutiid, sonder ef mei it omnamwird; it lêste kin yn it meartal ek foar it sechde-wird stean: *Help ús effen! Help do ús effen! Lûke ris mei! Lûke jim ris mei! Jim lûke ris mei!*

DE TIIDSFOARMEN.

It tsjinwirdige, it forline en it takomstige wirdt op sechsterhânne wize oantsjut, nammentlik mei

1. de noutiid: *De sé ebbet;*
2. „ dotiid: *De sé hat ebbe;*
3. „ dentiid: *De sé scil ebje;*
4. „ onfolsleine dotiid: *De sé ebbe, do't er oan it strân kaem;*
5. „ foardotiid: *De sé hie ebbe foardet men it boat rémakke;*
6. „ folsleine dentiid: *De sé scil ebbe hawwe as de skippen yn 't sicht komme.*

Nos. 1 en 4 wirde fen it sechdewird allinne werjown en hjitte dêrom inkelfâldige tiden. De oare binne gearsette tiden, om't hja mei in helpsechdewird steane.

It sechdewird stiet by nos. 2 en 5 forboun mei *hawwe* ef *wêze*, by no. 3 mei *scille*, by no. 6 mei *scille* en *hawwe* ef *wêze*.

De tiden fen it sechdewird kinne forwiksele wirde, om mear libben oan de sin to jaen. Sa brûkt men:

1. de noutiid for de onfolsleine dotiid: *Men docht in nije oanful: de poarte bijowt hir, de fjân stoarmet de stins yn;*

2. de noutiid for de dentiid: *Letter tanket men for it-jinge nou dien waerd;*
3. de dotiid for de folsleine dentiid: *Set troch, en do hast de priis fortsjinne!*
4. de dentiid for de noutiid: *Jim scille dochs noch net foartreisgje?*
5. de folsleine dentiid for de dotiid: *Hy scil der wol nea wêst hawwe;*
6. de forwikseling, hjirefter onder persoans- en talsfoarmen fen de hjittende wize oanjown.

DE PERSOANS- EN TALSFOARMEN.

Dizze skikke hjar nei de oerienstimmende foarmen fen it persoanlik omnamwird.

Hjar wenstich foardwaen (as by de lûdfêste forfoarming) is kenber oan de folgjende útgingen efter de stamme fen it sechdewird yn de inkelfâldige tiden. De gearsette slute hjar fensels der by oan:

Utgongen.				Utgongen.				
I.		II.		I.		II.		
Nammefoarm eingjend op e		je		Nammefoarm eingjend op e		je		
Wezentlike Foarstelswize.								
Noutiid.				Onfolsleine Dotiid.				
lental	ik	(stamme)	—	je	ik	(stamme)	de, te e	
"	dû, do, dou	"	st	est	dû, do, dou	"	dest, test ste, este	
"	hy, hju, it	"	t	et	hy, hju, it	"	de, te e	
Meartal as iental	brûkt y, jy, jo	"	} e	je	y, jy, jo	"	} den, ten en	
Meartal	wy	"			wy	"		
"	y, jim, jimme	"			y, jim, jimme	"		
"	hja	"			hja	"		

Mooglike Foarstelswize.

Noutiid.					Onfolsleine Dotiid.				
Iental	ik	(stamme)	e	je	ik	(stamme)	de, te	e	
"	do	"	ste	ste, este	do	"	este, deste, teste	este	
"	hy, hju, it	"	e	je	hy, hju, it	"	de, te	e	
Meartal as iental	brûkt } <i>allegearre</i>	(stamme)	e	je	allegearre	"	en	en	
Meartal									

Hjittende Foarstelswize.

Utgongen.		Utgongen	
I.	II.	I.	II.
Iental 2e persoan (stamme) —	je	Meartal 2e persoan (stamme) e	je

De ynlasking ef foroaring fen twiskenstêven yn sechde-wirden regelet hir sa as tofoaren onder „Stavering” meidield (sj. blds. 14—17).

By de hjittende wize hawwe de 1e en 3e persoan nin eigendomlike foarm, maer wirde mei help fen *litte* oantsjut, dêr it bihearskjende op folgje en ek oan foaropgean kin: *Lit ik maer tasjen! Men litte hin frij! Litte wy ús der bûten hâlde! Litte hja op hjar iepenst wêze!* In útsondering meitsje twa 3e persoans ientalsfoarmen by *hawwe* en *wêze*, dy't in gebot oangeande in forline hânling útdrukke en hjittend for beide tallen brûkt wirde: *Hie earder kommen, den wier it spoor net forsûme! Wier by dit waer ljeaver thús bleaun, sa hienen jim wiis dien!*

Forfoarming yn bitref ta it stammelûd.
(Neijere forfoarming).

LUDFESTE SECHDEWIRDEN.

Dizze hâlde yn al hjar foarmen it lûd fen hjar stamme oan, en binne fen twaderlei slach: hja kinne *e* ef *je* efter de stamme hawwe. Foarbylden folgje hjir fen it

- 1e slach: *barre, wenne, ginne, dolle, huffe;*
2e slach: *laskje, wenje, libje, gobje, nutzje.*

1e Slach.

Lûdfêste sechdewirden, dy allinne op *e* útgeane, krije yn de onfolsleine dotiid 1e en 3e persoan iental *de* ef *te* efter de stamme, en as ôfslutend milwird *d*, *t* ef *en* ta de stamme foege.

De eigenlike útgong fen de onfolsleine dotiid is *de*, en dy fen it ôfslutend milwird *d*. Einget de stamme op in hirde wirdbipaler, sa nimt hy de skerpe útgong *te* ef *t* oan.

Giet de stamme fen in lûdfêst sechdewird op in inkelde *d* ef *t* út, den kriget hy yn it ôfslutend milwird neat oanheakke.

2e SLACH.

De lûdfêste sechdewirden fen dit slach geane op *-je* út en krije yn de onfolsleine dotiid 1e en 3e persoan iental en yn it ôfslutend milwird *e* efter de stamme. Einget de stamme op ien wirdbipaler, foaropgien fen in koart lûd, sa dûbelet men dy bipaler.

Is de stamme troch ien ef mear stêven mei de útgong forboun, sa regelet hir de forfoarming as neikomt:

1. by de útgongen *-gje*, *-igje*, *-kje*, *-elje*, *-erje* bliuwe de twiskenstêven bihâlden: *tjirgje*, *tjirge*; *fredigje*, *fredige*; *hifkje*, *hifke*; *biddelje*, *biddele*; *longerje*, *longere*;
2. by sechdewirden dy op *-earje* útgeane (itsij dêrfen it diel *ear* ta de stamme biheart, ef det *earje* alhiel oanheak is) giet it as by no. 1 hwennear men de *ea* lang útsprekt, maer wirdt de *r* fordûbele as de *ea* koart útspritsen wirdt: *fearje*, *feare* ef *fearre*; *regearje*, *regeare* ef *regearre*;
3. by de útgongen *-sje* en *-zje* falt de twiskenstêf wei: *haetsje*, *hate*; *wreidzje*, *wreide*.

Fen al dizze onderskiedings komme hjir foarbylden efternei, yn forfoarme sechdewirden. De helpsechdewirden, dy by it wenstige forfoarmjen tsjinje, geane dêroan foarop.

Oanm. Om de koartens is by de tredde persoan iental maer ien omnamwird oanjown, en binne de meartalspersoanen gearnommen, om't for dizze it sechdewird allyk forfoarme wirdt.

Yn de freegjende foarm fen de 2e persoan iental wirdt it omnamwird oan it sechdewird laske, sa't de *d* fen it foarste yn de *t* fen it oarde forrint en allinne it lûd fen it omnamwird ef in doffe *e* bihâlden bliuwt, b.g. *scistû*, *hasto*, *bistou*, *wirdste*? Ek kin it einlûd weibliuwe: *hâldst op*! en hat men de ôfwykjende foarmen *scitte* en *wotte* for *sci(l)ste* en *wo(l)ste*.

Forfoarming fen de Helpsechdewirden.**HELPPFOARMEN.****Nammefoarm.**

scille hadde (hawwe) wêze wirde.

Doelfoarm.

to scillen to hebben (to hawwen) to wêzen to worden.

Foartsettend Milwird.

scillende habbende (hawwende) wêzende wirdende.

Ofslutend Milwird.

scillen hawn wêst (wêzen) werden.

WEZENTLIKE FOARSTELSWIZE.**Noutiid.**

ik scil	ik hab (haw)	ik bin	ik wird
do scist	do hast	do bist	do wirdst
hy scil	hy hat	hy is	hy wirdt
jy, wy scille	jy, wy hadde (hawwe)	jy, wy binne	jy, wy werden.

Onfolsleine Dotiid.

ik hie	ik wier	ik waerd
do hiest	do wierst	do waerdst
hy hie	hy wier	hy waerd
jy, wy hieden (hienen)	jy, wy wieren	jy, wy waerden.

Dotiid.

ik hab scillen	ik hab hawn	ik hab wêst	ik bin werden
(haw)	(haw)	(haw)	
esfh.	esfh.	esfh.	esfh.

Foardotiid.

ik hie scillen	ik hie hawn	ik hie wêst	ik wier werden
esfh.	esfh.	esfh.	esfh.

Dentiid.

ik scil hadde (hawwe)	ik scil wêze	ik scil werde
esfh.	esfh.	esfh.

Folsleine Dentiid.

ik scil hawn hadde	ik scil wêst hadde	ik scil werden wêze
(hawwe)	(hawwe)	
esfh.	esfh.	esfh.

MOOGLIKE FOARSTELSWIZE.

Noutiid.

et ik scil	det ik hadde (hawwe)	det ik sij	det ik wirde
, do scilste (sciste)	, do haste	, do biste	, do wirdste
, hy scil	, hy hadde (hawwe)	, hy sij	, hy wirde
, jy, wy scille	, jy, wy hadde (hawwe)	, jy, wy binne	, jy, wy wirde.

Onfolsleine Dotiid.

det ik hie	det ik wier	det ik waerd
, do hieste	, do wierste	, do waerdste
, hy hie	, hy wier	, hy waerd
, jy, wy hieden (hienen)	, jy, wy wieren	, jy, wy waerden.

Dotiid.

et ik scillen hadde	det ik hawn hadde	det ik wêst hadde	det ik wurden sij
(hawwe)	(hawwe)	(hawwe)	
esfh.	esfh.	esfh.	esfh.

Foardotiid.

et ik scillen hie	det ik hawn hie	det ik wêst hie	det ik wurden wier
esfh.	esfh.	esfh.	esfh.

Bitingjende foarm.

Inkelfâldich.

Gearset.

Ik scoe	Ik scoe hadde (hawwe)	wêze	wirde
do scoest	esfh.	esfh.	esfh.
hy scoe	Ik scoe hawn hadde	wêst hadde	wurden wêze
, wy scoeden (scoenen)	(hawwe)	(hawwe)	
	esfh.	esfh.	esfh.

HJITTENDE FOARSTELSWIZE.

Iental (2e persoan)

Meartal (2e persoan).

hab (haw)	wêz	wird.	hadde (hawwe)	wêze	wirde.
-----------	-----	-------	---------------	------	--------

Scille as helpsechdewird forfoarme hat gjin dentiden en gjin hjittende foarstelswize, en allinne yn de noutiid it suver bigryp fen it takomstige. Yn de gearsette tiden fen *scille*, en de fen dit wird ôfkomstige foarm *scoe* mei syn gearsette tiden, wirdt it yn de dentiid bidoelde as forstritsen foarsteld, en forboun mei in tins fen ôfhingjen ef bitinget (bitingjende foarm): *ik haw scillen esfh.*, *ik hie scillen esfh.*, *ik scoe esfh.* as, *hwennear*, *maer*, *esfh.*

FORFOARMING FEN LUDFESTE SECHDEWIRDEN FEN IT 1e SLACH,
neffens de útgongen fen onfolsleine dotiid en ôfslutend milwird opsteld, mei
weilitting fen de gearsette tiden.

Persoan.	-de; -d	-te; -t	-de, -te; -en	-de, -te; ôfsl. milwird sonder oanheak.
----------	---------	---------	---------------	--

HELFFOARMEN.

Nammefoarm.

|| teare || dippe || lade, wrotte, hirde, spjalte || wjûde, prate, rêdde, lette.

Doelfoarm.

|| to tearen || to dippen || to laden, to wrotten, to hirden, to spjalten || to wjûden, to praten, to rêdden, to letten.

Foartsettend Milwird.

|| tearende || dippende || ladende, wrottende, hirdende, spjaltende || wjûdende, pratende, rêddende, lettende.

Ofslutend Milwird.

|| teard || dipt || laden, wrotten, hirden, spjalten || wjûd, praet, rêd, let.

WEZENTLIKE FOARSTELSWIZE.

Noutiid.

ik	tear	dip	laed, wrot, hird, spjalt	wjûd, praet, rêd, let,
do	teart	dipet	laedst, wrotst, hirdst, spjalst	wjûdst, praetst, rêdst, letst
hy	teart	dipst	laedst, wrot, hirdt, spjalst	wjûdst, praet, rêdt, let
jy, wy	teare	dippe	lade, wrotte, hirde, spjalte	wjûde, prate, rêdde, lette.

ik tearde dipte laedde, wrotte, hirdde, spjalte
do teardest diptest laeddest, wrottest, hirddest, spjaltest
hy tearde dipte laedde, wrotte, hirdde, spjalte
jy, wy tearden dipten laedden, wrotten, hirdden, spjalten

wjûdde, praette, rêdde, lette
wjûddest, praettest, rêddest, lettest
wjûdde, praette, rêdde, lette
wjûdden, praetten, rêdden, letten.

MOOGLIKE FOARSTELSWIZE.

Noutiid.

lade, wrotte, hirdde, spjalte
laedste, wrotste, hirdste, spjalste
lade, wrotte, hirdde, spjalte
lade, wrotte, hirdde, spjalte

det ik teare dippe
" do tearste dipste
" hy teare dippe
" jy, wy teare dippe

wjûde, prate, rêdde, lette
wjûdste, praetste, rêdste, letste
wjûde, prate, rêdde, lette
wjûde, prate, rêdde, lette.

Onfolsleine Dotiid.

laedde, wrotte, hirdde, spjalte
laedste, wrotste, hirdste, spjalste
laedde, wrotte, hirdde, spjalte
laedden, wrotten, hirden, spjalten

det ik tearde dipte
" do teardeste diptest
" hy tearde dipte
" jy, wy tearden dipten

wjûdde, praette, rêdde, lette
wjûddeste, praetteste, rêddeste, letteste
wjûdde, praette, rêdde, lette
wjûdden, praetten, rêdden, letten.

HJITTENDE FOARSTELSWIZE.

Iental.

2e persoan. || tear dip laed, wrot, hird, spjalte | wjûd, praet, rêd, let.

Meartal.

2e persoan. || teare dippe lade, wrotte, hirdde, spjalte | wjûde, prate, rêdde, lette.

FORFOARMING FEN LUDFESTE SECHDEWIRDEN FEN IT 2e SLACH,
neffens de ütgingen fen de nammefoarm opsteld, mei weilitting fen de gear-
sette tiden.

Persoon.	Utgong -je	Utgongen -gje, -igje, -kje, -elje, -erje	Utg. -earje	Utg. -sje, -zje.
----------	------------	--	-------------	------------------

HELFFOARMEN.

Nammefoarm.

|| stypje, helje | treastgje, wizigje, noaskje, fandelje, uterje | klearje, ornearje | boartsje, dildzje.

Doelfoarm.

|| (to) stypjen, heljen | (to) treastgjen, wizigjen, noaskjen, fandeljen, uterjen | (to) klearjen, ornearjen | (to) boartsjen, dild-
zjen.

Foartsettend Milwird.

|| stypjende, heljende | treastgjende, wizigjende, noaskjende, fandeljende, uterjende | klearjende, ornearjende | boartsjende, dild-
zjende.

Ofslutend Milwird.

|| stipe, helle | treastge, wizige, noake, fande, utere | klea(r)re, ornea(r)re | boarte, dilde.

WEZENTLIKE FOARSTELSWIZE.

Noutiid.

ik	stypje, helje	treastgje, wizigje, noaskje, fandelje, uterje	klearje, ornearje	boartsje, dildzje
do	stipest, hellest	treastgest, wizigest, noaskest, fandelest, uterest	klea(r)rest, ornea(r)rest	boartest, dildest
by	stipet, hellet	treastget, wiziget, noasket, fandelet, uteret	klea(r)ret, ornea(r)ret	boartet, dildet
ij. wy	stypje, helje	treastgje, wizigje, noaskje, fandelje, uterje	klearje, ornearje	boartsje, dildzje.

ik	stipe, helle	treatstge, wizige, noaske, fande, utere	klea(r)re, ornea(r)re	boarte, dilde
do	stipeste, helleste	treatstgeste, wizigeste, noaskeste, fandealeste, utereste	klea(r)reste, ornea(r)-reste	boarteste, dildeste
hy	stipe, helle	treatstge, wizige, noaske, fande, utere	klea(r)re, ornea(r)re	boarte, dilde
jy, wy	stipen, hellen	treatstgen, wizigen, noasken, fandelen, uteren	klea(r)ren, ornea(r)ren	boarten, dilden.

MOOGLIJKE FOARSTELSWIZE.

Noutiid.

det ik	stypje, helje	treatstge, wizigje, noaskje, fandelje, uterje	klearje, ornearje	boartsje, dildrje
" do	stipeste, helleste	treatstgeste, wizigeste, noaskeste, fandealeste, utereste	kleareste, ornearreste	boarteste, dildeste
" hy	stypje, helje	treatstge, wizigje, noaskje, fandelje, uterje	klearje, ornearje	boartsje, dildzje
" jy, wy	stypje, helje	treatstge, wizigje, noaskje, fandelje, uterje	klearje, ornearje	boartsje, dildzje.

Onfolsleine Dotiid.

det ik	stipe, helle	treatstge, wizige, noaske, fande, utere	klea(r)re, ornea(r)re	boarte, dilde
" do	stipeste, helleste	treatstgeste, wizigeste, noaskeste, fandealeste, utereste	klea(r)reste, ornea(r)-reste	boarteste, dildeste
" hy	stipe, helle	treatstge, wizige, noaske, fande, utere	klea(r)re, ornea(r)re	boarte, dilde
" jy, wy	stipen, hellen	treatstgen, wizigen, noasken, fandelen, uteren	klea(r)ren, ornea(r)ren	boarten, dilden.

HJITTENDE FOARSTELSWIZE.

Iental.

2e persoan	stypje, helje	treatstge, wizigje, noaskje, fandelje, uterje	klearje, ornearje	boartsje, dildzje.
------------	---------------	---	-------------------	--------------------

Meartal.

2e persoan	stypje, helje	treatstge, wizigje, noaskje, fandelje, uterje	klearje, ornearje	boartsje, dildrje.
------------	---------------	---	-------------------	--------------------

LUDWIKSELJENDE SECHDEWIRDEN.

Fen dizze sechdewirden wize de measte by hjar forfoarming foroare grounlûden oan, sawol yn de onfolsleine dotiid as yn in ôfslutend milwird. Hja binne ek fen twaderlei slach.

It foarste slach hat de útgong *te* yn de onfolsleine dotiid en *t* for it ôfslutend milwird, en kriget toffens lûdforoaring yn de 2e en 3e persoan iental fen de noutiid. By it oarde slach einget it ôfslutend milwird trochgeans op *en* ef *n*.

Ofiedings folgje yn de regel de forfoarming fen hjar grounwird.

Nei gelang fen de lûdforoaring kin men hjir twa skiften meitsje:

I. mei foroaring yn in lang *a-* (= *ae*) lûd:

Namme-foarm.	Noutiid Wez. Foarstelswize. 1e, 2e, 3e pers. iental; meartal.	Onfolsl. Dotiid. Wez.Foarstelsw.	Ofsluten Milwird.
liede	lied, laetst, laet; liede	laette	laet
skiede	skied, skaetst, skaet; skiede	skaette	skaet
spriede	spried, spraetst, spraet; spriede	spraette	spraet
stjitte	stjit, staetst, staet; stjitte	staette	staet
deije	dei, daetst, daet; deije	daette	daet.

II. mei foroaring yn in koart *e-*lûd:

bliede	blied, bletst, blet; bliede	blette	blat
briede	bried, brestst, bret; briede	brette	bret
fiede	fied, fetst, fet; fiende	fette	fet
liede	lied, letst, let; liede	lette	let
riede	ried, retst, ret; riede	rette	ret
sliepe	sliep, slepst, slept; sliepe	slepte	slept
fortriette (fortrijtte)	it fortret	it fortrette	it hat fortret

2e SLACH.

Men hat by dit slach selden lûdforoaring yn de noutiid, en onderskaet nei it lûd fen de onfolsleine dotiid tsien skiften fen sechdewirden, dy hjir folgje en dêr lytse ôfwikings by opnommen binne, wylst sechdewirden mei greater ontrin as onregelmiettige steane.

Oanm. Hwer de neikommende forfoarmings hjar wentsich forrin hawwe, stiet yn de noutiid en onfolsleine dotiid allinne de earste persoan iental; oars fynt men de ôfwikende foarmen dêrnjunken. Hwet fen de lêstneamde mei E. E. oantsjut is, komt yn E. EPKEMA's ynlieding ta syn „Wirdboek ta GYSBERT JAPICX' Skriften" foar, en kin ta ôfwiksling — binammen yn it rym — noch binutte wirde.

Skift I.

Lûdforoaring yn *ae, â, ô, ô*:

komme	kom	kaem, kâm, kôm	kommen
nimme	nim	naem, nâm, nôm	nommen
wirde	(sj. by de helpsechdew.)	waerd	wirden.

Skift II.

Lûdforoaring yn *ea*:

bidrage (= bi- droch plijge) lige bidde	bidraech, bidrage liich, lige bid, bidde	bidreach, bidreagen leach, leagen bea, beaën	bidreagen leagen bidden(bean = útnoege)
(for)biede siede	(for)bied sied	(for)bea, (for)beaën sea, seaën	(for)bean sean
(bi)frieze kieze	(bi)fries kies	(bi)frear keas, keazen	(bi)fêrzen keazen
forlieze	forlies	forlear	forlern
jiette (jitte) forjitte	jiet (<i>spr.</i> jit) ef jit forjit	geat forgeat	getten forgetten
miette (mjitte) sjitte	miet (<i>spr.</i> mjit) ef mjit sjit	meat skeat	metten sketten
slute snute	slút snút	sleat sneat	sletten snetten.

Skift III.

Lûdforoaring yn *eau*:

biuwe	biuw	beau, beauwen	beaun
bliuwe	bliuw	bleau	bleaun
driuwe	driuw	dreau	dreaun
kliuwe	kliuw	kleau	kleaun
kriuwe	kriuw	kreau	kreaun
piuwe	piuw	peau	peaun
priuwe	priuw	preau	preaun
riuwe	riuw	reau	reaun
skriuwe	skriuw	skreau	skreaun
triuwe	triuw	treau	treaun
wiuwe	wiuw	weau	weaun
wriuwe	wriuw	wreau	wreaun.

Skift IV.

Lûdforoaring yn *ei*:

snije	snij	{ snei, sneijen snie, snieën }	snein (snien)
spije	spij	spei, speijen	spein
swije	swij	swei, sweijen	swein.

Oanm. It lêste giet ek as *krije* (sj. by de onregelm. sechdew. onder 2b).

Skift V.

a) Lûdforoaring yn *ie* allinne:

glide	gliid, glide	glied	gliden
ride	riid {	ried	riden
stride	striid } <i>dsgl. mei i</i>	stried	striden
ite	yt, ite	iet	iten
bite	byt	biet	biten
hite	hyt	hiet	hiten
krite	kryt	kriet	kriten
rite	ryt {	riet	riten
slite	slyt } <i>dsgl. mei i</i>	sliet	sliten
smite	smyt	smiet	smiten
wite	wyt	wiet	witen.

(yen) spite	it spyt my <i>esfh.</i>	spiet	spiten
rize	riis, rize	ries, riezen	riz n
gnize	gniis, gnize	gnies, gniezen	gniisd
wize	wiis, wize	wies, wiezen	wiisd
rikke	rik	riek	rikt
hjitte	hjit	hiet	hjitten
te(<i>helpsechder.</i>)	lit	liet	litten
sitte	sit	siet	sitten
splitte	split	spliet	splitten
blaze (<i>sj. ek Skift</i> <i>VIIIa</i>)	blaes, blaze	blies, bliezen	blazen
lêze	lêz, lêst, lêst; lêze	lies, liezen	lêzen
genêze	genêz, genêst, genêst; genêze	genies, geniezen	genêzen
telle (= kaepje)	stel	stiel	stellen
frette	fret	friet	fretten
(yen) fortrette	it fortret my <i>esfh.</i>	fortriet	fortretten
lije	lij, litst, lit; lije	lie	lit.

b) Lûdforoaring yn *ie*, *ii* ef sims *its*:

brække	brêk	briek (briik, brjts) <i>meartal (op like wize for dy't hjir folgje)</i> brieken (briken, britsen)	britsen
dekke	dek	diek (diik, dits)	ditsen
rekke	rek	riek (riik, rits)	ritsen
sprekke	sprek	spriek (spriik, sprits)	spritsen
stekke	stek	stiek (stiik, stits)	stitsen
strekke	strek	striek (striik, strits)	stritsen
trekke	trek	triek (triik, trits)	tritsen
strike	stryk, strike	striek (striik, strits)	stritsen
splite	splyt, splite	spliet (spliit, splits)	splitsen
blike	blyk, blike	bliek (bliik)	bleken
wike	wyk, wike	wiek (wiik)	weken
gripe	gryp, gripe	griep (griip)	grepn
knipe	knyp, knipe	<i>mrtl.</i> griepen (gripen) kniép (kniip) „ kniepen (knipen)	knepen.

Skift VI.

Lûdforoaring yn *i*:

bergje	bergje	birg	birgen
kervje	kervje	kirf	kirven
merke	merk	mirk	mirken
werpe	werp	wirp	wirpen.

Skift VII.

Lûdforoaring yn *oa*:

bidjerre	bidjer	bidoar	bidoarn
fordjerre	fordjer	fordoar	fordoarn
stjerre	stjer	stoar	stoarn.

Skift VIII.

a) Lûdforoaring yn *oe*:

drage	draech, drage	droech, droegen	droegen (E. E. drein
grave	graef, grave	groef, groeven	groeven
bakke	bak	boek	bakken (E. E. baetse
falle	fal	foel	fallen
stappe	stap	stoep	stapt
farre	far	foer	fearn
swarre	swar	swoor	sward (E. E. swern)
waeksje	waeksje	woeks, woeksen	woeksen
weage	weach, weage	woech, woegen	woegen
skeppe	skep	skoop	skepen
(bi)skerre	(bi)sker	(bi)skoer	(E. E. (bi)skern)
blieze (<i>sj. ek Va</i>)	blies	bloes	bloezen
dûke	dûk	doek	dûkt
lûke	lûk	loek	litsen
rûke	rûk	roek	rûkt
glûpe	glûp	gloep	gloepen (glûpt)
krûpe	krûp	kroep	krûpt
slûpe	slûp	sloep	slûpt
strûpe	strûp	stroep	strûpt
sûpe	sûp	soep	sûpt.

b) Lûdforoaring yn *ô*:

drippe	drip	drôp	dropen
roppe	rop	rôp	roppen

Skift IX.

Lûdforoaring yn o :

alpje (gjealpje)	gjalpje (gjealpje)	gjolp	E.E. gjolpen
alpje (stjealpje)	stjalpje (stjealpje)	stjolp	E.E. stjolpen
waskje	waskje	wosk	wosken
hâlde	hâld	hold (huld)	hâlden (hulden)
chtsje (= fris- selje)	flechtsje	flocht	flochten
treffe	tref	trof	troffen
skelde	skeld	skold	skolden
kwelje	kwelje	kwol	kwollen
melke (meltsje)	melk (meltsje)	molk	molken
swelle	swel	swol	swollen
helpe	help	holp	holpen (hulpen)
smelte	smelt	smolt	smolten
sende	send	sond	sonden
jildc	jild	gold (gou)	golden (gouwen)
skrikke	skrik	skrok	skrokken
glimme	glim	glom	glommen
swimme	swim	swom	swommen
krimpe	krimp	kromp	krompen
fange	fang	fong	fongen (finzen)
bifinge	bifing	bifong	bifongen (bifinzen)
kringe	kring	krong	krongen
minge	ming	mong	mongen
springe	spring	sprong	sprongen
swinge	swing	swong	swongen
twinge	twing	twong	twongen
wringe	wring	wrong	wrongen
hingje	hingje	hong	hongen (hinzen)
tingje	tingje	tong	tongen
blinke	blink	blonk	blonken
drinke	drink	dronk	dronken
klinke	klink	klonk	klonken
krinke	krink	kronk	kronken
sinke	sink	sonk	sonken
skinke	skink	skonk	skonken (skinzen)
alinke	slink	slonk	slonken
winke	wink	wonk	wonken
hinkje	hinkje	honk	honken

sjonge	sjong	song	songen
stjonke	stjonk	stonk	stonken
fjuchtsje	fjuchtsje	focht	fochten.

Skift X.

a) Lûdforoaring yn *ou*:

bine	byn, bine	boun	boun
fine	fyn	foun	foun
fordwine	fordwyn	fordwoun	fordwoun
forsline	forslyn	forsloun	forsloun
forswine	forswyn	forswoun	forswoun
wine	wyn	woun	woun.

b) Lûdforoaring yn *oa* ef *sims ou*:

bigjinne	bigjin	big oan (bigoun)	big oan (bigoun)
ontginne	ontgin	ontgoan (ontgoun)	ontgoan (ontgoun)
(yen) forsinn	ik forsin my <i>esfh.</i>	forsoan (forsoun)	forsoan (forsoun)
rinne	rin	roan (roun)	roan (roun)
spinne	spin	sp oan (spoun)	sp oan (spoun)
winne	win	woan (woun)	woan (woun)
rane	it raent	roan	roan
genietsje	genietsje	genoat	genoaten.

ONREGELMIETTIGE SECHDEWIRDEN.

Hjir wurde dokke sechdewirden ta rekkene, dy om hjar ôfwikings likemin by de lûdfêste as by de lûdwikseljende stean kinne. Nei hjar eigenskippen wurde hja ôfdield as neikomt.

Oanm. Hwer soks gyng, is oanjown mei hokker *skift fen it oarde slach lûdwikseljende sechdewirden* hja nei de lûdforoaring oerienkomme.

1.

Lûdwikseljend yn de onfolsleine dotiid (*ou yn au*), doch lûdfêst yn it ôfslutend milwird:

skouwe	skou	skau	skoud (E.E. skaun)
snouwe	snou	snau	snoud (E.E. snaun)
stouwe	stou	stau	stoud (E.E. staun)

2.

Mei *oarspronkelike* foarmen yn de 2e en 3e persoan iental noutiid, de onfolsleine dotiid en it ôfslutend milwird, en *wiziging dêrfen* yn de oare helpfoarmen en de 1e persoan iental en it meartal fen de noutiid:

a) wiziging fen *ag* yn *ei*:

feije	fei, fagest, faget; feije	fage	fage
jeije	jei, jagest, jaget; jeije	jage	jage
kleije	klei, klagest, klaget; kleije	klage	klage.

b) wiziging fen *ig* yn *ij*:

krije	krij, krigest, kriget; krije	krige	krige
swije	swij, swigest, swiget; swije	swige	swige.

c) wiziging fen inkele ef dûbele *k* yn *ts*, mei
forskellige lûdwiksel:

laitsje	laitsje, lakest, laket; laitsje	lake	lake
meitsje	meitsje, makkest, makket; meitsje	makke	makke
smeitsje	smeitsje, smakkest, smakket; smeitsje	smakke	smakke
reitsje	reitsje, rekkest, rekket; reitsje	rekke	rekke
weitsje	weitsje, wekkest, wekket; weitsje	wekke	wekke
koaitsje	koaitsje, kôkest, kôket; koaitsje	kôke	kôke
loaitsje	loaitsje, lôkest, lôket; loaitsje	lôke	lôke
ploaitsje	ploaitsje, plôkest, plôket; ploaitsje	plôke	plôke.

3.

Mei lûdfoaring yn *ea* as by *skift II lûdw. sechdew.*, en mei oarspronkelike *ch* ta stamme-útgong yn de noutiid en onfolsleine dotiid:

fleane	fljuch (flean), fljuchst, fljucht; fljugge (fleane)	fleach, fleagen	flein
sjen	sjuch (sjen), sjuchst, sjucht; sjugge (sjenne)	seach, seagen	sjoen
tsjen	tsjuch (tsjen), tsjuchst, tsjucht; tsjugge (tsjenne)	teach, teagen	tein.

4.

Mei wiziging fen *iz* yn *ei* ef *aei* yn de *2e* en *3e* persoan iental noutiid, de onfolsleine dotiid en it ôfslutend milwird:

lizze (<i>rêst</i>)	liz, leist, leit; lizze	laei, laeijen	lein
lizze (<i>biwewing</i>)	<i>desgel.</i>	lei, leijen	leid (lein)
sizze	siz, seist, seit; sizze	sei, seinen	sein.

5.

Mei lûdforoaring yn *ie* as by *skift Va lw. sw.:*

habbe (hawwe)	<i>sj. by de helpsechdewirden</i>	hie, hieden(hienen)	hawn
wêze	<i>desgel.</i>	wier, wieren	wêzen(wêst).

6.

It lûd yn *oe* foroarjend as by *skift VIIla lw. sw.*, en weilitting fen de einbipaler der stamme yn de onfolsleine dotiid:

kenne	ken, kenst, ken; kenne	kende (koe <i>bistiet</i> , <i>maer foronderskaet</i> <i>is kende better</i>)	kennen
kinne	kin, kinst, kin; kinne	koe, koeden (koenen)	kinnen
scille	<i>sj. by de helpsechdewirden</i>	scoe, scoeden (scoenen)	scillen
wolle	wol, wo(l)st, wol; wolle	woe, woeden (woenen)	wollen.

7.

Mei lûdforoaring yn *o* as yn *skift IX lw. sw.* en yn *i*, njunken omwiksling fen de stamme-ein yn eht:

keapje	keapje	kocht	kocht
meije	mei, meist, mei; meije	mocht	mocht
bringe	bring	brocht	brocht
tinke (tinze)	tink (tins, <i>meartal</i> tinze)	tocht	tocht
wirkje	wirkje	wrocht	wrocht
siikje	siikje	socht	socht
pliigje	pliigje	plicht	plige.

8.

Yn de onfolseleine dotiid mei tafoeging fen *st* ta de stamme,
ef mei ynlasking fen in *s* foar de einbipaler fen de stamme:

doare	doar, doarst, doar; doare	doarst	doaren
ite (witte)	wyt (wit), wyst (wist), wyt (wit); wite (witte)	wist	witen (wit- ten)
moatte	moat, moast, moat; moatte	moast	moatten.

9.

Underskate ôfwikings teane:

jaen	jow (jaen), jowst, jowt; jowe (jane)	joech, joegen	jown
slaen	slach (slaen), slachst, slacht; slagge (slane)	sloech, sloegen	slein
dwaen	ik doch (dwaen) do dochst hy docht	ik die (diich) do diest (diichst) hy die (diich)	dien
gean	wy dogge (dwane) ik gean (gan) do giest hy giet wy geane (ganne)	wy dienen (digen) ik gie (gyng, gong) do giest (gyngst, gongst) hy gie (gyng, gong) wy gienen (gyngen, gongen)	gien(gongen, E.E. ginzen)
stean	ik stean (stan) do stiest hy stiet wy steane (stanne)	ik stie (stoe) do stiest (stoest) hy stie (stoe) wy stienen (stoenen)	stien (E.E. stinzen).

Inkele sechdewirden wykje yn de hjittende wize ôf, by-
gelyks *harkje*: *hark!* sawol as *harkje!* Binammen de on-
regelmiettige teane hjir rju foarbylden, dy nei de 1e persoan
fen de noutiid geane:

I. itsij onforoare:

by	skift	onr.	sw.	2a, 2b	fei! jei! klei! krij! swij!
"	"	"	"	3	fljuch! sjuch! tsjuch!
"	"	"	"	9	jow! slach! doch!

II. itsj sonder de útgong je:

by *skift* onr. sw. 2c *laits! meits! smeits! reits!*
weits! koaits! loaits! ploaits!

Op hjar sels stiet de útdrukking *sjea sa!*

Yn praet en skrift wirde somlike lûdwikseljende foarmen faken forsleauke, en brûkt men dêr lûdfêste foar. It is saek dit nei to litten, en de skat fen lûdforoaring by de Fryske sechdewirden en it forskaet dat hja jowe yn eare to hâlden. Allinne yn inkele gefallen is hjir in lûdfêste foarm fen pas, b.g. om in forskil útkomme to litten (l. a. kende. yn de onfolsleine dotiid fen *kenne*, jinoer koe fen *kinne*).

Ek heart men yn 't praet mannichkear oanhingsels ta sechdewirden foegjen, dy hjar forfoarming al hawwe; soks is oertallich en ôf to rieden. Foarmen as *ik forkochtsje*, *hy skreaude*, *hja ietene* hawwe in oanheak krige, dêr it mark fen de onfolsleine dotiid mei forsloppe wirdt, en dokke as *diend*, *hawnd*, *stoarnd* litte in onnedige tapassing sjen fen lûdwikseljende en lûdfêste forfoarming tagelyk.

BIPAELWIRDEN.

Dizze tajinje ta in neijere bipaling fen in

1. eigenskipswird: *wakkere lêstich*,
2. talwird: *bynei trije fearn*,
3. sechdewird: *kreas prate*,
4. oar bipaelwird: *tige jerne*,
5. folsin: *It bislacht lichtwol oars. Jy wolle dochs net foart?*

Ek kin it bipaelwird by útsondering op in oare wird-soarte ynwirkje, b.g.

- a. op in ôfsonderwird: *it hôf jinsen*,
- b. „ „ omnamwird: *dy faem dêrre*,

maer dokke útdrukkings hâlde eigentlik in onfolsleine sin bisletten: *it hôf, dat jinsen is; dy faem, dy dêrre stiet.*

Bipaelwirden kinne yn 5 haedsoarten onderskaet wurde:

1. fen plak: *hjar, omher, del;*
2. „ tiid: *do, Sneins, nea;*
3. „ eigenskip en homannichte (= wize en graed):
hird, sels, forsafier, nôch, tige;
4. „ oarsaek en gefolch: *sadwaende, dos, dêrmei, by need, lykwol, sjendereagen, dêrta;*
5. „ foarstelswize: *grif, net, meiskien, ho? wol.*

Somlike bipaelwirden heare ta mear as ien fen de 5 soarten, bygelyks: *tobek* (ta 1 en 2), *neiby* ef *bynei* (ta 1 en 3), *dêrtroch* (ta 1 en 4), *koarts* (ta 1 en 5). Ek binne der, dy as oare wirdsoarte foarkomme, b.g. as:

- a. eigenskipswirden: *blier, grif;*
- b. talwirden: *heal, rju;*
- c. forhâldingswirden: *lâns, njunken;*
- d. bynwirden: *as, al.*

De wirden niis onder a) neamd kinne sawol onforoare bliuwe, as in efterheaksel krije dat hjar it aerd fen bipaelwird jowt: *sêftkes, sêftsjes, goedlik*. Fierders kinne fen sechdewirden de nammefoarm en de milwirden as bipaelwird stean: *immen sizzen heare, njuntsjend omrinne, biroud stjerre*; ek haednammen litte hjar as bipaelwird brûke: *ik sjuch dy al soldaet*.

De bipaelwirden fen foarstelswize nimme in bisonder plak yn: hja tsjinje net om in wirdsoarte neijer oan to tsjuten, maer om it yn de sin útdrukte as wis, *nêhjitten*, *bitwivele*, frege ef winske foar to stellen. It weilitten fen sa'n bipaelwird jowt gâns ef dielswys in oare biteikenis oan de sin; by *nêhjitting*, twivel en fraech is soks alhiel it gefal: *Hy docht it (fêst); hy docht it (net); hy docht it (meiskien); (ho) hat er it dien? hy scil it (wol) dwaen.*

Bipaelwirden kinne tsjinst dwaen as:

1. bipaelwirdlike oanfolling: *Syn winsk is jister folbrocht. It boat leit dwêrsstreams. De skipper is teffens foartfearn. Men kaem sadwaende oan 'e ein. It scil wol forkeard útpakke;*

2. eigenskiplike oanfolling: *De dei fen hjoed, de hân-wizer lofts, immen freamds, eat oars;*
3. bineamingssechde: *It jier is om. De ynhâld wier dos.*

Onder de bipaelwirden, dy in gearsetting fen in bipael-wird en in forhâldingswird bifetsje, binne der gûds, dy troch in forhâldingswird mei in omnamwird omskreaun wurde kinne, sa as *hjirmei, dêryn, hweroan troch mei dit, yn dat, oan hwet*; dizze neamt men omnamwirdlike bipaelwirden. As de dúdlikens der net onder lîjt, wurde *hjir, dêr en hwer* meastentiids fen it forhâldingswird skaet en komt it lêste mear efteroan: *Hjir hat it oan fêst sitten. Dêr is it by wei rekke. Hwer scoe dit ta tsjinje?*

In bipaelwirdlike útdrukking is in forieniging fen oare wurdsoarten, dy it bigryp fen in bipaelwird ynhâldt: *Hja geane to-bier. Jim stienen om 'e hoeke. Sa ek de útdrukkinga: hyn efte nei, fier en hein, fen tiden her, stryk en set, wiid en waech, út en troch, esfh.*

Bûging.

Bûgingsfoarmen binne sawol by inkelde as by gearsette bipaelwirden to finen:

- I. mei hwaensfal troch de foarmen:
 - a. er foar de útgong -wize: *likerwize*;
 - b. s " " " -wys: *dielswys, trepswys*;
yn inkelfâldige warden: *jouns, rjuchts*; yn gearsettings, itsij oanien ef útenoar skreaun: *goeds-moeds, hokkerdeis, onderhâns, yntiids, des deads*;
 - c. ens: *neistens*;
- II. mei hwaemfal yn gearsettings, oanien ef útenoar skreaun:
 - a. sonder oanheak: *tomiette*;
 - b. troch de foarm e: *toneate*;
 - c. " " " en: *biëasten, fen herten, mei koarten*;
 - d. " " " er: *ljochterlôge, to kweader ûre*.

Ytlike bipaelwirden hawwe in ongelikense útgong, al nei det hja in rêst ef in biweging oanjowe.

Der binne onder dy warden:

1. dy útgeane op in wirdbipaler: *hjar, dêr, hwer* en yn gefal fen rêst de oanhing fen in e mei fordûbeling fen de wirdbipaler krije kinne: *hjarre, dêrre, hwerre*;
2. dy op e eingje: *linne, boppe, bûte*, dêr de foarm en neist dy op e by foarkomt, yn it earste gefal al ef net foaropgien fen de forhâldingswirden *fen ef nei: fen binnen, nei bûten; dat giet myn forstân to boppe*.

Graedbûging wirdt by folle bipaelwirden oantroffen, binammen by sokke dy ek as eigenskipswird stean kinne. De forlykjende trappe bliuwt faek lyk as dy fen it eigenskipswird; de oertreffende wirdt wol fen it, op it, op mei in bisittlik omnamwird ef ten foaropgien: *it bêst, op it naust; op myn, dyn, syn, hjar iepenst; ten heechste*.

Somlike bipaelwirden hawwe allinne de oertreffende trappe, en de forlykjende graed moat by hjar omskreaun wurde; ek kin it lêste mei beide graden sa wêze. Foarbylden: *boppest, mear nei boppen; uterst, mear útweis; mear rjuchts, meast lofts*. Warden as *boppe, onder, binnen, bûten* kinne net oars as yn de oertreffende trappe eigenskiplik foar komme: *de boppeste* esfh. Gearsette bipaelwirden, dy in eigenskipswird foarop ynhâlde, krije graedbûging twiskenyn: *nei jerby, fierstôf*.

By de oertreffende trappe kin der op twaderlei wize graedbûging wêze:

- a. yn forliking mei **eigen** dwaen ef tastân: *hy rint op it gaust (op syn gaust)*;
- b. yn forliking mei **oarer** sribjen ef wêzen: *hy rint gaust (hy rint it gaust)*.

Onregelmiettige graedbûging hawwe:

*folle, mear, meast;
graech (jerne), ljeaver, ljeafst;
ier, earder, earst;
wol, better, bêst.*

Ta forsterking jowt men de bipaelwirden in e oan 'e ein, as hja in eigenskipswird ef in bipaelwird foaropgean:

wakkere skoan, bjustere freamd. Is yn sa'n gefal in eigenskipswird swak bûgd, den kriget it bipaelwird allike goed dy bûging: de heislike swiere tonger, it danige moaije forhael. De sterke foarm bliuwt nei it miene ôfsonderwird onsidich slachte: in machtich great forskil, en foar milwirden: hird oanboazjend, slim foroare. Om to forsterkjen kin it bipaelwird ek fordûbele wirde: gau-gau, wier-wier, sa-sa, sahwet-sahwet, ef men kin foar de oertreffende treppe in oar wird oanlaskje: alderdierberst esfh.

In néhjitting wirdt faken troch ien ef mear néhjittende bipaelwirden krêft byset. *Wy hawwe nea nin skeel hawn. Koeste hin nimmer net wêrsjen? Ik leau det hja hjarsels net rêdde ne kinne. Hju hat oaren nimmer noch nea nin oerlêst oandien.*

Hinne, fen dinne en her steane nejjer as oare bipaelwirden yn forbining mei de wirdsoart dêr't hja op tsjutte: Riid tel der hinne! Hwer komste fen dinne? It teltsje is fen jierren her. Bûtendat sokke wirden dy, foar in haednamme ef in onnamwird steande, forhâldingswirden binne, doch mei sechdewirden brûkt as bipaelwirden tsjinje: Gean der ôf! Praet maer ta! Bliuw der foar!

FORHALDINGSWIRDEN.

Troch forhâldingswirden jowt men de forhâlding oan twisken twa ef onder mear selsstannichheden ef bigripen.

Allinne steande, wirde hja brûkt by in haednamme ef in wird dat der for yn 't plak komt: *by hûs, foar tsienen, oan jimme*. Forboun sjucht men hjar mei in sechdewird ef in bipaelwird: *ûtfleane, dêrmei*; wirde dokke gearsettings skaet (*de fûgel fljucht út; hju wier dêr net mei holpen*), sa wirde de losmakke forhâldingswirden as bipaelwirden biskôge.

Neffens hjar foarming binne de forhâldingswirden:

1. **eigntlik** (oarspronkelik): *ta, for, nei*;
2. **oneigntlik** (ôflaet ef gearset): *bihalven, tsjinoer*; de lêstneamde kinne ek út losse wirden bistan: *út krêft fen syn ampt; oan de oare ich de feart*.

De forhâldingswirden litte hjar nei hjar bitsjutting yn haedsaek bringe ta dy fen:

1. plak: *by, efter, oant*;
2. tiid: *sont, nei, foar*;
3. oarsaek: *troch, fen, om*;
4. wize: *mei, jin, ta*.

Lyk as by de bipaelwirden tsjinje onderskate forhâldingswirden for mear as ien fen dizze 4 skiften, binammen dy fen plak.

Forhâldingswirden bihearskje yn 't miene it hwaenfal, maer men hat ek sokke dy't it hwaemfal, ef 3e en 4e fal beide regearje: dit komt oan it ljocht yn âlde útdrukkings ef by omnamwirden.

It hwaemfal allinne regearje: *binne, bûte, boppe, by, bihalven, efter, fen, foar, mei, nei, oant, onder, sont, ta, to, út*. Foarbylden: *by der hant, fen hwaem, mei elkoarme, ter side*.

Hwaemfal en hwaenfal beide regearje: *yn, oan, op, twiske*; dizze hawwe 3e fal as it in rêst, en 4e fal as it in biweging oantsjut. Foarbylden: *Yndertiid waerd it tapast; hju foel yn it wetter. Oan him selme koe men it net merke; hy tinkt oan hin sels. Hja lizze op elkoarme; hju foelen op elkoar. Twiske hjarren bistiet frede; it bist roun twiske hjar maer hin en wer*.

BYNWIRDEN.

De bynwirden tsjinje ta it gearfoegjen fen sinnen en fen losse wirden. Hja wirde onderskaet yn lykskikkende en onderskikkende.

Bynwirden kinne út twa dielen bistan, elts fen it selde wird (*ho... ho, hwet... hwet*) ef mei it oarde wird forskillend fen it foarste (*ho... desto, hwet... safollesto, ho... nammersto*). Ien fen sokke wirden komt yn de haedsin, en it oare yn de ondersin (ôfhingjende sin) foar: *Ho earder der yn forsjoen wirdt, nammersto better seil it bislaen*. Dokke bynwirden hawwe dit eigen, det by hjar

foarste diel faek de oarsaek neamd wirdt, en by hjar oarde diel it gefolch, sa't beide dielen wol gearhingje, doch forskillige biteikenis hawwe. De oarde sin kin ek in bipaling fen graed ynhâlde: *Ho mear ik forlange det hy foartgyng, ho mear hy hin nei bliuwen sette.*

Maer inkele bynwirden binne oarspronkelik; de measte binne fen oare wirdsoarten ôfkomstich. Forkoarte gearsettings mei *det* komme faken foar, mei weilitteiken as it foaropgeand wird op in lûd útgiet: *fant, oant, skjint; ho't, mei't, sa't.*

Lykskikkende Bynwirden.

Men forbynt mei dizze hwet fen it selde slach is, itsij sinnen, sindielen ef losse wirden. Hja wirde fordield yn:

1. **skeakeljende:** *en, ef, sawol . . as;*
2. **tsjinstellende:** *ef . . . ef, maer, noch . . . noch;*
3. **oarsakelike:** *dôch, hwent, ommers;*
4. **folge-oantsjuttende:** *alsa, dos, hjirom.*

Der moat onderskied makke wirde twiske *ef*, dat ta **forbining** fen lykaerdige wirden, sindielen ef sinnen brûkt wirdt; *ef*, dat sokke tsjinoer enoar set; *eft*, dat foar in ondersin (ôfhingjende sin) to stean komt: *Reau ef ridskip haw ik net by my. Jy kinne it iene ef it oare meinimme. Ef hy moat bilies jaen, ef hy scil trochspylje. Wy steane yn kûf eft wy it dwaen scille.*

Onderskikkende Bynwirden.

Troch dizze bynwirden wirdt in ôfhingjende sin (ondersin) mei syn haedsin foriene. By hjarren makket men onderskaet twiske

1. **wirdforklearjende**, dy oan ondersinnen foaropgean, hokker in wird út de haedsin neijer oantsjutte ef ek wol forfange: *It is net forfêst det er oanbliuwt. Jy witte de tiid noch wol, do't it flaeks sa djûr wier. Wy founen út, hwennear men nachts yn de tún kaem;*

2. sinforklearjende, dy hjar namme krije nei de soarte fen bipaelwirdlike sinnen dy hja mei hjar haedsin forbine (dos dy fen plak, tiid, eigenskip en homannichte [ef wize en graed], oarsaek en gefolch, foarstelswize). Sjuch de foarbylden hjirta letteroan, by de bihânling fen de bipaelwirdlike ondersinnen.

UTROPWIRDEN.

Hjir biheare lûden en gjalpen ta fen alderhanne aerd, sawol by it bisiele as onbisiele foarkommend. Men kin hjar yndielo as neikomt, yn

1. Fielingswirden:

- a. fen nocht: *o! hei!*
- b. „ smerte: *hê! laes! och!*
- c. „ foldwaning: *sjeasa! soa!*
- d. „ binijing: *ei? hea? ho? sei! soa?*
- e. „ wêrzing *ak! ba! hê!*
- f. „ ôfkarring: *fij! wea!*

2. Bigearwirden:

ala! hallûn! halo! hawar! hilla! hys! hola! hou! hui! mars! pst!

3. Natuerlûden:

bê! hamoe! mê! miau! pats! plomp! wau!

Bûtendat wirde ek oare wirdsoarten as útropwird brûkt, binammen de bipaelwirden fen foarstelswize: *fensels! yndied! ja! né! sikersonk! waerliken! wis!*

TWADE OFDIELING.

SINLEARE.

Sinleare bihânnelet de sin en syn onderdielen en giet de forhâldings nei, dêr dy dielen yn stean kinne ta de hiele sin, ta wurden dy hy bifettet, ta sinnen as hy der út gearset is, ta forsweine dielen dy by de sin tocht wurde moatta.

De sinnen kinne nei hjar foardwaen en nei hjar fordieling biskôge wurde.

De sin neffens syn foardwaen.

Nei dizze onderskieding fordieft men de sinnen yn forhael-, fraech- en hjittende sinnen.

Troch de meidielende ef forhaelsin jowt men to kennen hwet is ef bart. Nei de rige folgje yn dizze sinnen op enoar: bihearskjende, sechde. Foarbylden: *It spoar is iepene. De sinne komt op. Hja scille nei Snits.* De toan, wer in sin op útspritsen wirdt, kin in meidielende sin hjittend ef freegjend meitsje: *Do bringst it hjoed noch!* (ef?).

De fraechsin wirdt sawol yn freegjende as yn hjittende ef winskjende biteikenis brûkt. Hjir is de rige yn de sin sa: sechde, bihearskjende. Foarbylden: *Hawwe Jy de koer dêr litten? Hofolle scoe it kostje?* Is it bihearskjende in freegjend onnamwird, sa kin it foaropstean: *Hwa hat hjir oan de doar wêst?* Al nei de toan, hwer men in fraechsin op útsprekt, kin hy in freegjende ef hjittende bidoeling krije: *Wolle Jy der mei ophâlde?* (ef!). Ek sinnen dêr in útrop fen biwondering, binijing, langstme, smert, spyt esfh. yn foarkomt, biheare hjirta, l. a. *Ho taeste hir dat oan! Hie men de keap maer sletten!*

By de hjittende sin, dy ek in biddende ef winskjende biteikenis hawwe kin, komt it sechde foarop to stean en is it bihearskjende forswein: *Nim it syl mei! Lit de syl sa-lang iepen bliuwe! Wêz him ta help! Hâld dy goed!*

Bipaelwurden, binammen dy fen foarstelswize, kinne bûten-dat foroaring yn de opfetting fen de sin bringe (sjuch de foarbylden op blds. 91). Hjir mei noch by sein wurde, det néhjittende wurden in freegjende sin stellich en meidielend meitsje kinne: *Scoe dat net sa wêst hawwe? Binne der nou noch gjin biwizen genôch oanbrocht? Hwet kin in minske al net bilibje!*

De sin neffens syn fordieling.

Sinnen, dy't in folledige tins to kennen jowe, neamt men folsinnen. Hjir binne twa soarten fen, to witten:

- I. inkelsinnen, dy maer ien tins oanjowe;
- II. gearsette sinnen, dy as út twa ef mear inkelsinnen bisteande, onderskate tinzen tagelyk ynslyte.

Beide binne for útwreiding fetber.

De folsinnen kinne út enoar nommen ef ontliedde wurde:

- a. hwet de niisneamde foarste soarte oanbilangt yn sindielen;
- b. hwet de oarde soarte oangiet yn inkelsinnen, en dizze wer yn sindielen.

DE INKELSIN EN SYN DIELEN.

De inkelsin kin de dielen bifetsje dy't efternei komme:

it bihearskjende,
 „ sechde,
 „ keppelwird,
 „ ondergeande,
 „ bilitsene,
 „ oarsakelike,
 de oanfolling (op 2 wizen),
 „ forbining,
 „ twiskenfal.

In sin moat op syn minst út in bihearskjende en in sechde bistean. Komt it sechde allinne foar yn de hjittende foarstelswize, sa is it bihearskjende dêronder bigrepen en lit it him dêr oan tafoegje: „*Libje wol!*” for „*Libje do wol!*” (Sjuch fierders de ôfwikende sinsfoarmen op blds. 107 en 108).

It Bihearskjende.

Dit bihearskot de foarm fen it sechde yn persoan en tal, en bringt in persoan ef saek foar

1. as yn wirking wêzend: *De man siket. It wetter brûzet;*
2. as eat ondergeande (yn omsette sinnen): *De tsjêf wirdt socht. It skeel wirdt bylein;*
3. as yn in tastân forkearend: *Hy sliept. It leit;*
4. hwennear der in eigenskip fen hjar neamd wirdt: *It bern is wirch. De blommen binne fortoalle.*

Yn it earste gefal kin de wirking al ef net oergean op in oar sindiel, it ondergeande: dêrfendinne wirdt de sin omsetber ef onomsetber bineamd, en syn sechde (like goed as it sechdewird dat der for stiet) oerbringend ef lykhâldend. *De man siket*, hjirboppe onder 1 neamd, heart in ondergeande efter hin to krijen, *it wetter brûzet* dêrtsjinoer net (sj. by it ondergeande).

Men fynt it bihearskjende yn in folsin dêrtroch, det men mei it sechde de fraech *hwa? hwet? ef hokker?* yn forbining bringt, en men moat dêrby op persoan en tal acht jaen.

It bihearskjende kin wêze:

- a. in haednamme,
 - b. „ omnamwird,
 - c. „ oare wirdsoarte, dy't as haednamme tsjinst docht;
- it stiet yn it hwafal (bihâldens forfanging, b.g. *mines is better*, for it knyft fen *my is better*) en hat slachte-, tals- en persoansfoarm.

It Sechde en it Keppelwird.

It sechde jowt oan, hwet fen it bihearskjende sein wirdt: *Hy sjucht nei boppen. Hju frissele in krânse yn de bosk.*

Yn rju sinnen wirdt it sechde troch in sechdewird allinne útdrukt. Tsjut it in holikens ef in tastân oan, sa wirdt it sechdewird forboun mei in

1. haednamme (ef syn tsjinstdogger, sj. by it bihearskjende onder c) yn it hwafal en ien fen beide tallen: *Dy feint wirdt kûper*;
2. eigenskipswird, mei ef sonder graedbûging: *Hy liket mânsk*;
3. talwird: *Hja binne fjouwresum*;
4. omnamwird yn it hwafal: *Dizze wieren it. Dy man binne Jy. De fraech is dizze*;
5. sechdewird yn de selsstannige nammefoarm: *Dat hjit skreppen*!
6. itselde as milwird: *Wy binne dwaende. Hju bleau forgotten*;
7. bipaelwird, mei ef sonder graedbûging: *It skynt goedernôch, ef in bipaelwirdlike útdrukking: Hy is fen doel op to stappen.*

By sinnen as dizze makket it sechdewird bineffens it wird dat it neijer bipaelt it sechde út, dat den bineamings-sechde hjit. Binne *wêze, wirde, bliuwe, hjitte, lykje, skine* it forbiningsmiddel, sa neamt men dit *keppelwird*. Fierders kinne hjir noch inkele sechdewirden ta tsjinje yn in bitsjutting, dy neiby komt oan dy fen *wêze en wirde*: *Hy stiet der for bikend. Hju rekke alhiel oerstjûr. Hja sieten deaforlegen. De tsjerke roun mear as fol.*

Ien bihearskjende en ien sechde steane altiten yn like tals- en persoansfoarm. Twa ef mear bihearskjenden bringe it sechde yn it meartal, doch mear as ien sechde jowe hjar del onder ien bihearskjende.

Om it sechde yn in folsin út to finen freget men: **Hwet docht it bihearskjende? ho is it? hwet is it?** fensels wizige nei gelang fen foarstelswize en tiid.

It sechde kin stean as:

- a. sechdewird yn de onderskate foarstelswizen, tiids-, persoans- en talsfoarmen, mei ef sonder helpsechdewirden;
- b. oare wirdsoart, lyk as hjir tofoaren by it bineamings-sechde oanteand.

It Ondergeande.

Hjir forstiet men onder :

1. de persoan ef de saek, dy de hânling fen it bihearskjende ondergiet: *Do scist dat bern bitsjen litte! De jonge skouwt de pream;*
2. it foartbringsel fen de wirking troch it bihearskjende: *Men geat kûgels. De skroar makket in skelk.*

In sin, dy't in ondergeande bifettet, kin omset wurde en dêrby yn wearde lyk bliuwe, troch it sechde mei it help-sechdewird wurde to forfoarmjen: it ondergeande wirdt op dy wize ta bihearskjende makke. De omsetbere sin wirdt den in omsette sin, en it bihearskjende fen de omsetbere sin in oanfolling, as men *troch ef fen* foar it bihearskjende pleatst: *De man siket wirk = wirk wirdt troch de man socht. Hja forlieten hin allen = hy waerd fen allen forlitten.*

It ondergeande stiet yn it hwaenfal, bihâldens forfanging (sj. by it bihearskjende).

Wol men witte hwet it ondergeande yn in folsin is, sa moat men freegje mei hwaen, hwa ef hwet foar it sechde forboun mei it bihearskjende.

It Bilitsene.

Mei it ondergeande kin tagelyk yn de sin stean it bilit-sene, d. i. de persoan ef saek ta hwaens nut ef skea de wirking bart: *It fanke jowt hir mem in blom. De wynfleagen ontnamen de beammen hjar leaf.*

It bilitsene stiet yn it hwaemfal, bihâldens forfanging (sa as earder sein), en kin mei oan ef for omskreaun wurde: *It fanke jowt in blom oan hir mem. It wier my wol noflik = it wier for my wol noflik.*

Siket men it bilitsene yn in sin, sa moat men freegje mei oan ef for hwaen, hwa ef hwet foar it sechde en bihearskjende pleatst.

It Oarsakelike.

Dit wyst in persoan ef saek oan, dy oanlieding jowt ta

in wirking ef tastân. It tsjinnet ta neijere forklearing fen it sechde, as dit oars nin folledige biteikenis hat, en kin op twa wizen foarkomme:

1. yn it hwaensfal, mei *ôfslitene* ef *foroare* foarm: *Hy is de wei byuster. In arbeider is syn lean wirdich. Hju is it paed kindich, it libben sêd, it bearen wirch;*
2. yn it hwaensfal, mei in forhâldingswird der foar, dat hjir lykwol in oneigenlike biteikenis hat en mear ta it sechde as ta it oarsakelike hiheart: *Hja langje nei de ôfrin. Jy kinne Jo op hin forlitte. De jonge wier mei riden goed bitroud. Wy praetten oer de âlde tiid. Hju hie op stipe rekkene. Ik tocht dêrnis oan dyn weromreis. De postrinder hopet op bifoardering. Hy frege om forjouwing.* Lit men it oarsakelike út dizze foarbylden wei, sa ontstiet der ondúdlikens en jowt it blyk det men net mei losse oanfollings to dwaen hat, dy ek mist wurde kinne.

It oarsakelike wirdt yn de sin foun, as men by in *onfolledich* sechde freget yn forbân mei ef nei oanlieding fen hokker wêzen ef saek de wirking ef tastân bistiet.

Oanm. Yn forhâlding ta de wirdsoarten hâlde it ondergeande, bilitsene en oarsakelike hjar oan it selde as it bihearskjende, bûten de falbûging dy't ider fen dy sindielen for him sels hat.

De Oanfollings.

Oanfollings binne sindielen, dy in oar sindiel neijer omskriuwe; ek kinne hja soks oare oanfollings dwaen. Hja litte hjar onderskiede yn

- a. **eigenskiplike**, dy't in bisonderheit fen it bihearskjende, ondergeande, bilitsene, oarsakelike, ef fen oare oanfollings neame;
- b. **bipaelwirdlike**, dy neijer oantjutting by it sechde ef oare oanfollings dogge.

Eigenskiplike oanfollings kinne bistan út in

1. haednamme: *Hearskip Douwe bilegere de stins;*

2. ôfsonderwird: *De hazze en de kenyn binne gnaudjier;*
3. eigenskipswird: *It hege wetter sakket nou ôf;*
4. talwird: *De foarste moaije trije boeken krije Jimme;*
5. eigenskiplik omnamwird: *Al hjar jild wier wei. Hokker hân haste ljeafst?*
6. doelfoarm: *Hja hawwe nin stik mear to iten;*
7. milwird: *It foartrinnende hynsder en de britsene wein joegen in near oansjen;*
8. bipaelwird: *De finne is tige moai opgriene.*

By ien sindiel kinne onderskate wurdsoarten tagelyk as oanfolling tsjinje, l. a. yn lêstneamde foarbylden no. 3. *it hege*, 4. *de foarste moaije trije*, 5. *al hjar*.

Onder bysetsel forstiet men twaderlei soarte fen eigen-skiplike oanfolling:

1. dy in wêzen ef saek oars bineamt: *Willem de For-swijer hjitte de heit fen it heitelân. De jonges boarten yn it Sternske Slotlân, it keatsfjild fen Freantsjer;*
2. dy as stof- ef samlingsnamme by in soartenamme ef homannichte oantsjut hwet dizze omfetsje: *Ien faensen oalje is foldwaende. Der wieren in mannichte froas-ken oan 't krôkjen.*

It bysetsel bidoeld onder 1 wirdt njunkenstelling hjiten, dat onder 2 dieloantsjuttende hwaensfal.

Bipaelwirdlike oanfollings kinne wêze:

1. bipaelwird: *De pjuk leit fierderop. Oerdeis wier er foart. Hja wenje nesk by enoar. Is der by need noch rûnte? Men koe it lichtwol fine;*
2. haednamme mei ien ef mear foaropgeande wurdsoarten, l. a. forhâldingswird esfh.: *Dat lân rekket yn 'e pogge;*
3. omnamwird mei forhâldingswird: *It wier by hjarren in nochlike gearset.*

Yn de sin: *De forheftige stoarm fen dizze winter hat koarts op dat oars bitroude plak oan de nije dyk in ôfbrek fen bilang makke, litte hjar as oanfollings sjen:*

<i>fen dizze winter</i>	<i>fen it bihearskjende</i>
<i>koarts</i>	<i>" " sechde</i>
<i>op dat oars bitroude plak</i>	<i>" " "</i>
<i>oan de nije dyk</i>	<i>" de lêstneamde oanfolling</i>
<i>fen bilang</i>	<i>" it ondergeande.</i>

De Forbining en de Twiskenfal.

De forbining yn de inkelsin tsjinnet om sawol wurden as sindielen mei enoar yn forbân to bringen. Dit bart troch bynwurden: *Hawwe Jy nocht en wille hawn? Men kin oer wetter ef to-lân der hinne gean.*

De twiskenfal is yn in sin de tafoeging fen in wird, dat bûten it sinforbân stiet. Soks hat pleats troch it útrop-wird: *Hju docht hir wirk o sa bêst. Hen, der rint in wezeling oer de wei!*

DE GEARSETTE SINNEN.

Gearset is in sin, as hy út in forieniging fen inkelsinnen bistiet. Hy kin den bifetsje:

- a. allinnich lykhaltige sinnen, dy redekinstich de selde wearde hawwe, en dy men njunkensinnen neamt: *It skip fart en de wein rydt;*
- b. in haedsin mei ien ef mear ondersinnen (ôfhin-jende sinnen), hokker lêste net op hjar sels in fol-ledige tins oanjowe, maer tsjinje om dielen fen de haedsin neijer to bipalen: *Hy wist it plak, dêr't in iezing wier.*

Yn in gearsette sin kinne sawol twa ef mear haedsinnen as twa ef mear ondersinnen as lykhaltich foarkomme: *Ljouwert is haedstêd fen Fryslân en hat trije en tritich tûsen(d) ynwenners. Fryslân is it lân, dêr't ik wenje en dêr myn âffears libbe hawwe.*

By gearsette sinnen kin men fen foarsin en fen neisin prate, dêr sawol de haedsin as de ondersin ta brûkt wurde mei.

De gearsette sinnen wurde faek troch bynwurden forienige;

dizze forbinings hawwe for it greater tal gâns wearde bi-
langende it goed útkommen fen de sin, en rju ondersinnen
wirde dêrom bineamd nei de soarte fen bynwird, dêr hja
mei bigjinne (sj. ek tofoaren by de bynwirden, o. o. hwet
dy út *twa* dielen bisteande oangiet).

DE NJUNKENSINNEN.

Dizze litte hjar ta trije soarten bringe:

1. **skeakele sinnen**: *De sinmer is fortritsen, (en) de hjerst is bigoun;*
2. **tsjinstelde sinnen**: *Sâker is wyt, (maer) snie witer;*
3. **grounoanjaende sinnen**: *Ik gean net út, (hwent) it wirdt tsjokwaer.* Sinnen as dizze kin men ek as fen enoar ôfhingjende biskôgje.

It aerd fen in njunkensin lit ta, det men it bynwird ek weilitte kin sonderdet de forsteanbrens der onder lîjt (sj. de niisneamde foarbylden).

DE ONDERSINNEN (Ofhingjende Sinnen).

Sokke steane yn wearde lyk mei in sindiel fen de haed-sin ef fen in oare ondersin, en kinne bineamd wirde nei it sindiel dat hja forfange en nei de sin dy't hja oanfolje.

Men onderskaet sadwaende ondersinnen dy steane for:

1. **it bihearskjende**: *Hwet de groun talein wirdt komt op foardiel út;*
2. **it sechde**: *De man bliuwt hwet er altiten wêst hat;*
3. **it ondergeande**: *Hy hjitte det men de hynders ynslaen scoe;*
4. **it bilitsene**: *Hwa leagenet en bidraecht scil it ier ef let slim bikomme;*
5. **it oarsakelike**: *Hja rekkenje dêr op det Jim moarn komme;*

6. de eigenskiplike oanfolling, dy foarkomt as in ondersin foaropgien wirdt fen in
 - I. bilûkend omnamwird: *Wy seagen in protter, dy oan 't tûgjen wier;*
 - II. omnamwirdlik bipaelwird: *De beammen, der wy oer praet hawwe, binne al omkappe;*
 - III. wirdforklearjend bynwird: *De fraech, eft er gelyk hie, scille wy net bianderje;*
7. de bipaelwirdlike oanfolling, dy hir foardocht as de ondersin bigjint mei in
 - I. bynwird fen plak: *Hy wennet net mear dert wy hin forline jier opsocht hawwe;*
 - II. dsgl. fen tiid: *Hju hie hir al bijown foardet immen it seach;*
 - III. dsgl. fen eigenskip en homannichte (wize en graed): *De ljue draeiden om ús hinne as wouden hja ús fen alle kanten opnimme. Jim kinne meiride forsafier der plak is;*
 - IV. dsgl. fen oarsaek en gefolch: *It bern koe it net birikke omt it to lyts wier. Gean huet fen de grêft ôf, detste dêr net yn fâlste!*
 - V. dsgl. fen foarstelswize: *Hy hie nei't er miende de jonge nea neat mishânle.*

BUTENWENSTIGE SINSFOARMEN.

Ta de ôfwikende sinsfoarmen biheare:

- a. Gearlitsene sinnen, dêr in selde bistândiel fen út beide maer ien kear yn útdrukt is: *Hy hat yn Drylst wenne en to Easterein. Iel komt yn marren foar, en mûdhoun yn sleatten. Hja sette beane en earte. Men moat it him en hir sizze. De silers kamen droechfoets en hielhûds oer. Wy rounen troch stoarm en rein.*

It bart ek wol det de ondersin in sindiel mist, dat yn de haedsin útdrukt stiet: *Soargen nimme de krêft*

wei as roast it izer. Dokke sinnen hâlde faken in forliking yn, maer binne net altiten dúdlik, b.g. De Dútskers hawwe mear folken forslein as de Frânsken, dat bitajutte kin as allinne de Frânsken en ek as de Frânsken forslein hawwe.

- b. Ynkoarte sinnen, dy in haedsin biselskipje en út in doelfoarm of in milwird mei ef sonder oanfolgings bisteane. Sokke sinnen kinne ta in folledige ondersin makke wurde, as men de helpfoarm omskriuwt en oerbringt yn de wezentlike foarstelawize, en in bynwird en it forsweine bihearskjende dêr oan foaropgean lit. *Hy hope moarn to kommen = Hy hope dat er moarn kaem. Sa foartgeande scil hy de ein wol fine = As hy sa foartgiet, scil er esfh. Forsjoen fen al it nedige reisgen hja ôf = Do't hja fen it nedige forsjoen wieren esfh.*
- c. Onfolsleine sinnen, dêr itsij losse wurden, itsij ien ef mear sindielen út misse, èf dêr in sin út weibleaun is. Yn de regel mist it bihearskjende ef it sechde, ef beide. It ontbrekkende yn sok in sin moat út it forbân fen syn dielen ef út it bigryp fen de hiele sin foun wurde (Jow my) *de stôk, Dedde! Hok in seine* (is it for immen) *arbeidzje to kinnen! Ier bigoun, gau biroun* (hwet ier bigoun is, kin ek gau ôfroun wêze). *As der oan dat kibjen maer ris in ein kaem* (scoe men wol opsjitte)! Fen dit slach binne ek:
1. de útdrukkings ta in groet, winsk ef útrop: *Goemoarn!* (Ik groetsje Jo, ik winskje Jo in goede moarn ta). *Brân!* (der is brân ontstien);
 2. de ôfbritsene sin: *Meitsje net det ik . . .!* (dy ris onder hânnen nim, dy bruijen jow).

By forlykjende sinnen bart it faken, det hja onfolledich binne trochdet der bistândielen, dy't yn de haedsin al neamd binne, yn syn ondersin net wer foarkomme: *Hy is hjir better thús as dêrre* (as hy dêrre thús is).

In ynskoude sin is in losse sin yn in folsin, en kin sawol inkelfâldich as gearset wêze; alhowol er itsij in sindiel ef in sin oanbilangt fen dy folsin, kin er dêr útlicht wurde

sonder det it skea docht oan it bigryp fen itjinge det oerbliuwt. *De man — ik kin net op syn namme komme — is foarttein. Jelmer — ho't er dêr oan kaem, wist gjin minske — sei maer al wêr oan det er fen Ulbe jild hawwe moast.*

WIRDFOLGE EN SINFOLGE.

De wurden yn in inkelsin, sawol as de inkelsinnen yn in gearsette sin, folgje enoar lyk as it aerd fen de tael soks meibringt. Men onderskaet dêrby de rjuchte en de omkearde wird- sawol as sinfolge.

Rjuchte Wirdfolge.

It mark fen de rjuchte wirdfolge is yn haedsaek de wenstige foarm fen de forhael- ef meidielende sin. Hir wirdskikking blykt op neikommende wizen:

- a. it bihearskjende giet it sechde foarop: *De ierde draeit;*
- b. stiet it sechde yn in gearsette tiid, sa hat it syn helpsechdewird nei it bihearskjende en foar it milwird: *De wike wier forroun. Syn dwaen moat útwirking hawwe.* Doch as yn sa'n gefal in ondersin fen in bilûkend omnamwird ef in bynwird foaropgien wirdt, komt it helpsechdewird oan 'e ein fen dy ondersin: *De piel, dy men dêr mei krije scil, wirdt net achte. It moat oergean, as nimmen oars fen de krite meidwaen wol;*
- c. it ondergeande, it bilitsene en de oanfolling komme yn de inkelfâldige tiden fen it sechdewird efter it sechde oan: *Hju rikte yn de skoalle elts fen de bern in lyts oantinken ta.* Yn gearsette tiden komme dizze sindielen twiske it helpsechdewird en it milwird: *Hju hat ... tarikt, hju scil ... tarikke.* It ondergeande stiet nei it bilitsene, hwer dit sonder forhâldingswird foarkomt: *Hy hie my in hazze tastjûrd;*

- d. de eigenskiplike oanfolling ta in haednamme giet dizze foarop, to witten foarst it ôfsonder-, it tal- ef it omnamwird en oard it eigenskips- ef it milwird: *De skiere onwaersloft; fiif iesten; syn weirekke moerkaei. As bysetsel komt de oanfolling efter de haednamme (sj. blds. 104);*
- e. oanfollings, dy in haednamme mei bûgd ôfsonderwird ef foaropgien fen in forhâldingswird bifetsje, komme nei it sindiel dat hja bipale: *De soarch der mem omfiemet folle. De hoanne op de toer is forgulde. De kar fen heit blik goed to wêzen. Maer oanfollings dy in inkele haednamme ynhawwe, komme foarop to stean: Memme soarch, heite kar esfh.;*
- f. hat it sechde oanfollings fen tiid en plak, sa steane earst tiid-, en twad plak-oanfolling foar oare fen syn oanfollings: *Dy rûn bihelle jister to Hirdegaryp troch syn dregens mei glâns de priis.*

Omkearde Wirdfolge.

By dizze is yn haedsaek de wenstige foarm fen de fraechsin ef de hjittende sin it mark: *Is it libben net mear as de spize en de klaeijing? Litte de minsken ek it hegere siikje!* Doch hju wirdt teffens brûkt:

- I. as it mear oanweagjende fen sindielen útkomme moat: *Arbeidzje kin er net en biddelje wol er net. Dit bern hawwe hja foun. Him wier it keal forkocht. Dat eameljen bin ik ba! Onder alle foarfallen hâlde er hin koes;*
- II. hwennear dúdlikens, wollúdichheit ef dichterlikens in foroare wirdskikking easkje: *Dêr giet de suteler! Heil hawwe ús keninginne! Stil is de omkrite, 't jounjen bigjint;*
- III. As in folsin in winsk bifettet, ef as in haedsin syn ondersin efternei komt: *Mocht er syn goede foarnimmens ek neilibje! Do't er it teltsje út hie, sleat er de eagen.*

De skikking by de omkearde wirdfolge kin wêze sa as neikomt:

- a. it sechde giet it bihearskjende foarop (sj. niisneamde foarbylden);
- b. de eigenskiplike oanfolling kin by oanspraek en yn dichtstikken nei it bihearskjende komme: ||*Fankeljeaf! dyn eachjes blau Glinsterje as de stjerren*||;
- c. as yn de folsin in bipaelwirdlike oanfolling foarkomt, bisteande út in haednamme foaropgien fen in forhâldingswird en in ôfsonder- ef omnamwird, sa kin de haednamme mei syn ôfsonder- ef omnamwird foaropset wurde en it forhâldingswird efteroan komme: *Dy sleat doarst ik net oer.*

Rjuchte en Omkearde Sinfolge.

Rjuchte sinfolge is dy, dêr de wenstige foarm fen in gearsette forhael-, fraech- ef hjittende sin by tapast is.

Omkearde skikking yn in gearsette sin bart, hwennear *oerwicht, dúdlikens, wollúdichheit ef dichterlikens* in oare skikking freegje, lyk as by „Omkearde Wirdfolge” neijer oantsjut waard.

Njunkensinnen kinne faken op beide wizen skikt wurde, as men by de omkearde sinfolge it lykskikkend bynwird weilit. Ondersinnen hâlde hjar yn hjar brúkme mear oan de fjouwer niisneamde bingingsten, b.g. *Hjir is help nedich, de earmesteat heart fen dit gefal to witten. As de fortsjinsten minderje, is opsparre foarried wolkom. Dy lyts en swak binne, lit hjar foargean!* ||*Haste lok, wêz net oermoedich! Kom it leed, wêz net forfeard!*||

DE SINTEIKENS.

Ta in good forstean en in feardich lêzen fen itjinge skreaun ef printe stiet, brûkt men de sinteikens.

Eigentlich jowe de sinteikens net alle onderskaet en ôfwikseling yn de sin oan; by lûd lêzen komt men hjiroan tomiette:

1. mei it lûd út to setten ef to minderjen; it sterker ef swakker, heger ef leger to meitsjen; it klam ef oandruk to jaen;
2. mei it hippen fen it lûd, dêr hoartsjes by ontsteane dy koarter dûrje as de bisteande teikens oanjowe, en dy sindielen — en ta en ôf ek sinnen — gearhâlde ef skiede.

De sinteikens wirde fordielend yn: rêstteikens, sin-toanteikens en byteikens.

Rêstteikens.

Dizze hâlde de sinnen útenoar ef bislute hjar; ek meitsje hja skieding twisken sindielen, en it ôfbrekteiken kin soks twisken wurden en wirdlidden dwaen.

Bûten de rêstteikens wirdt in greaterere ôfskieding fen sinnen, ef it ein fen in haedstik, ôfdieling, esfh. oanjown mei it eingjen fen in sin dêrre, hwer de skreaune ef printe rige oars net ophâldt; men kin dêrby nei gelang fen de rêst, dy dêr folge moat, op de neistkommende rige foartsette ef greatere plakrûnte litte. It op nij begjinnen fen in sin bringt meastentiids tagelyk mei, det dizze op de folgjende rige mei in ynspringing nei de rjuchterhân ynset. Moat (b.g. nei in yndieling) de sin noch foartset wurde, sa springt men op de folgjende rige net yn.

De folchoarder by klimming fen de djûr der rêst is by de rêstteikens:

1. it skrapke (,)
2. „ stipskrapke (;)
3. „ oandachtsteiken (— ... —)
4. de dûbelstip (:)
5. „ stip (.)
6. it ôfbrekteiken (...).

It skrapke wirdt brûkt:

- a. ta skieding fen lykaerdige sindielen: *Maitiid, simmer, hjerst en winter binne de jiertiden*;

- b. om inkelsinnen sawol as gearlitsene sinnen to skieden: *It gêrs wirdt meand, men sichtet de hjouwer, it flaechs wirdt teppe. It libben is koart, de kinst lang, de gelegenheit foarbygeande, it bisiikjen onwis, it oardielen slim;*
- c. ta skieding fen haedsin en ondersin: *Ik moat dy sizze, detste op 'e doele bist. Folle gaven, dy wy minsken ontfinzen hawwe, koeden mear binutte wurde;*
- d. foar en nei in oanspraek, as dizze yn it midden fen in sin stiet: *„Ik seach Jo, nommele freon, mei njue werom!”* Teffens efter in oanspraek, as hja allinne stiet (b.g. yn brieven), alhowol dêr ek it útropteiken ta bezige wirdt: *Nommele freon,(!).*

It stipskrapke stiet:

- a. om haedsinnen fen in selde folsin, as hja noch al lang binne, to skieden: *Hy hat hin lange tiid yn de freamdte ophâlden; it hat lykwol op syn seden net forkeard wirke;*
- b. ta skieding fen in foar- en neisin, as ien fen dizze yet hwet great fen langte is: *Willem Barendsz hat twa kear om de wei binoarden Aziën út wêst, en op dy tochten for de wittenskip dien hwet er koe; dos mei de neiteam him tankber wêze.*

It oandachtsteiken sonderet de ynskoude sin ôf: *De âldman — ik bin der mei bigien — hat nou al syn bern to hûf brocht.*

De dûbelstip hat syn tapassing:

- a. foar in wirdlike oanhelling: *It sprekward seit: Twa miggen yn ien flap;*
- b. efter in sin, dy nei de him folgjende sin forwiist (binammen as dizze it spritsene wird ynhâldt): *It andert wier: „Wy jowe ús net oer!”*

De stip set men:

- a. oan it ein fen eltse folsin, dy nin sluting mei sin-toanteikens forlanget;
- b. nei losse wurden dy't as opskriften ef yn oare dokke gefallen steane: *Foarward. Ein (Bislút).*

It ôfbrekteiken tsjinnet:

- a. ta bislút efter in ôfbritsene sin: *Hwet mienste nou, det ik ...? Far ... wol! It ... stjer ... ren ... komt ...*
- b. om it yn noed wêzen oan to tsjuten, as men foarlêst: *Hy roun de draei mis en ... rôlle yn de wyk,* en it jowt oant sa lang in rêst oan, as by it forfetsjen fen it lêzen op in nije rige dy't ynspringing hat.

DE SIN-TOANTEIKENS.

Sokke steane yn it plak fen rêsteikens, as bûten de rêst ek in bisondere neidruk en toan oan de sin jown wurde moat. Men hat fen hjarren:

- a. it fraechteiken (?), dat efter eltse folledige ef ynkoarte sin komt, dy wezentlik as fraech tapast wirdt: *Hwa wier dat? De weinmakker? Nei in oneigenlike fraech falt it wei, en folget faken it útropteiken: Ho moai stiet it beamte yn 't blêd!*
- b. it útropteiken (!), dat brûkt wirdt:
 1. nei in útropwird: *Hirder! Brêg' op!*
 2. „ „ útropsin: *Hwet wier dat in lok! Ho kjel waerd it hjarren!*
 3. „ „ oanspraek, as titel ef mei klam: *Bêste sweager! Minsken, Jim moatte rûnte meitsje!*

Om mear neidruk to jaen, wirdt fen twa fraech- ef útropteikens efter enoar brûkme makke. Yngefal fen binjning en twifel tagelyk, set men fraech- en útropteiken efter enoar (P!), itsij yn dûbelheak of op hjarren sels.

DE BYTEIKENS.

Fen dizze teikens, dy op follelei wize nutsje ta in goed oersjuch fen hwet skreaun ef printe is, binne der gûds dy't allinne for wurden, en oare dy teffens for sinnen tsjinst dogge.

Wirden kinne krije :

1. it skiedteiken (,,), dat yn skrift op it ôfbrekken fen in wird oan it ein fen in rige wiist, en tagelyk op it foartsetten fen dat wird op de neistkommende rige doelt;
2. it weilitteiken ('), hokker it plak fen ien ef mear ontbrekkende stêven ynnimt: *op 't lêst; f'rút!* In biskieden tapassing is hjirby oan to rieden (sj. by de ôfsonderwirden);
3. it ôfkoarteiken (.), in stip ta bislút fen in wird, as men for de koartens ef syn foarste 2—4 stêven, ef syn meast bilangfolle stêven wêrjowt: *sj. (= sjuch), bls. (= blêdside), S. E. t. E. (Súd-East ten Easten)*;
4. it klamteiken (\), om in lûd neidruk to jaen (foaral by bynwirden tapast): *èn — èn, èf — èf*;
5. it herhelteiken (,,), ta it oantsjuten der herhelling fen in selde wird dat boppe sa'n teiken stiet.

For wird en sin beide brûkt men :

I. it bynteiken (-), dat keppelet :

- a. lange gearsette wirden: *Libbensforsikering-Maetskippij*, ef gearstallings dy net oan enoar wêze wolle: *De Frânsk-Dútske oarloch. In Procureur-Generael. Freed-to-moarn. Op-end-op*;
- b. ôfbritsene wirden oan it ein fen in rige mei hjar foartsetting op de neistfolgjende rige, sa't it bynteiken dit oangeande op itselde doelt as it skiedteiken;
- c. it foarste diel fen ôflate ef fen gearsette wirden, as men it omskreaune diel maer ienris neame wol: *op- en ôfrinne, wirk- en rêstdagen*;
- d. lykaerdige stikken fen in gearsette sin, dy troch forhâldingswirden mei in selde oanfolling (haednamme ef omnamwird yn forbining steane: *Hy hinge oan-, stried for-, en hie syn libben feil ta it woldijen fen syn heitelân*;

II. it kêsteiken (§), hokker stiet foar it talmark fen in kêst ef dok in koartere ôfdieling, sa as dy by wetten, bipalings esfh. hiem binne;

- III. it rangteiken ef de inkelheak (), dy by it útsenstetten fen lykhaltige saken ef by forwiisteikens, (sj. VII) tapassing fynt, en efter in stêf ef talmark skreaun wirdt, b.g. a) ¹⁾. As rêstteikens oan it ein fen itjinge onder elts rangteiken bigrepen is, sjucht men *skrapke*, *stripskrapke* ef *stip* nei gelang foarm en ynhâld soks meibringe;
- IV. it ynslútteiken ef de dûbelheak ((), []), dy to-pas komt:
- a. as in wird ef in sin forklearing easket, hokker den twiske de twa heakjes jown wirdt;
 - b. yn it plak fen in oandachtsteiken, as dit yn in lange sin alreets brûkt is;
 - c. lyk as de inkelheak, om forwiisteikens hinne (sj. VII);
- V. it oanhelteiken („ ”), dêr men brûkme fen makket ta it wêrjaen fen wurden, en fen folsinnen ef stikken dêrfen, binammen as men it spritsene wird foarleit: „*Oant hjir, en fierder net!*”
- VI. it gearnimteiken ({, { }, dat inkel en dûbel stean kin en tsjinnet om oerienkommende saken gear to fetsjen;
- VII. de forwiisteikens, ta hinnewizing nei wurden sawol as sinnen oan de foet ef de kant fen in blêdside; ef nei sokke yn in oanhingsel, as men hwet meidiele wol dat men net sa geskikt yn it eigenlike stik plak jaen koe; ef ek by útlittings ef forsinnings yn it skreaunc. De forwiisteikens binne meastentiids * en †, en by ytlike dêrfen tajiñe talmarken ef stêven, mei de inkelheak nei elts fen hjarren, ef de dûbelheak der om hinne.

TAJEFTE, IT BRIEVESKRIUWEN OANGEANDE.

Yn it earste wirkje, dat it Selskip for Fryske Tael- en Skriftenkennisse yn 1846 útjaen liet, rette HARMEN SYTSES SYTSTRA o. o. it brieveskriuwen oan as middel om it Frysk to stypjen en yn eare to hâlden. Maer men hat der noch net folle oan dien. De onwisse staving wier lange tiid yn de wei; de measten hienen yn it Frysk gjin onderwiis hawn en koenen it net skriuwe, al sprieken hja it skoan; bûtendat miste der forskaet sawol yn de stâns- en amptsbineaming, as ta de ynset en it bishút fen brieven. Om yn de lêste trije gefallen to forsjen, folgje hjir listen mei útdrukkings hjar oangeande.

For briefwiksel onder sibben kinne fensels oanspraken brûkt wurde, bisteande út in eigenskipswird folge fen in sibbenamme ef in oare bineaming: *Bêste Heit! Ljeave Mem! esfh.* (for *Soan, Dochter, Broer, Sister*, kin natuerlik ek de foarnamme yn 't plak). Op de selde wize giet it twisken freonen en oaren, dy gemiensum mei enoar binne: *Djûre Stâlke! Earsume Jiffer! Aerdige Jonge! Mûtele Faem!* (ef mei de namme ef foarnamme, dy de soartenamme forfangt). *Bêstjongfaem! Flinkjongfeint!*

Stân- ef Ampts-oantsjutting.	Oanspraek yn it brief nei it opskrift.	Opskrift yn it brief ef op syn hûl, bûten it wenplak.
I.	II.	III.
eren en Boargers	Man. { Neat, as III der boppe stiet; ef de Skaeinamme, ef de Foarnamme! Wiif. <i>Frou</i> meide Skaeinamme, ef de Foarnammesonder <i>Frou</i> der by! Soan de Skaeinamme ef de Foarnamme! Dochter, Foarnamme! Skoallebern „ a. n. !	Oan { Foarnamme { al ef net Twiskenfan { folút. Skaeinamme „ Frou { Skaeinamme fen de man, mei ef sonder skaeinamme fen hirsels. l. a. boppe by de heit.
As jongfolk biskôge ek yn de hjir neikommende gefallen.		

Stân- ef Ampts- oantsjutting.	Oanspraek yn it brief nei it opskrift.	Opskrift yn it brief ef op sy hûl, bûten it wenplak
Oare Boargers, Hearen	Oanm. op it niisn. Hjir scil gau ris foar de eigennamme in wird as <i>Nommele, Achte, Earde, Bêste, Ljeave</i> esfh. komme. M. Mynhear! allinne ef mei de Skaeinamme! W. Jiffrou! allinne ef mei de Skaeinamme! S. de Namme ef Foarnamme! D. de Foarnamme, èf Jiffer mei Namme ef Foarnamme! Skb. de Foarnamme!	Oanm. op it niisn. By de skaeinammen, faken foarkomme, is riedsum ek de twi kenfan to setten, o forwikseling to keare Oan de Hear... „ Jiffrou... berne... „ de Hear... „ Jiffer... { Foarnamme en Namme, èf Jongehear (ef Jongejiffer...)
Hearenstân (mear heech- steatlik, doch sonder adeldom)	Oanm. l. a. boppe. M. Nommele (Achte, Earbre esfh.) Hear! W. a. n. Frou! S. de Namme ef Foarnamme! D. de Foarnamme, èf Jiffer mei Namme ef Foarnamme! Skb. de Foarnamme! Oanm. l. a. boppe.	Oanm. l. a. boppe. Oan de Nommele (Achte, Earbre) esfh. Hear... a. n. Frou... berne... Oan de Hear... „ „ Jiffer... { Foarnamme Namme, èf Jongehear ef Jongejiffer...

Stân- ef Ampts- oantsjutting.	Oanspraek yn it brief nei it opskrift.	Opskrift yn it brief ef op syn hûl, bûten it wenplak.
Lânhearre, Lânfrouwe	M. Lânhear!	Oan de Nommele (Achte, Earbre esfh.) Hear...
	W. Lânfrou!	a. n. Frou... berne...
	Oanm. l. a. boppe.	Oanm. For adelstitels sj. letter.
Minsken fen bikwamens út alle stânnen, dy nin graed fen de Hegeskoalle ef de Kriichskoalle hawwe. Bistjûrders fen Selskippen for Lânbou, Oanfok, esfh.	Nei omstannichheden Eabele ef Rju Eabe- le...! mei de namme, ef mei <i>Hear</i> ef <i>Frou</i> der by.	Oan de (Rju) Eabe- le..., mei de namme ef mei <i>Hear</i> ef <i>Frou</i> der by.
Riedsleden Boargemaster, Wethâlders	Achtbre Hear! Rju Achtbre Hear!	Oan de Achtbre Hear... " " Rju Achtbre Hear...
Leden fen Deputearre en Provinciale Steaten fen Fryslân	Tige Achtbre Hear!	Oan de Tige Achtbre Hear...
Gouverneur fen dizze Pro- vinsje	Heech " !	" " Heech Achtbre Hear...
Geastliken (Dominij, Pastoar, Kapelaen, Rabbyn)	Earwirdige Hear!	Oan de Earwirdige Hear...
Doctor yn de Godgeleardens	Rju Earwirdige Hear!	Oan de Rju Earwirdige Hear Dr....
" " " Wiisbigearde		
" " " Wis-en Natuer- kinde		
" " " Genêskinde (ef Arts)	" Learde Hear!	" " Rju Learde Hear Dr....
" " " Skriftenkennisse (Alde ef nije Spraken)		

Stân- ef Ampts- oantsjutting.	Oanspraek yn it brief nei it opskrift.	Opskrift yn it brief ef op syn hûl, bûten it wenplak
Doctor yn de Rjuchtgeleardens (Master yn de Rjuchten)	{ Rjuchtkindige Hear!	Oan de Rjuchtkindige Hear Mr. ...
{ Professor } ef Heechlearer }	Heechlearde Hear! { Great Tige } biwitskippe { Heech } Hear!	" " (l. a. II) Prof.. " "(l.a. II) Heechl..
Officier Maedofficier	Kriichkindige Hear! Tige " "	{ Oan de (l. a. II) (Rangtitel) ...
Jonkhear en syn hússibben	M. Eale Hear! W. " Frouwe! S. " Jonker! D. " Frelle! Oanm. Bineaming yn it brief sels: <i>Mynhear,</i> <i>Mefrou, de Jonker, de</i> <i>Frelle</i> , mei brúkme yn de 3e persoan l. a. yn 't praet (sj. fierder bls. 56, ok for it skriuwen oan jongere adelsbern).	Oan de Eale Hear Jhr.. Oan de Eale Frouwe.. berne.. l. a. by de heit. Oan de Eale Frelle Jonkfrou ...
Baron en syn hússibben	M. Tige Eale Hear! W. " " Frouwe! S. " " Jonker! D. " " Frelle! Oanm. l. a. by <i>Jonk-</i> <i>hear</i> .	Oan de Tige Eale Hear (<i>Foarnamme</i>) Baron.. Oan de Tige Eale Frouwe (<i>Foarn.</i>) Baronesse ... berne ... l. a. de heit. Oan de Tige Eale Frelle (<i>Foarn.</i>) Baronesse ... Oanm. Hjir biheart de foarnamme foar de titel to stean.

Stân- ef Ampts- oantstutting.	Oanspraek yn it brief nei it opskrift.	Opskrift yn it brief ef op syn hûl, bûten it wenplak.
Greve en syn hússibben	M. Heech Eale Hear! W. " " Frouwe! S. " " Jonker! D. " " Frelle! Oanm. l.a. by Jonkhear.	Oande Heech Eale Hear Greve ... Oan de Heech Eale Frouwe Grevinne ... berne ... l. a. de heit. Oan de Heech Eale Frelle Grevinne ...
Prins, Prinsesse	M. Foreare Prins! Fr. " Prinsesse! Oanm. Bineaming yn it briefsels <i>Jins Heech-</i> heit mei 3e persoan (sj. blds. 56).	Oan Syn Heechheit ... Prins fen Leechlân. Oan Hir Heechheit ... Prinsesse fen Leechlân.
Kening, Keninginne	Jins Majesteit! Oanm. Bineaming yn it brief sels <i>Jins Ma-</i> jesteit mei 3e persoan (sj. blds. 56).	Oan Syn Majesteit de Kening fen Leechlân. Oan Hir Majesteit de Keninginne fen Leechlân.

Oanm. Bineamings fen persoanen, dy biheare ta lichems fen biwâld l. a. de Steaten-Generael, it Gerjucht, de Wettersteat esfh., hwa's leden ef bistjûrders trochgeans nin Frysk forsteane, binne út boppesteando list weilitten. Graden fen de Hegeskoalle en sokke waerden dêrtsjinoer biachte, omt rju dy mei it Frysk bikend binne, dokke graden bisitte;

frouwen dy't hjar forkrige hawwe, krije de bineaming mei *Frou* ef *Jiffer* der by, al nei det hja troud binne ef net. Nei syn oarsprong is *Eale* allinne by adelike bineamings tapast.

Oare oanspraken (b.g. yn tsjinstbrieven) kinne *Mynhear* *esfh.* foaropgean litte, l. a. *Mynhear de Skoalle-opsichter!* byhwennear gjin stâns- ef amptbineaming fen oare aerd mear earbied wol ef ôfstân: *Hearen Leden fen de Nijjiers-kommisje! Earde Leden-mei fen dit Selskip! Ek hat men dûbele oanspraken, sa as: Nommele Hear, Helt fen dizze dei (fen dit feest)! Achte Freondinne, Breid yn dizze dagen! Rju Achtbre Hear, bineamd Haed fen dizze gemiente!* en tsjinnet as miene ynset: *I. gr. d. l.* (in groet de lêzer) ef *D. l. i. gr.* (de lezer in groet).

Ynset fen Brieven.

Men kin syn brief bigjinne mei:

*Yn (as) andert op *Jins brief fen... diel ik Jo mei det...*

Ta andert op Jou skriuwen fen... jow ik Jo tyngje
{ kinde }
{ kennisse } } *det...*

Nei oanlieding fen Jou brief fen... is it my nochlik Jo skriuwen to kinnen det...

Mei tank for Jins útnoeging doch ik Jo to witten, det wy jerne...

Mei tank for Jins útnoeging moat ik Jo witte litte, det ik forhindere bin...

Sont ik Jou brief krige haw, wier ik noch net yn steat om...

Neidet ik Jo bisocht hie, foel my yn (bisinde ik my) det...

Hjirtroch bring ik Jo der mei yn kinde, det...

Mei dit brief wol ik Jimme fortelle, ho...

Troch dit skriuwen slach ik Jo foar,...

As it Jimme past (wachtsje kin), scoe ik graech...

Ta myn bliidskip haw ik heard, det...

Mei dielnimming { oandearing }
{ oandwanning } } *fornimme wy, det...*

Oanm. Dit binne neat as foarbylden, natuerlik kin frije oanrin, daelk mei de saek fourop, ek foarkomme.

Slútwirden for Brieven.

As slútgroete fen in brief komme yn oanmirking:

Mei freonlik (minlik) goemoarn, goendei, goejoun...

" *freonlik(e) groetenis(se), groetsjen...*

" *hertlik(e)* " "

" *minlik(e)* " "

" *minsum(e)* " "

" *golle freonewinsk...*

" *de bêste winsken en groeten...*

" " *for Jins wolwêzen...*

" *folle (swide, tige) achting(e)...*

" *heechachting(e), earbiedigens...*

" *earbieding...*

" *rju groeten...*

" *bitsjûging fen freonskip, achting(e), earbied...*

Sounens en 't bêste!

Groeten! mei fielingen...

Foar de onderteikening kin stean:

Jins (mei foarnamme allinne, ef mei foar- en skaeinamme.)

" *tsjinner, tsjinstrée... tsjinstfearde...*

" *Heechheits* } *tsjinner...*

" *Majesteits*

Dyn freon, stâlke, boartfeint, spylfaem...

" *dy ljeavjende...*

" *heechskattende...*

Jins Jo " *...*

" *tagenegene...*

" *freon, stâlke...*

" *dielnimmende...*

Jimme " *...*

" *tagenegene...*

" *freon, meilid (lid-mei)...*

Meidielings op Nammekaertsjes.

Op nammekaertsjes by lokwinsk ef leedbitsjûging lit hin skriuwe (ek mei ôfkoarting, as de dúdlikens it talit):

De bêste winsken en groeten!

Myn (ús) lokwinsk en groete!

Us hertlike winsken (op $\frac{\text{Jou}}{\text{Dyn}}$ jierdei, feest esfh.)!

<i>Folle lok en seine</i>		forkoarte	<i>f. l. e. s.</i>
<i>Mei (hertlike) lokwinsk</i>	"		<i>m. (h.) d.</i>
" <i>(hertlik) dielnimmen</i>	"		<i>m. (h.) d.</i>
" <i>bitsjûging fen dielnimming</i>	"		<i>m. b. f. d.</i>
" " <i>fen oandearing, oandwaning</i>	"		<i>m. b. f. o.</i>
" " " <i>meifieling.</i>	"		<i>m. b. f. m.</i>

Det dizze tajefte oanlieding wirde mei om mear Fryske brieven op to setten en to skriuwen as oant nou ta! 't Seil it oplibjen fen de âlde maer yet drege sprake mei bifoarderje.

Forbetterings.

<i>bls.</i> 8	ie	klear	koart	sletten	<i>lêz</i>	klear	koart	<u>iepen</u> sletten
"	"	eu	"	lang	"	ue	esfh.	
"	9	oai	"	koart iepen	"	klear	koart	<u>iepen</u> sletten
"	13	r.	13	f. o. <i>gleun</i>	"	<i>gleon</i>		
"	15	"	7	" b. <i>ren</i>	"	<i>ieu</i>		
"	16	"	3	" o. <i>wirdeu</i>	"	<i>wirden</i>		
"	17	"	1	" <i>tjinwirdich</i>	"	<i>tajinwirdich</i>		
"	20	"	4	" <i>(it)-</i>	"	<i>(it)</i>		
"	23	"	3	" <i>útkaem</i>	"	<i>útkaem.</i>		
"	25	"	13	" b. <i>seltsum</i>	"	<i>seldsum</i>		
"	27	"	15	" <i>Tjustermoanne</i>	"	<i>Tsjustermoanne</i>		
"	34	"	"	" <i>de „z“</i>	"	<i>de „2“</i>		
"	38	"	2	" o. <i>sechde</i>	"	<i>sechde,</i>		
"	41	"	6	" b. (<i>e fal</i>)	"	(<i>3e fal</i>)		
"	50	"	3	" <i>binaemde, onbinaemde</i>	"	<i>bineamde, onbineamde</i>		
"	114	"	7	" o. <i>twifel</i>	"	<i>twivel</i>		
"	122	"	"	" b. <i>amptbineaming</i>	"	<i>amptsbineaming.</i>		
"	68	onder	"	<i>Hja hearden him sizzen</i>	"	onder ²⁾ <i>Hja hearden</i>		
						<i>hin sizzen.</i>		

BLĒDWIZER.

	Blds.
<i>Foarwird</i>	v
<i>Ynlieding</i>	1

Earste Ofdieling.

WIRDLEARE.

<i>Stēven en Lādwezers</i>	4
Utspraek fen de Wirdlūden	5
" " " Wirdbipalers	9
Stavering " " Wirdlūden	11
" " " Wirdbipalers	15
" " Freamde Wirten	18
" (Oanhingsel)	24
<i>Wirdspjalting en Wirdōfkoarting</i>	26
<i>Wirdfoarming</i>	27
Oflieding	"
Gearsetting	29
<i>De Wirdsoarten</i>	31
<i>Haednammen</i>	32
It Slachte	33
" Tal	36
" Fal	38
<i>Ofsonderwirden</i>	40
Būging fen Haednammen en Ofsonderwirden	43
<i>Eigenskipswirden</i>	45
Būging en Graedbūging	46
<i>Talwirden</i>	50

127

	Blds.
Bipaelde	50
Onbipaelde	52
<i>Omnamwirden</i>	54
Persoanlike	"
Weromwirkjende	57
Wjersidichwirkjende	58
Bisitlike	"
Oanwizende	59
Freegjende	60
Bilûkende	61
Onbipaelde	62
<i>Sechdewirden</i>	
Persoanlike en Onpersoanlike	64
Oerbringende en Lykhâldende	"
Weromwirkjende	"
Wjersidichwirkjende	"
Omsette	"
Helpsechdewirden	"
Forfoarming	66
De Helpfoarmen	67
" Foarstelswizen	69
" Tiidsfoarmen	70
" Persoans- en Talsfoarmen	71
Lûdfêste Sechdewirden	72
Forfoarming fen de Helpsechdewirden	74
" " Lûdfeste Sechdewirden	76
Lûdwikseljende Sechdewirden	80
Forfoarming dêrfen	"
Onregelmiettige Sechdewirden	86
<i>Bipaelwirden</i>	90
Bûging en Graedbûging	92
<i>Forhâldingswirden</i>	94
<i>Bynwirden</i>	95
Lykskikkende en Onderskikkende	96
<i>Utropwirden</i>	97

Twade Ofdieling.

SINLEARE.

	Blds.
<i>De Inkelzin en syn Dielen</i>	99
It Bihearskjende	100
„ Sechde en it Keppelwird	„
„ Ondergeande	102
„ Bilitsene	„
„ Oarsakelike	„
De Oanfollings	103
„ Forbining en de Twiskenfal	105
<i>De Gearsette Sinnen</i>	„
Njunkensinnen en Ondersinnen	106
<i>Bâtenwenstige Sinsfoarmen</i>	107
<i>Wirdfolge en Sinfolge</i>	109
Rjuchte Wirdfolge	„
Omkearde „	110
Rjuchte en Omkearde Sinfolge	111
<i>De Sinteikens</i>	111
Rêsteikens	112
Sin-Toanteikens	114
Byteikens	„
<i>Tajefte, it Brieveskriuwen oangeande</i>	117
Oanspraek en Opskrift	„
Ynset fen Brieven	122
Meidielings op Nammekaertsjes	123
<i>Forbetterings</i>	125
<i>Blêdwizer</i>	126

WIRDLIST

fen de Taelkindige Utdrukings yn de Lytse Fryske Spraekleare

fen G. POSTMA en P. DE CLERCQ,

mei oersetting yn it Leechlânsk en Latyn.

1904.

	"	wize		"	wijze		Modi
	G.						
gearlûking		samentrekking			contractio		
gearnimmend, gearnommen		samen vat tend, samengevat			contrahens, contractus		
gearset, gearsetting		samengesteld, samenstelling			compositus, composito		
gearstald, de gearstalling		ineengezet, het ineenzetten			constructus, constructio		
temporis		hoedanigheid en hoeveelheid (wijze en graad)		tijd	eigenskap en ho- mannichte (wize en graed)		tiid
causale et consecutivum demonstrandi		oorzaak en gevolg		"	oarsaek en gefolch		"
		voorstellingswijze		"	foarstelswize		"

Fryske.

Leechlandske.

Latyn.

E.

ofterheakesel
eigenskiplik
eigenskipswird
 meigand
 sechedlik
 stoflik

achtervoegsel
 bijvoegelijk
bijvoegelijk naamwoord
 medegand
 gezegdelijk
 stoffelijk

suffixum
 attributivus
nomen adjectivum
 attributivus
 praedicativus
 materiae

F.

foarheakesel
forfoarming
forlytsútgong
forlytswird

voorvoegsel
 vervoeging
 verkleiningsuitgang
 verkleinwoord

praefixum
 conjugatio
 terminatio diminutivorum
 diminutivum

(it) **f a l**

(de) **n a a m v a l**

c a s u s

hwaafal (bihearskjendelfoarm)
hwaensfal (bisitsfoarm)
hwaensfal (bilukingsfoarm)
hwaensfal (ondergeande foarm)

1e naamval
 2e "
 3e "
 4e "

nominativus
 genitivus
 dativus
 accusativus

forhâldingswird

voorzetfel

praepositio

fen plak
 " **tiid**
 " **oorsaak**

van plaats
 " **tiid**
 oorzaak

loci
 temporis
 causae

[illegible]

(it) skift	(de) groep	ordo	группа
(it) slach	(de) soort	genus	
stamme	stam	stirps	
stammelûd	stamklinker	litera vocalis primitiva	
stambipaler	stammedeklinker	" consonans "	
(it) slachte	(het) geslacht	genus	
manlik	mannelijk	masculinum	
froulik	vrouwelijk	femininum	
onsdich	onzijdig	neutrum	
mienslachtich	gemeenslachtig	commune	
sechdewird	werkwoord	verbum	
helpsechdewird	hulpwerkwoord	auxiliare	
persoanlik sechdewird	persoonlijk werkwoord	personale	
onpersoanlik	onpersoonlijk	impersonale	
oerbringend	bedrijvend	activum	
woromwirkjend	overgankelijk	transitivum	
wjersidichwirkjend	wederkeerig	reflexivum	
sechdewird	wederzijdsch	reciprocum	
omset	lijdend	passivum	
lykhâldend	onzijdig	neutrum	
"	onpersoonlijk	intransitivum	

onfolseine doitiid

doitiid

foardoitiid

dentiid

folseine dentiid

onvolmaakt verledene tiid

volmaakt

meer dan volmaakt

toekomende

volmaakt toekomende

(praeteritum) imperfectum

() perfectum

() plusquamperfectum

futurum simplex

" exactum (perfectum)

onôfstm

foarsin

neisin

bijzin

voorzin

nazin

bedrijvende zin

omzetbare

onomzetbare

lijdende

omgezette

omsetbere sin

onomsetbere "

omsette "

subordinata

"

protasis

"

apodosis

"

conversibilis

"

non

"

passiva

"

notae sententiarum

sententia composita

ordo sententiarum (in sen-

-

in een samen-

zinsplaatsing (in

geleide zin)

sinfolge (yn in gearsele sin)

inversus

rectus

omgekeerde

rechte

omkearde

riuchte

Wortelsin

Wortelsin

Wortelsin

n j u n k e n s i n	n e v e n g e s c h i k t e z i n	s e n t e n t i a c o o r d i n a t a
s k e a k e l j e n d e	a a n e e n s c h a k e l e n d e z i n	s e n t e n t i a c o p u l a t i v a
t s j i n s t e l l e n d e	t e g e n s t e l l e n d e	" a d v e r s a t i v a
g r o u n o a n j a e n d e	r e d e n g e v e n d e	" c a u s a l i s
f o r f a n g s i n	o n d e r g e s c h i k t e z i n	s e n t e n t i a s u b o r d i n a t a
f o r i t b l i h a e r s k j e n d e	o n d e r w e r p s z i n	l o c o s u b j e c t i
" s e c h d e	g e z e g d e z i n	" p r a e d i c a t i
" o n d e r g a a n d e	a l s l y d e n d v o o r w e r p s t a n d e	" o b j e c t i d i r e c t i
" b i l t s e n e	a l s b e l a n g h e b b e n d v o o r w e r p z i n	" o b l i q u i
" o a r s a k e l i k e	o o r z a k e l j k e z i n	" c a u s a l i s
" i n e i g e n s k i p j k e	b i j v o e g e l j k e	" s u p p l e m e n t i a t t r i b u t i v i
o a n f o l l i n g	b i j w o o r d e l j k e	" p r a e d i c a t i v i
o a n f o l l i n g	"	"
d i e l m i s s e n d e s i n	e l l i p t i s c h e z i n	s e n t e n t i a e l l i p t i c a
g e a r l i t s e n e z i n	s a m e n g e t r o k k e n z i n	s e n t e n t i a c o n t r a c t a
y n k o a r t e	v e r k o r t e	" d e m u n i t a
o n f o l s e l e i n e	o n v o l l e d i g e	" i m p e r f e c t a
y n s k o u d e	i n g e s c h o v e n	" i n t e r c a l a t a
w i r d f o l n e (a n d o a n i n)	w o o r d s t a n d e i n (i n d o a n i n)	o e d o n t w a r d e (i n c o n f o n l i n)

Frysk.

Leechlänsk.

Latyn.

késteiken

rang- " (inkelheak)

ynslút- " (dúbelheak)

oanhelteiken

gearnim- "

forwiis- "

paragraafteeken

rangteeken (enkelhaakje)

insluttteeken (dubbelhaakjes)

aanhalingsteeken

samenvattingsteekens

verwijs- of noot- "

(§) nota paragraphaeos

() " ordinalis

() [] " parentheseos

(" ") " citandi

{ } { " comprehendens

(*† etc.) " obelus

two- "

trij- "

ein- "

two- "

drie- "

slot- "

diphthongus

sonus triplex

" finalis

lûdwizer

{ skerpteiken

breed- "

spjalt- "

scherpteeken

breed- "

deel- "

toon- of klankteeken

nota soni

accentus acutus

" circumflexus

signum dividendi

partitio pars

reedeel

partes "

wirdbipaler

foarbiipaler
 mil-
 ein-

stêf

biginstêf, foaropstêf
 mil- " , twisken-
 ein- " , slút-
 oergongsstêf
 stêforbining
 " -foroaring
 " -fordûbelling
 " -wiksel
 kenstêf

W.

wirbleare
 " -foeging
 " -foarming
 " -lid (foarlid, einlid)
 " -spjaltig
 -klam

medeklinker

aanvangsmeklinker
 tusssen-
 slot-

letter

beginletter
 tusssenletter
 slotletter
 verbindingsletter
 letterverbinding
 " -verandering
 " -verdûbelling
 " -verwisseling
 kenletter

littera consonans

" " verbum aperiens
 " " in medio verbi
 " " finalis

littera

littera initialis
 " in medio verbi
 littera finalis
 " copulativa
 litterarum conjunctio
 " mutatio
 " duplicatio
 " permutatio
 characteristica

leer aangande de woorden
 woordvoeging (-schikking)
 " -vorming
 lettergreep (eerste, laatste)
 woordsplitting
 klemtoon
 doctrina verborum
 syntaxis
 etymologia
 syllaba (prima, ultima)
 divisio (sectio) verborum
 accentus

NX 000 855 914

